VIII.

KULTURNE ZBIRKE U SAMOSTANU NA GORICI

Vjerski i prosvjetni rad bila je i ostala glavna misija franjevaca u Bosni i u livanjskom kraju. Oni su svojim životom i riječju bili svjedoci za Krista i vjeroučitelji svoga puka.[1] U širi kontekst njihove misije spada i kulturna djelatnost koja, svakako, doprinosi izgradnji bogolikog čovjeka. Tragovi kulturne djelatnosti franjevaca u livanjskom kraju nalaze se u samostanskim zbirkama. Tu su, prije svega, knjižnica i arhiv, zatim muzej sa sakralnom, arheološkom, etnografskom i zbirkom starog oružja. Tragovi franjevačkog kulturnog djelovanja nalaze se i u zbirkama likovnih umjetnina.

1. Knjižnica Franjevačkog samostana na Gorici

U stoljeće i pol starom Franjevačkom samostanu na Gorici nalazi se bogata knjižnica. Točnu godinu njezina nastanka teško je utvrditi. Fra Miroslav Džaja[2] šalje 6. siječnja 1960.[3] statističko izvješće Zavodu za statistiku NR Bosne i Hercegovine za 1959. godinu u kojemu se kao godina osnivanja knjižnice navodi 1853. Sljedeće godine, točnije 20. siječnja 1961. fra Anđeo Kaić,[4] popunjava i šalje *Obrazac Bib-1* istom zavodu u kojem se ponavlja ista godina osnivanja knjižnice.[5] Odakle su oni preuzeli taj podatak nije nam poznato, no i jedan i drugi bili su marni knjižničari i revni kroničari, a u isto vrijeme su vodili brigu o samostanskom arhivu. U arhivskoj građi koja se odnosi na samostansku knjižnicu najstariji je *Zapisnik samostanske knjižnice otacah franjevacah na Gorici kod Livna od godine 1876.* (stara oznaka LXXXVII).[6] Potom je tu *Knjiga posudbe* od 1894. – 1916. (st. oz. LXXIX)[7] i *Trošak za knjižnicu samostana Ss. AA. Petra i Pavla u Livnu od 1895. – 1897.* (st. oz. XXV).[8] Knjižnična je građa stara – pojedine knjige su starije i četiri stoljeća od samoga samostana.

O starosti Knjižnice mogu posvjedočiti rukom pisane bilješke na nemalom broju knjiga. Bilješke se najčešće nalaze na naslovnoj stranici ili pak prvom listu i njihovoj poleđini. Neke knjige imaju jednu, a neke dvije i više bilježaka, te se može vidjeti komu su knjige prije pripadale. Iz navedena primjera ispod autorova imena vidljiva je bilješka: *Biblioth.(eca) Con(ven)tus. S. Petri Gorica Livno 1854.*[9] Na istoj stranici iznad impresuma drugom rukom je napisano: *Ex libris Fratris Petri Banić a Livno 1845.*[10]

Bilješke na knjigama svjedoče o tome da su neke od knjiga nekad pripadale i drugim samostanima, npr. fojničkom, sutješkom, kreševskom. Kao primjer poslužit će nam djelo pod nazivom *Pomerium sermonum…* na kojem se bilješka nalazi desetak listova iza naslovne stranice – vjerojatno je knjiga kasnije uvezana – a bilješka glasi: *Pertinet ad Bibliothecham S(anc)ti Joannis Bap(tiste) Sutischae*[11]. Nama će biti zanimljivija sljedeća knjiga na kojoj se bilješka nalazi na sporednoj naslovnoj stranici iznad naslova jednom rukom je zapisano: *P(atris) Nicolai Glavočevich de Tisshilo,* a ispod naslova drugom

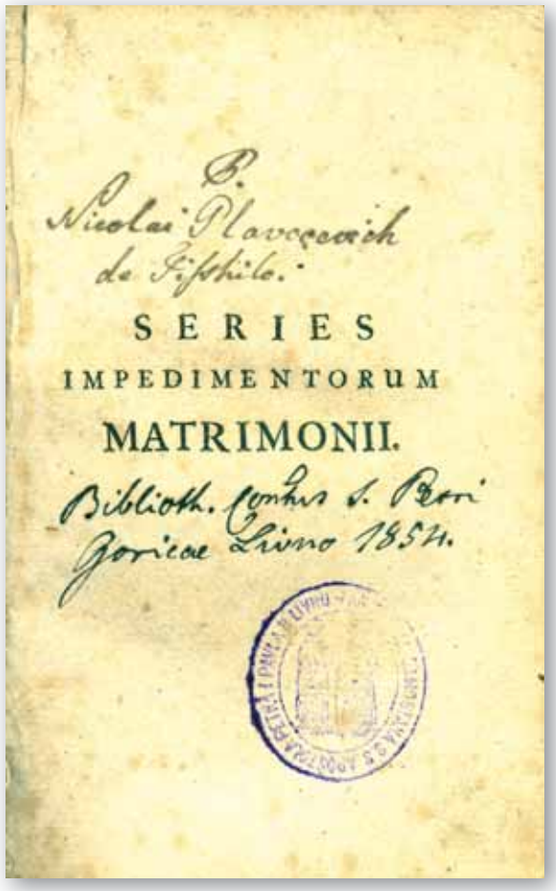

rukom: *Biblioth(eca) Con(ven)tus s(ancti) Petri Goricae Livno 1854.*[12]

Pretpostavlja se da su ova i mnoga druga djela koja su nekoć pripadala jednom, a danas pripadaju drugom samostanu, odnosno njihovim knjižnicama, kao duplikati poslani, ovom znatno mlađem, samostanu za njegovu knjižnicu. To je ujedno i jedan od načina na koji su fratri dolazili do knjiga. Druge su opet kupovali u inozemstvu gdje su bili poslani na studije, tako da Knjižnica obiluje knjigama na stranim jezicima, npr. latinskom, talijanskom, mađarskom, njemačkom, francuskom… Što se tiče stare knjižnice u njezinu fundusu prevladavaju knjige na latinskom, a u suvremenoj knjižnici većina knjiga je na hrvatskom jeziku. Isto se može konstatirati za periodiku, odnosno većina časopisa i periodičnih publikacija je na hrvatskom jeziku.

O bogatstvu knjižnog fonda ove knjižnice svjedočit će brojna djela iz teologije – koja je i najzastupljenija, potom su tu djela iz filozofije i medicine, te enciklopedije, rječnici, različiti udžbenici i periodične publikacije. Da je riječ o doista bogatoj knjižnici, zorno svjedoči i činjenica da je zajedno s Franjevačkim samostanom i crkvom, te arhivskom građom, arheološkom i numizmatičkom zbirkom i zbirkom umjetničkih slika proglašena spomenikom kulture još 1953. godine.[13] Naravno inicijativa je krenula iz Franjevačkog samostana na Gorici. Tadašnji gvardijan fra Lovro Sučić, naime, uputio je 28. ožujka 1953. godine dopis Sreskom NO u Livnu sa zamolbom da se *crkva sv. Apostola Petra i Pavla na Gorici kod Livna proglasi kulturnim spomenikom.*

U samostanskoj kronici fra Mirko Džaja ovako je to zabilježio:

Dne 28. ožujka 1953. Uprava je samostana uputila prestavku GNO-u u Livno, da se crkva proglasi kulturnim spomenikom i da zajedno sa samostanom podpane pod državnu zaštitu. Navodi, kako će dne 2. IV. ove godine biti ravno sto godina da je vezir Huršid Mehmedpaša izdao bujruntiju livanjskom mundiru Rašid-begu, kojom dozvoljava gradnju crkve, a temelj joj je udaren 1854. … GNO

je akt uputio Zemaljskom zavodu za zaštitu spomenika u Sarajevo, koji je odgovorom od 30. VI. crkvu i samostan s knjižnicom doista stavio pod državnu zaštitu.[14]

Nakon Rješenja direktor Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH Šefik Bešlagić upućuje dvočlanu komisiju kojoj će se u Livnu, kako kaže u dopisu, pridružiti još jedan član iz Livna.[15] Zadatak komisije jest upoznati se sa sadržajem Knjižnice i važnijim predmetima iz navedenih zbirka kako bi se stavili pod zaštitu države. Sljedeće godine iz istog zavoda stiže odgovor kako je nakon komisijskog pregleda utvrđeno da samostanska knjižnica raspolaže važnim fondom starih izdanja, te u cjelini predstavlja kulturno-povijesnu vrijednost. Stoga Zavod odlučuje staviti Knjižnicu pod zaštitu države, a Samostanu je dostavljen popis u kojem se pod zaštitu države stavlja 67 djela i periodičnih publikacija.[16]

Od prvog Rješenja (1953.) do konačnog upisa u Registar proteći će gotovo deset godina. Naime, Zavod za zaštitu spomenika kulture NR BiH, br. 02-768-3 od 18. IV. 1962. godine *donosi Rješenje da se spomenik kulture Franjevački samostan Gorica u Livnu zajedno sa crkvom, vlasništvo reda sv. Franje, k.č.br.400/1 i 403, z.k.ul.85, 86, 153 koji je rješenjem Zavoda broj 651/53 od 31. VII 1953. stavljen pod zaštitu države, upišu u Registar nepokretnih spomenika kulture.*[17]

Kroz desetljeća svoga postojanja Knjižnica gotovo da nije mijenjala mjesto unutar samostana. Uglavnom je bila smještena u zapadnom krilu samostana, gdje se i danas nalazi. Po svjedočenju dr. fra Bone Vrdoljaka[18] i fra Bogdana Jolića[19] čak ni za vrijeme Drugog svjetskog rata

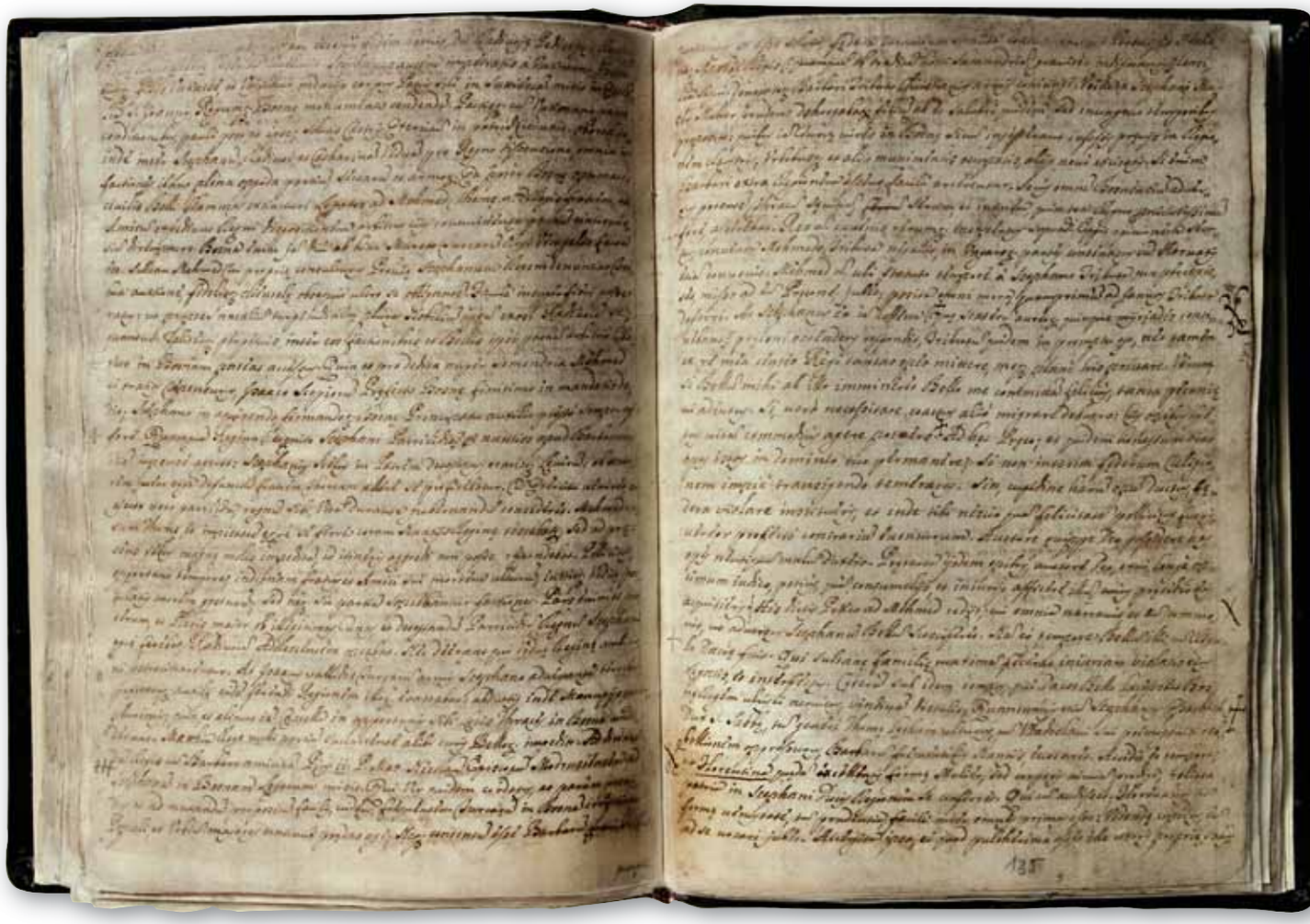

kad se u Livnu često smjenjivala vlast, knjižnica nije premještana iz prostorija u kojima se nalazila. Zbog česte smjene vlasti i bombardiranja devastirani su javni objekti, a samostan je postajao mjesto u kojem su se smještale sve vojske. U tom periodu samostan je bio vojarna, bolnica, skladište žita, tekstila i na kraju cementa.[20] Zna se da su fratri bili prisiljeni napuštati samostan u dva maha 1943. godine. Prvi put su iz samostana izišli svi fratri osim fra Ignacija Mamića nepoznatog datuma 1943., a drugi put 26. kolovoza 1943. fratri se iz samostana sele u župni stan u Livnu, jer su partizani dan prije osvojili Bugojno i krenuli na Livno.[21] O Knjižnici iz tog perioda imamo vrlo malo podataka. Može se samo reći da je uzgred spomenuta, a pretpostavlja se da je knjižnica kao i samostan devastirana tijekom rata.[22]

Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća započeli su radovi na rekonstrukciji zapadnog dijela samostana.[23] Tada se Knjižnica prvi put, u povijesti samostana, privremeno preseljava u prizemlje istočnog dijela samostana (današnju učionicu za novake). Nedugo poslije toga počeo je Domovinski rat. Zbog sigurnosnih razloga stara je knjižnica zajedno s arhivskom građom i drugim muzejskim vrijednostima seljena u Split.[24] Zbog ratnih zbivanja adaptacija zapadnog dijela samostana završena je tek pod kraj 1995. godine, a u proljeće sljedeće godine Knjižnica je preseljena u prostor u kojemu se i danas nalazi.

Knjižnica Franjevačkog samostana na Gorici podijeljena je na staru i novu ili suvremenu knjižnicu, te na odio s periodikom te će nastavku biti govora o svakoj od njih posebno. Prije toga potrebno je istaknuti da je knjižnica danas katalogizirana i automatizirana. Katalogizacija ove knjižnice započeta je davno. Naime, vrijedni fratri su znali da nije važno samo posjedovanje knjige, nego je važno i znati što se sve u knjižnici nalazi. Tako je Knjižnica posjedovala popis knjiga u knjigama inventara,[25] potom katalog na listićima i prije Drugog svjetskog rata. Po riječima fra Bone Vrdoljaka, katalog je načinio knjižničar dr. fra Alojzije Ćubelić (1885. - 1946.).[26] Dolaskom dr. fra Anđela Kaića za knjižničara na Goricu, šezdesetih godina prošlog stoljeća, na katalogizaciji su radili livanjski franjevački bogoslovi za vrijeme ljetnih praznika.[27]

Na proces automatizacije Knjižnica je čekala sve do pred kraj devedesetih godina prošlog stoljeća kada su fratri-knjižničari u Bosni, zahvaljujući fra Velimiru Valjanu,[28] dobili jednu od verzija *Crolista*[29] iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Zajedno s programom Knjižnica je dobila i literaturu koja će uputiti i olakšati rad djelatnika Knjižnice u navedenom programu.

Sva knjižnična građa ove knjižnice smještena je po suvremenim knjižničnim standardima. Za staru knjižnicu u prizemlju odabrane su prikladne, u gornjem dijelu, ostakljene police, a za suvremenu knjižnicu i periodiku metalne. U Knjižnici se primjenjuje formatni sustav (visina hrpta knjige) smještaja knjižnog gradiva. Znači da je građa razmještena po signaturi i to tako da veći primjerci zauzimaju mjesta pri dnu polica, a manji su odloženi u gornje ili više redove. Brojčani niz (signatura) također teče od dna police prema vrhu pa se s vrha jedne police nastavlja na dnu sljedeće. Za svaku od knjižničnih cjelina vode se odvojene knjige inventara. Inventar je tekući i neprekinut. Tako je stara knjižnica upisana u jednu knjigu inventara (odvojenu), a suvremena knjižnica do danas ima sedam knjiga inventara. Periodika još uvijek nije upisana u knjigu inventara jer će biti nužna revizija periodične građe.

a) Stara knjižnica

Već u uvodu je rečeno da je stara knjižnica kao kulturno dobro zajedno sa samostanom pod zaštitom države. Pri smještanju u nove prostorije vodilo se računa o tomu, te je knjižnica smještena u prizemlje. U tu svrhu posebno su izrađene vitrine u staklu. Fundus ove bogate i stare knjižnice čine djela od 1500. – 1850. godine. Prema knjizi inventara taj fond čini 2.389 knjiga. Osim toga što je fundus popisan u računalnu bazu podataka, za potrebe Povjerenstava za zaštitu spomenika kulture, načinjen je popis u *Word-u*.[30] Na temelju tog popisa utvrđen je točan broj naslova stare knjižnice: 1689 naslova. Najveći dio tog fundusa čine knjige iz teologije, filozofije, medicine, enciklopedije i dr. Ne umanjujući vrijednost tog ne malog broja naslova navest ćemo, za nas, najvažnija djela.

Knjižnica posjeduje dvije inkunabule kojima, nažalost, nedostaju naslovne stranice i nisu pa-

ginirane. Prva je knjiga Nicolaus-a Dorbellus-a *Commentarius in IV sententiarum libros*.[31] Druga je knjiga – možda inkunabula – naslovljena *Pomerium sermonum….*[32] Naslov je preuzet s naslovne stranice drugog dijela. Sljedeće najstarije djelo goričke knjižnice je Laktancijev *Divinarum institutionum*.[33] Djelo je tiskano u Veneciji 1502., a u Knjižnici je registrirano pod signaturom S III-9. Potom je tu Tertulijanova *Apologeticus adversus gentes.*[34] Tiskana je u Veneciji, 1515. U Knjižnicu je uvedena pod S IX-382. U Knjižnici se nalazi treći (3.) svezak trojezične Biblije, pod naslovom: *Sacrorum bibliorum*, 3 sv.: Ketubim ; Agiografoi ; Sancti libri, a tiskana je 1572. u Antwerpenu,[35] a signirana je S I-35/3. Za nas je važno i djelo sv. Jeronima pod nazivom *Opera,* 1 - 9.[36] Djela su tiskana 1578. - 1579. u Parizu, a na koricama je zlatotiskom utisnuta 1580. godina. Tu se još nalaze: Ambrozijeva Sabrana djela tiskana u Basileae-i 1527,[37]djela Ivana Zlatoustog[38] iz 1558.; Euzebijeva[39] *Euaggelikes progaraskeuses* iz 1544.; djela Ćirila Aleksandrijskog[40] izdana su u Parizu 1573.; Agaciusov[41] *Gotski rat* iz 1516.; Augustinova[42] djela tiskana u Veneciji 1542. i 1550. – 1552.; djela Dionizija Aeropagita iz 1571. godine. Knjižnica posjeduje najmanje dvadeset i devet djela tiskanih u 16 stoljeću.

Osim ovih latinskih i grčkih originala u Knjižnici se nalazi nekoliko vrijednih foto-tipskih (rukopisnih!) izdanja: Kašićeva Biblija[43] iz 1625., a pisana je na hrvatskom jeziku. Splitski Evangelistar[44] na latinskom jeziku. Knjižnica, također, posjeduje fototipska izdanja Hvalova zbornika[45] iz 1404. i Hrvojeva misala, vjerojatno iz 1404.[46] Hvalov zbornik pisan je bosančicom. Original se nalazi u Univerzitetskoj biblioteci u Bolonji pod signaturom MSS No 3575 – B. Hrvojev misal je pisan glagoljicom, original se čuva u Topkapi Saray Muezesi u Carigradu. Osim navedenih reprint izdanja ostaje nam spomenuti i posljednje: *Pištole i Evanđelja* Ivana Bandulavića, bosanskog franjevca,[47] koji je svoja djela tiskao hrvatskim jezikom latinskim pismom.

U stalnom postavu sakralne zbirke Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno nalazi se rimski glagoljski misal iz 1631.[48] godine. U knjižnici se nalazi još jedan rimski misal[49] pisan glagoljicom iz 1741. godine. Pripadao je posljednjem popu glagoljašu iz livanjskog kraja don Jozi Ivkoviću.[50] Od originala tu je i glagoljski brevijar[51] iz 1791.

Od knjiga pisanih bosančicom svakako je važno spomenuti *Nauk karstijanski … za narod slovinski* fra Matije Divkovića (takozvani Veliki nauk) tiskana u Veneciji 1611.[52] Osim velikog Nauka Knjižnica je vlasnica i drugih Divkovićevih izdanja: *Besiede svarhu evangelia nediljnieh priko svega godišta* tiskanih u Senju 1704., potom *Nauka karstijanskog smnoziemi stvari-ma duhovniemi, i vele bogolubniemi* (takozvani Mali nauk) iz 1669. (obnovljen u Splitu, 2006.), 1698. (obnovljen u HDA u Zagrebu, 2003., a jedan primjerak ovog izdanja nalazi se u stalnom sakralnom postavu), te jedan primjerak iz 1707. godine.[53] Osim ovih Divkovićevih djela u Knjižnici se nalazi i *Sto čudesa oliti zlamenia Blažene, i zlavne Bogorodice, divice Marie*. Djelo je tiskano 1611. u Veneciji, a za razliku od Besieda i Nauka pisano je hrvatskim jezikom, latiničnim pismom.

Fra Pavao Posilović je još jedan fratar-pisac čija su djela tiskana bosančicom i obogaćuju ovu knjižnicu u kojoj se čuvaju, na žalost, dva nepotpuna primjerka *Naslađenja duhovnog,* onog iz 1639. i 1682. godine.[54]

Ispovied karstijanska je djelo bosanskog franjevca fra Stipana Margitića i pisano je bosančicom. Napisao ga je prema djelima španjolskog isusovca Kristofora Vege i starijih bosanskih franjevaca.[55] Od triju knjižničnih primjeraka Ispovidi iz 1707. potpun je samo jedan i to onaj pod sig. S X-202.[56]

Vlasništvo knjižnice Franjevačkog samostana na Gorici su i dva primjerka Habdelićeva Dikcionara,[57] oba iz 1670. godine. Jedan od njih je obnovljen u HDA-u Zagrebu 2003., jer je bio oštećen. Iza 26. str. (rječnici nisu paginirani), obnovljenog primjerka, dodane su četiri stranice, rukom pisane, koje su nedostajale. Vjerojatno je to prepisao neki od vlasnika knjige, a prilikom uvezivanja iste su uvezane s knjigom.

Među važnija tiskana djela spada i Ančićeva *Svitlost karstijanska, i slast duhovna*, a tiskana je u

DICTIONAR,
ili
Réchi Szlovenszke zvexe-
ga ukup zebrane, u red posztau-
lyene, i Diachkemi zlahkotene
Trudom
JURJA HABDELICHA,
Masnika Tovaruſtva Jeſuſevoga, na po-
moch napredku u Diachkom navuku Skol-
neh Mladenczeu Horvatszkoga,
i Szlovenszkoga Naroda.
ZDOPUSCHENYEM ...

Stampano u Nemskom Gradczu, pri Odvetku Widmanſtadiuſſa. M. DC. LXX.

LVX CHRISTIAN,
ET DULCEDO ANIMÆ,
PRIMA PARS.
SVITLOST KARSTIANSK,
I SLAST DUOVNA.
PARVI DIO.
SLOXENA, PO OÇU F. IVANU ANIÇIU
Toyest Ančichu, iz Dumanskoga Biskupata; Provinçie Bosanske, Reda Svetoga Frane, Male Bratye obsluxitechia, Lekturu, i Riçi Boxie Predikaturu; i data na svitlost.
Prikazana, Pripoſtovanomu
OÇU, F. ANTUNU
OD SVETOGA IVANA
Bogoslovçu uzviſenomu, i Komesaru Generalomu od svega Reda ſeraphika, Çiſmontane Obiteli. Vazda naſemu Oçu, i Pomochniku dragomu: Napoſtenye, Boxie, i naſe spasenye. i sve Çarkve Illyriçke.

U YAXINU, Po Gosp. Ivanu Karstu... Salvianu, ſtampaturu, od Biskupata 1679. S'Oblastyu Stariyi.

96 CVYT RAZLLIKA

... & feceritis ea, ambulabo inter vos, & ero Deus veſter, vosque eritis populus meus: dicit Dominus omnipotens. Levit. 26. ISSUKARST naas pomickuje, akochiemo gliubiti gniega, da zapovidy gnyegove obsluximo, inaçie zaluduga, gliubimo. Si diligitis me, mandata mea ſervate. Joan. 14. yere tkoje od Bogga, imma riçi, i zapovidy Boxie slušati, kako reçe isti ISSUS. Qui ex Deo eſt, verba Dei audit. Joan. 7. a koji ... i neobsluxuju zapovidij, i riçi Boxie, onni nissu od Bogga, kako govori ISSUS mnoſtvu xudinskomu. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis. ibid. a koy nie od Bogga, onie od Vraga, i koy zapovidy Boxij neobsluxuye, onni Diavlu sluxi, i gnyega za Oçça poznaje, i dillo Vraxie çinni, kako reçe isti Spasitegl. Vos ex Patre Diabolo eſtis, & voluntatem Patris veſtri vultis facere. ibid.

PARVA ZAPOVID BOXYA.

YASSAM GOSPODIN BOOG TVOY, NEMOI IMMATTI DRUGOGA BOGGA IZVAN MENNE.

Ove ſve zapovidy dadde Goſpodin Boog Moyſsu Proroku, na planini, koyaſſe zove Syon. day prikaxe Puku Izraelskomu, kogaje izveo iz zemglie Egiipta, od progonſtva Faraunova (koga za gnegovu zlochyu, Boog utopi u more Çarglieno) ove zapovidy çinni Goſpodin Boog uppyſſati na dvima ploçam, illiti skrigliam od Styne. u parvoi ploçi upyſſane bihu try zapovidij, koyeſſe priſtoje Goſpodinu Boggu, i Svetijm gniegovim. a drugo ſedam, kojeſſe priſtoje Gliudem, to yeſt, Iskargnyemu, uppiſſane byahu na drugoi ploçi &c.

Parva Riç. JASSAM GOSPODIN BOOG TVOI, hochie rechi, da kako Goſpodin Boog moxe datti zakon, i zapovidij, tako zapovida, daſſe immadu pod punno iſpunniti, i obsluxiti: zaſto ako ſe obsluxuju zapovidy, i naredbe Kragliaa, i Ceſſaraa Zemaglski, kulliko vechma immaduſſe obsluxiti zapovidy Kraglja Nebbeskoga? Koje kragl ſvarhu ſvij Kraglijaa. Rex Regum, & Dominus Dominantium.

Yakinu 1679. godine.[58] Knjiga je pisana hrvatskim jezikom latinskim pismom. Osim navedenog djela od Ivana Ančića u Knjižnici imamo i *Ogledalo misničko* iz 1681., također na hrvatskom jeziku, a tu je i jedno djelo na latinskom jeziku.[59]

Za fra Tomu Babića kažu da spada među najznamenitije hrvatske pisce 18. stoljeća, a njegov *Cvyt razlika mirisa duhovnoga* iz 1736.[60] puku je poznat i kao Babuša. To je djelo Babić namijenio običnom puku, a tiskano je u više mahova. Knjižnica posjeduje i *Czvyt razlika mirisa duhovnoga* iz 1759. Oba djela pisana su na hrvatskom jeziku, latiničnim pismom.

Na hrvatskom jeziku napisao je fra Marko Dobretić *Kratko skupgliegne chiudoredne iliti morale bogoslovicze*[61] i tiskao ga u Ankoni 1782. godine. Fra Augustin Miletić je u Splitu, 1815. tiskao *Početak slovstva,*[62] a jedan primjerak se nalazi i u našoj knjižnici. U Knjižnici se čuvaju i dva primjerka Miletićeva *Istomacegne-a stvari potrebiti*

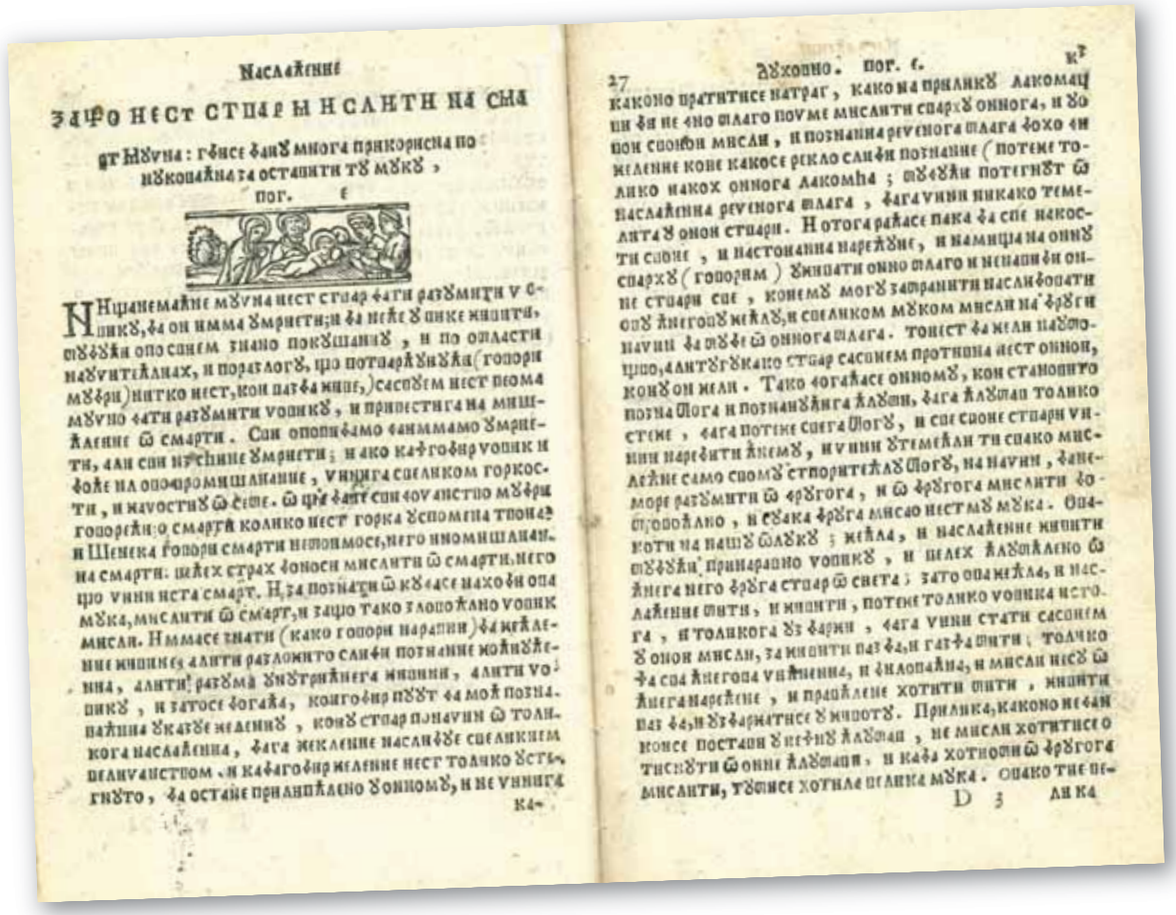

Наслѣдіе

ЗАШО НЕСТ СТШАР Ы НСАНТИ НА СЬА

ѓт Мѣчна : гѣнсе ѣаиѣ многа прикорисна по
мѣкопѣна за останти тѣ мѣкѣ ,

пог. 6

Нприпемайие мѣчна нест стшар ѓати раѕѣмити у с-
пикѣ, ѓа он имма ѣмрити; и ѓа нѣке ѣ пике жинти,
пѣѓѣки опо сшем знано покѣшанѣ , и по олласти
надѵитѣлнах, и пораѕлогѣ, цро потшарѣиѣки (говори
мѣѓри) нитко нест, кои пагѓа жине,) сасшем нест пюма
мѣчно ѓати раѕѣмити ѵоникѣ , и привестига на мищ-
ѣлѣние ѿ смарти . Сви опопиѓамо ѓа имамамо ѣмрѣ-
ти, ѓа сви нрѣчине ѣмрѣти ; и ако ка ѓ годнр ѵоник и
ѓоѣе на опо ѵромишлѣание , ѵ книга сшелником горкос-
ти , и жалостих ѿ сѣте . ѿ цѣе ѣаит сви чо ѵанство мѣѓри
говорећи о смарти колико нест горка ѣспомена тпоѓа
и Шенека говори смарти непонмосе, него иномишлани-
на смарти: шѣех страх ѣоносн мислити ѿ смарти, него
цро ѵнни нста смарт. Н за познати ѿ кѣ часе нахоѣи опа
мѣка, мислити ѿ смарт, и зацо тако глопоѣано ѵоник
мисли. Н ммасе знати (како говори нараши) ѓа мѣѓле-
ние жинине, а лити разломито сани потнание жоѣѣѣе-
ина, а лити разѣма ѣнутрѣнѣега жинини, а лити во-
пикѣ , и затосе ѣогаѣа, конгоѓнр нѣзт ѓа моѣ позна-
ѣѣина ѣкаѣе желение , конѣ стшар понѵни ѿ толи-
кога наслаѣенна, ѣага жекление наслиѣѣе сшелником
пелануистном , и кабагоѓнр желение нест толико ѣсть-
гнѣто , ѓа остане пранѣѣано ѣонномѣ, и не ѵнниге ка-

27 ѣѵховно. пог. 6. К

како праѵитисе натраг , како на прилнкѣ лакомац
ни ѣа не ѵно слато поѵме мислити спархѣ оннога, и ѣо
пон сноѣи мисли , и познанна реченога слага ѣохо ни
желение коне какосе рекло сани потнание (потеме то-
лико накох оннога лакомна ; пѣѓѣки потегнѣт ѿ
наслаѣенна реченога слага , ѣага ѵнни никако теме-
лита ѣ онон стшари . Н отога раѣасе пака ѓа спе накос-
ти сноне , и настонанна нарећѣне , и намица на онни
спархѣ (говорим) ѣминати онно слато и нешани ѣи он-
не стшари сше , конемѣ могѣ затранити насли ѣопати
ѓ ѣнгопѣ мѣкѣ, и сшелником мѣком мисли на ѓѣѓи
нанни ѓа пѣѓѣ ѿ оннога слага . тонест ѓа мели пѣѣпо-
цно, а литѣгѣкако стшар сасшем протнина нест оннон,
конѣ он мели . Тако ногаћасе онномѣ, кон станонито
позна Пога и познанѣѣнга ѣѣѣни, ѣага ѣѣѣпап толико
стене , ѣага потне снега Погѣ , и сше сноне стшари ѵн-
нини нарећити ѣнемѣ , и ѵнни ѣтемећан ти снако мис-
ѣѣѣе само сномѣ стпоритећѣѣ Погѣ, на нанни , ѣане-
море раѣѣмити ѿ ѓрѣгога , и ѿ ѓрѣгога мислити ѣо-
стпоповѣано , и сѣака ѓрѣга мисао нест мѣ мѣка . Она-
коти на нашѣ ѿлѣкѣ ; желѣа , и наслаѣенне жинити
пѣѓѣки принарашно ѵоникѣ , и шелех ѣѣѣпѣѣено ѿ
ѣнега него ѓрѣга стшар ѿ снета ; зато опа мѣѣа, и нас-
ѣѣѣенне спити , и жинити , потеме толико ѵоника исто-
га , и толикога ѣѣ ѓарни , ѣага ѵнни стати сасшем
ѣ онон мисли, за жинити паѕ ѓа, и гатѓа шити ; толико
ѓа сна ѣнегопа ѵнѣѣенна, и ѣлопаѣна, и мисли нѣсѣ ѿ
ѣнега нарећене , и прапѣѣене хотити спити , жинити
паѕ ѓа, и ѣѣѣарнатнсе ѣ жинотѣ . Прилнка, каконо не ѣан
консе постани ѣ нѣѓнѣ ѣѣѣпап , не мисли хотитисе о
тиснѣти ѿ онне ѣѣѣпап , и када хотиопи ѿ ѓрѣгога
мислити, ѵѣснсе хотиле желика мѣка . опако тне не-

D 3 ли ка

KRÀTKO SKUPGLIEGNE

CHIUDOREDNÈ , ILLITI MORALE BOGOSLOVICKE

SVARHU SEDAM KATOLICANSKE CZARKVE

SAKRAMENATAH

Iz Svétoga Pisma , iz Svétii Sàboràh , iz Odregognàh Svétii Ottacàh Papàh , iz nhukh Nauçingliàh Czarkvè Bovéd , i iz ostàlii izvarsniji Bogoslovacàh , i Kanonisliah , izvageno ,

ZA OBCHIENUH SLUXBU PARÒKAH , ILTI XUPNIKAH

Nàrada Slovènskoga , navlastìtv Segliansklh , na Missiondve , na sanuch , kvih smatu pàrke na Ordine , na Uprovidnìke , i na sve , kvih podiglnju , i primeju Svétah Sakramenate

POMGLIVO SLOXENO

I SKUPGLIENO U SLAVNII ILLIRICKI I EZIK
I NASVITLOST DA TO ZADOBRO OBCHIENO

OD PRISVITLOGA GOSPODINA

F. MARKA DOBRETICHA

REDA S. FRANCEL OD OBSLUX , BISKUPA ERETRIANSKOGA , I VIKARA APOSCTOLSKOGA U BOSNI .

U ANKONI NA X 1781.

SÒ PETRU PAVLU FERRI

Z DOPUSCTEGNEM XVARISCINAH.

nauka Karstijanskoga: za uvixbagne dicze, i cegliadi priprostite u darxavi Bosanskoj,[63] oba iz 1828. godine. Iz ostavštine fra Mihovila Sučića[64] izdvajamo Anatomski atlas i njegov komentar.[65] Atlas je tiskan u Bruxelles-u, 1838., a komentar četiri godine kasnije, 1842. godine. Osim Atlasa tu je i dvadeset svezaka Medicinskog rječnika (*Dizionario compendiato delle scienze mediche*) tiskana u Veneciji od 1827. – 1832. Temeljit popis Sučićeve ostavštine i medicinskih knjiga, koje se nalaze u staroj knjižnici, načinio je fra Anđeo Kaić. Iz popisa se vidi da su najstarije medicinske knjige, a nalaze se u Knjižnici, tiskane 1571.[66]

b) Suvremena knjižnica

Suvremena knjižnica se nalazi na prvom i dobrim dijelom drugom katu. I ovaj knjižnični fond je u potpunosti obrađen. Do danas je zabilježeno 26.900 knjiga (bibliografskih jedinica) u knjizi inventara. Sve knjige su unesene u računalnu bazu podataka, a Knjižnica posjeduje abecedni i stručni katalog. Katalog stare knjižnice se, na žalost, zbog nedostatka prostora nalazi u kartonskim kutijama. Knjižnična građa ove knjižnice je raznovrsna, no i ovdje dominiraju djela iz teologije i filozofije, te brojna djela iz povijesti, zemljopisa, psihologije, prirodnih znanosti. Tu su različiti udžbenici i sveučilišni priručnici, diplomski radovi i, iako u malom broju, doktorske disertacije, uglavnom livanjskih fratara i dr.

Kako se popunjava ovaj knjižnični fond zorno će posvjedočiti činjenica da je početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća[67] Knjižnica imala cca. 7.500 svezaka. Osim što je popunjavao periodiku, fra Anđeo Kaić se brinuo i o stručnom uređenju knjižnice. U arhivu je pronađen dio stručnog kataloga koji je fra Anđeo preko svojih poznanstava pribavio za goričku knjižnicu,[68] a iz izvješća, poslana fra Rastku Drljiću, vidljivo je da mu je poznato stručno uređenje Knjižnice. Knjižnica se popunjavala sukladno materijalnim mogućnostima, a posljednjih decenija znatnije je uvećan knjižnični fond. Jedna od važnijih donacija Knjižnici je poklon fra Srećka Perića koji je dostavio knjižnici 1967. "iz emigracije", kako kaže fra Miroslav Džaja u samostanskoj kronici.[69] Naime, fra Srećko je za samostan i Franjevačku teologiju u Sarajevu uplatio u Rimu do tad sve objavljene sveske (ukupno 32 sv.) Wadingovih Anala. Anali su još iste godine pristigli u samostan na Gorici.[70] Knjižna ostavština fra Lovre Sučića (1990.)

U NEDOSTATKU PROSTORA KNJIGE SE NALAZE I NA STEPENIŠTU

Župna crkva sv. Ivana Krstitelja u Podhumu

osjetno je povećala broj knjižničnog fonda sa suvremenom teološkom literaturom. U zadnje vrijeme knjižnični fond su obogatile ostavštine fra Alojzija Ištuka - osobito su vrijedne knjige iz povijesti, povijesni udžbenici i drugo – fra Joze Mihaljevića, fra Leonarda Barbe,[71] fra Lovre Rimca,[72] fra Joze Vrdoljaka i drugih fratara koji su u nekoliko mahova slali knjige za našu knjižnicu.

Zahvaljujući fra Jakovu Kuprešaninu[73] i njegovoj financijskoj pomoći dovršena je izgradnja zapadnog dijela samostana u kojem je smještena Knjižnica. Nakon njegove smrti Knjižnica se obogatila vrijednim knjigama iz teologije, povijesti umjetnosti, botanike, gljivarstva, enciklopedija i dr. Fra Bono Vrdoljak, dosadašnji knjižničar, je svoja vrijedna djela iz crkvene povijesti, kršćanske arheologije, te brojna teološka djela na francuskom jeziku dopremio u Knjižnicu tijekom katalogizacije.

Čovjek koji je zaslužan za (stručnu) klasifikaciju čitave knjižnice, te za popis stare knjižnice i periodike je fra Miro Vrgoč.[74]

c) Periodika

Za periodiku je predviđen drugi kat Knjižnice. Ali, zbog nedostatka prostora, dio suvremene knjižnice smješten je, također, na taj kat. Nadamo se ne zadugo. Nužno je proširenje knjižničkog prostora, jer već danas dobar dio netom prispjelih knjiga suvremene knjižnice, popisan i signiran, odlaže se po stubištima.

Već je rečeno da je i odjel s periodikom katalogiziran i upisan u bazu podataka,[75] ali za razli-

ku od stare i suvremene knjižnice ovaj fond nije upisan u knjigu inventara. Knjižnica posjeduje popis (još iz 1999.) periodičnih publikacija kako bi zadovoljila potrebe korisnika za traženim gradivom. Zajedno sa starom knjižnicom pod zaštitom države nalazi se trideset i sedam (37) periodičkih publikacija.[76] Najstarije među njima su zagrebačke *Narodne novine* iz 1843., a tu su i zadarski *Narodni list*, *Zora Dalmatinska,* Kolo, zagrebački *Katolički list* i dr. U Knjižnici ce nalazi i, stavljen je pod zaštitu države, livanjski humoristički list iz 1922. pod nazivom *Ohoho* – tri različita broja.

Starije periodične publikacije, poglavito novine, nepotpune su. A kako i ne bi bile. Ne samo da su u 19. st. fratri ostajali bez novina, nego su zbog njih i kažnjavani. Naime, godine 1873. za gvardijanstva fra Anđela Ćurića (1873. – 1878.) izbio je sukob s livanjskim kajmakanom. Sarajevska vlada je zabranila unositi u Bosnu sve novine, a osobito političke. U to su vrijeme samostanska zajednica (općina, kako veli kroničar fra Anđeo Ćurić) i pojedina braća pojedinačno primali neke novine. Među njima su bili zadarski *Narodni list* i zagrebački *Obzor*, i evo što bi se događalo s njihovim novinama:

…Kako je došla zabrana novine se nisu više dobivale, nego došav do Bieloga Briega poštar bi nosio dalje a kajmakam bi od njega primao novine sa adresom, te kad je dosta nakupio poslao bi je u Sarajevo kao uhvaćene kriomčarenjem. Vlada se tomu povjeruje te sve do jednog pozove na odgovornost u Travnik… [77]

Danas samostanska knjižnica redovito prima pedeset i tri periodične publikacije. Za četrdesetak časopisa, tjednika i revija plaća se pretplata, ostali se dobiju *gratis* (osam), a nekolicina razmjenom. Od vjerskih tjednika, mjesečnika, revija i časopisa tu su, među inim: *Glas Koncila, Katolički tjednik, Svjetlo riječi, Naša ognjišta* (nekad *Sveta baština*), *Crkva na kamenu, Kana, Glasnik Srca Isusova i Marijina, Glas mira* (nekad *Glasnik mira*), *Bosna franciscana, Bosna Srebrena, Bogoslovska smotra, Acta ordinis fratrum minorum* i dr. Navedena periodična izdanja izlaze u R Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, osim *Acta ordinis* koja izlaze u Rimu, uglavnom su potpuna. Znamenitije znanstveno-kulturne i književne publikacije Knjižnice franjevačkog samostana su: Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu[78] – nedostaje po koji primjerak, *Jukić, Marulić, Hrvatska misao, Kolo, Prilozi-Instituta za istoriju u Sarajevu, Prilozi-Orijentalni institut u Sarajevu, Starohrvatska prosvjeta, Diadora, Radovi, Kačić, Mostariensia* i mnoge druge.

Periodično gradivo je, kako je već rečeno, popisano i smješteno na police. U sljedećem periodu više pozornosti poklonit će se zaštiti starih i rijetkih novina, časopisa i revija, te kompletiranju svih periodičnih publikacija do kojih se mogne doći.

d) Knjižničari Franjevačkog samostana na Gorici[79]

Pouzdano se zna da su do danas imenovana barem dvadeset i dva knjižničara u ovoj knjižnici. Prvi je bio fra Grgo Lozić, imenovan je 1864,[80] a nakon njega knjižničari su bili: fra Jerko Mihaljević (1877. i 1887.), fra Franjo Grabovac (1895.), fra Ivan Jurić (1903., 1904. i 1906.), fra Bernardin Sarić (1907.), fra Franjo Ćurić (1909.), fra Ignacije Mamić (1911.), fra Eugen Matić (1912.), fra Bonifacije Vidović (1914.), fra Anto Franjić (1916.), fra Bonifacije Vidović (1922.), fra Filip Pašalić (1924.), fra Alojzije Ćubelić (1931. i 1939.), fra Anđeo Kaić je (1934., 1961., 1964., 1967. i 1970.), fra Bogdan Vrdoljak (1937.). Tko je bio knjižničar u poratnim godinama iza smrti fra Alojzija Ćubelića pa do 1948. kad je imenovan fra Anto Perković, nije nam poznato. Fra Anto je za knjižničara imenovan i sljedeće 1949. godine, a nakon njega su imenovani: fra Ljudevit Franjičević (1950.), fra Lovro Sučić (1952. i 1975.), fra Miroslav Džaja (1955. – 1961.), fra Bogdan Jolić (1982.), fra Vlado Tičinović (1985.), fra Bono Vrdoljak (1991.) i fra Miro Vrgoč (2006.).

Danas samostanska knjižnica ima dva knjižničara. Fra Miro je knjižničar kojeg je imenovala franjevačka provincija, a Ružica Barišić je knjižničarka i djelatnica FMGG-a. Prve zapise u računalnu bazu podataka[81] samostanske knjižnice na Gorici načinila je Ružica Barišić[82] 1998. godine, uz pomoć i poduku fra Velimira Valjana (katalogizacija) i fra Mire Vrgoča (ostručavanje). Sama je katalogizirala sve do ožujka 2007. godine, kad se na rad u knjižničnoj bazi podataka izravno uključio i fra Miro Vrgoč.[83]

2. Arhiv Franjevačkog samostana na Gorici

Franjevci su na Gorici uvijek brižno čuvali arhivsku građu. Na to ih je poticala provincijska uprava svojim naredbama i uputama što i kako se mora čuvati. Upute i naredbe odnosile su se kako na samostansku tako i na župnu arhivu te vođenje i čuvanje samostanskih i župnih kronika.[84] Sve do početka ovog stoljeća Arhiv Franjevačkog samostana na Gorici bio je smješten u Knjižnici. Danas je fizički odvojen od Knjižnice i smješten u posebno napravljenu prostoriju u južnom crkvenom tornju.

Nakon povratka iz Splita, gdje je arhivska građa bila izmještena u vrijeme Domovinskog rata, ponovno je ona smještena u Knjižnicu i tu je ostala sve do rujna 2002. godine.[85]

Arhivsku građu uređivao je dr. Stjepan Razum, djelatnik Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, prvi put od 24. rujna do 2. listopada 2002.[86] Tada je građa prepoznata i razdvojena po cjelinama, te su naznačene krajnje godine na uvezima i koricama spisa. Knjižničarka FMGG-a Ružica Barišić istodobno je popisala sve uveze. Nakon prvog sređivanja razvrstano i označeno gradivo pohranjeno je u sto pedeset i jednu (151) arhivsku kutiju. U sljedećem periodu (2002. – 2005.) knjižničarka je obilježila preostale popisane uveze i stavila ih u kutije, te je popisala zasebne zbirke: svjetlopisa, razglednica, zemljovida, plakata, svetih sličica i tiskovina.[87] Nakon više uzastopnih poziva, Stjepan Razum dolazi ponovno u samostan kako bi završio započeti posao.[88] Uređene su preostale ostavštine: fra Mirka Džaje, fra Miroljuba Pervana, te novopridošla fra Alojzija Ištuka, potom dio pisane građe fra Mire Vrgoča i fra Bone Vrdoljaka, te stečevina Alde Kezića. Dopunjena je zbirka razglednica i popisana zajednička ostavština franjevaca.

Sva je građa stavljena u kutije, a kutije su sada označene tekućim brojčanim nizom. Između pojedinih skupina ostavljeni su slobodni brojevi za buduće popunjavanje tih skupina. Nakon drugog sređivanja gradivo je smješteno u trista četrdeset i jednoj (341) arhivskoj kutiji. Međutim preostalo je popisati dio zbirke zemljovida, cijelu filatelističku zbirku, zbirku video i audiozapisa, te zbirku filmova i dijapozitiva. Također, potrebno je popisati i preostali dio građe FMGG-a.

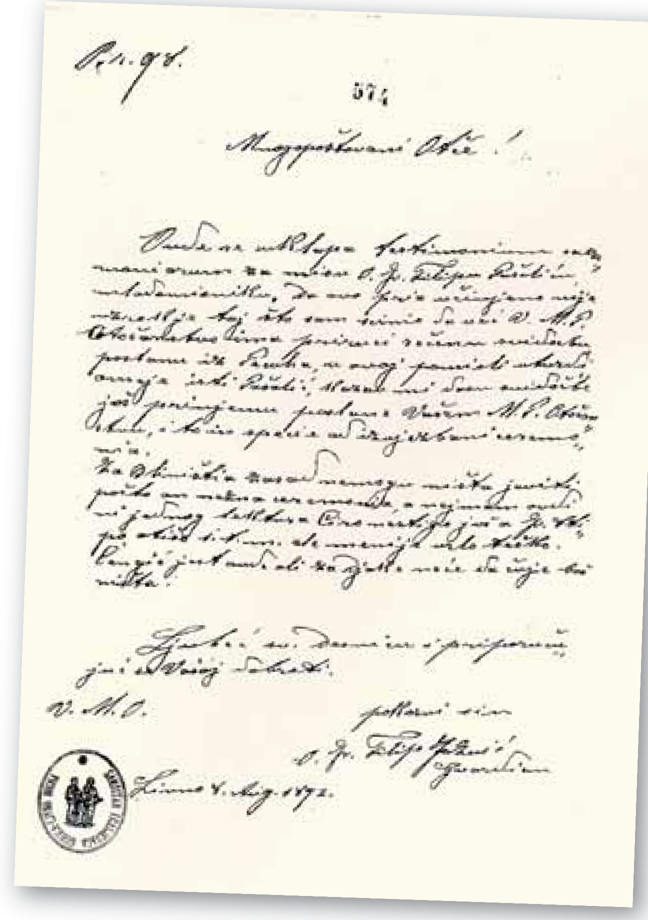
Mnogopoštovani Oče!

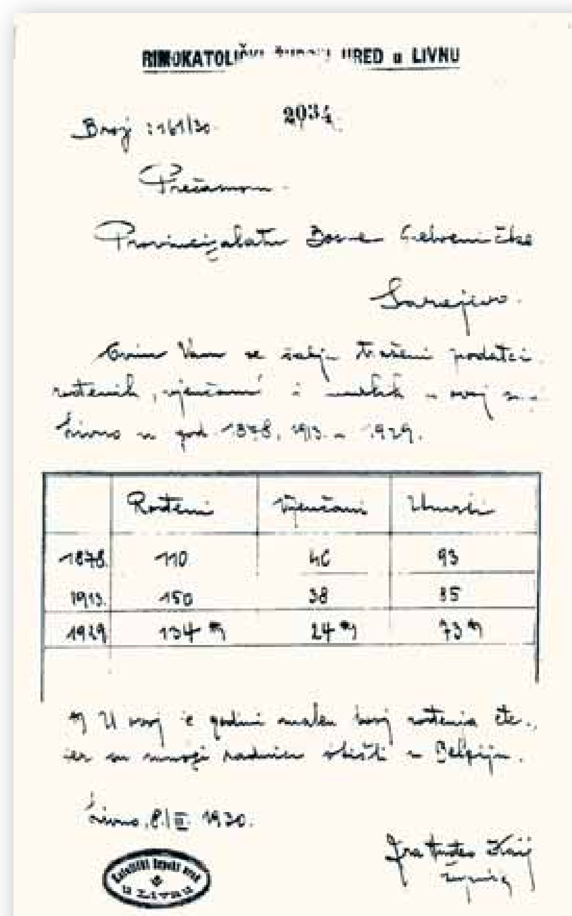
RIMOKATOLIČKI ŽUPNI URED u LIVNU

Broj: 161/30. 2034

Prečasnom

Provincijalatu Bosne Srebreničke

Sarajevo.

Evo Vam se šalju traženi podatci rođenih, vjenčanih i umrlih u ovoj župi Livno u god. 1878, 1913 i 1929.

	Rođeni	Vjenčani	Umrli
1878.	110	46	93
1913.	150	38	85
1929.	134 *)	24 *)	73 *)

*) U ovoj je godini malen broj rođenja etc., jer su mnogi radnici otišli u Belgiju.

Livno, 8.III.1930.

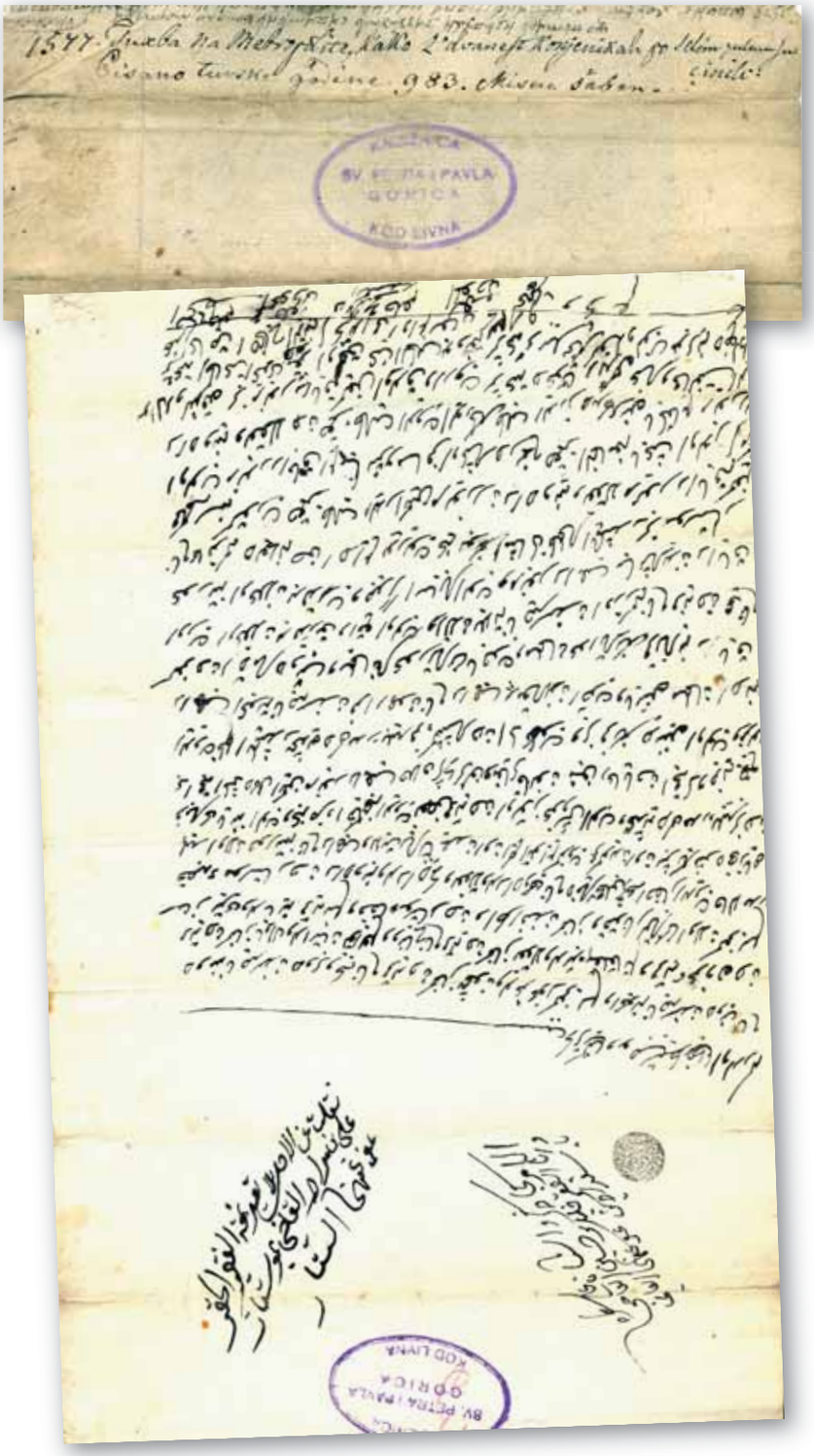

Od tada do danas, tijekom 2006., 2007. i 2008. popisane su i smještene u kutije novoprispjele ostavštine i stečevine. Završen je popis zbirke zemljovida, školskih rukopisnih knjiga, ljekaruša i rijetkosti. Zbog nedostatka prostora, ove je godine revidiran manji dio arhivske građe, a sva je građa pohranjena u četiri stotine dvadeset i devet (429) kutija.

Cjelokupna građa sastoji se od samostanske arhive, franjevačkih ostavština, stečevina, arhive Franjevačkog muzeja, od arhive dekanatskog ureda Livno, te od arhivske građe pojedinih župa ovisnih o livanjskom samostanu (Čuklić, Glamoč, Grahovo, Livno, Ljubunčić, Podhum, Rastičevo, Suho Polje i Vidoši), kao i od nekih manjih cjelina.[89]

a) Važnija arhivska građa

Samostan sv. Petra i Pavla na Gorici izgrađen je pod kraj pedesetih godina 19. stoljeća. To znači da najstarija građa samostanskog arhiva potječe iz tog vremena. U arhivu se nalazi i pokoji stariji spis. Oni uglavnom potječu iz okolnih župa ili pojedinačnih ostavština starijih fratara. Osim pojedinačnih spisa iz XVII.[90] i XVIII. stoljeća u samostanskom arhivu se čuva uglavnom građa XIX. i XX. stoljeća. Među znamenitiju građu spadaju: matične knjige krštenih, krizmanih, vjenčanih, umrlih i stanje duša starijih livanjskih župa. Mnogi uvezi su obnovljeni krajem prošlog i početkom ovog stoljeća, i mikrofilmovani u Središnjem laboratoriju za restauraciju i konzervaciju Hrvatskog državnog arhiva.[91] Najstarije matične knjige koje danas imamo u arhivu su Matica krštenih za Donje polje iz 1771.[92], te matice krštenih, vjenčanih i umrlih iste župe iz 1797.[93]godine. Potom slijede matične knjige krštenih i vjenčanih iz 1802.[94], te matica umrlih iz 1803.[95] a pripadaju vidoškoj župi. Iz istih godina i iste župe je knjiga misnih nakana, a pisana je obostrano. S jedne strane su misne nakane za narod, a s druge *Knjiga misnih nakana na biskupovu nakanu*.[96]

Osobito su važne knjige stanja duša iz devetnaestog i dvadesetog stoljeća i to s demografskog stanovišta. Naime u njima će se naći prezimena kojih danas u livanjskom kraju uopće više nema. Kod nekih obitelji (misli se na obiteljska prezimena) zabilježeno je kamo i kad su odselili,

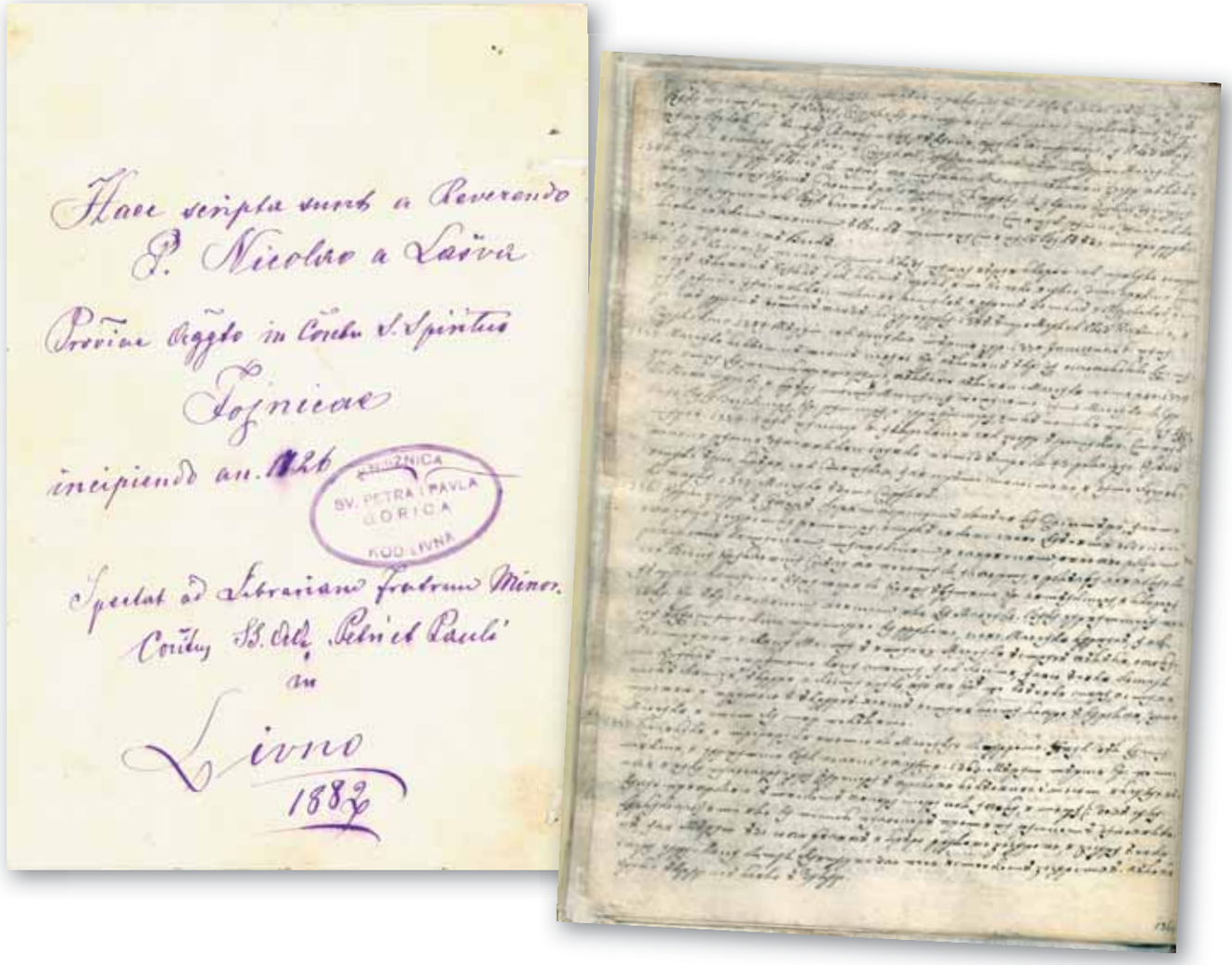

no za većinu se ne zna taj podatak.[97] Dio arhivske građe čine knjige ljetopisa i ljekaruše, no o njima će biti riječi u zasebnim poglavljima.

U arhivu se nalazi dobar dio orijentalnih rukopisa. Fra Anđeo Kaić je tako zabilježio da se među njima nalazi Šerijatski zakonik iz 1473.[98], a zapravo se radi o prijepisu Zakonika načinjenog u XVIII. stoljeću, koji je pisan arapskim pismom na turskom jeziku. Najstariji spis/isprava orijentalne zbirke potječe iz 1577. godine.[99] Tu su i drugi vrijedni dokumenti i spisi kao npr.: Bujuruldija Huršid Mehmed Paše o gradnji crkve na Gorici prije dobivanja carskog Fermana izdana 2. ožujka 1853.[100] i *Kopija Fermana Abdul – medžida s kojim sve Fermane potvrđuje sviuh Carah god. 1853., Hedžire 1269.*[101], i mnogi drugi vrijedni uvezi i spisi. U arhivu Franjevačkog samostana, među rijetkostima, čuva se izvornik Ljetopisa fra Nikole Lašvanina iz 1726. godine.[102]

Kronika je pisana gotovo krasopisom i to bosančicom. Fra Anđeo Kaić je izradio kopiju fojničkog grbovnika iz 1340. za samostan na Gorici 1964. godine[103] koji se, također, čuva u Arhivu.

U Arhivu se čuva i bogata zbirka svjetlopisa/fotografija[104] koju je započeo prikupljati fra Miroslav Džaja. Tomu su dodani svjetlopisi iz ostavštine fra Anđela Kaića i fra Lovre Sučića. Također, svjetlopise nalazimo i u pojedinačnim ostavštinama subraće. Fra Miroslav je često pisao bilješke uz svjetlopise, no detaljniji popis albuma načinio je fra Vlado Tičinović, početkom ovog stoljeća.

Među ostavštinama nalazi se i ostavština renomiranog livanjskog slikara Gabriela Jurkića i supruge mu Štefe Jurkić,[105] a među stečevinama nalaze se osobne isprave dr. Kerubina Šegvića i bogati glazbeni zapisi skladatelja Alde Kezića.[106]

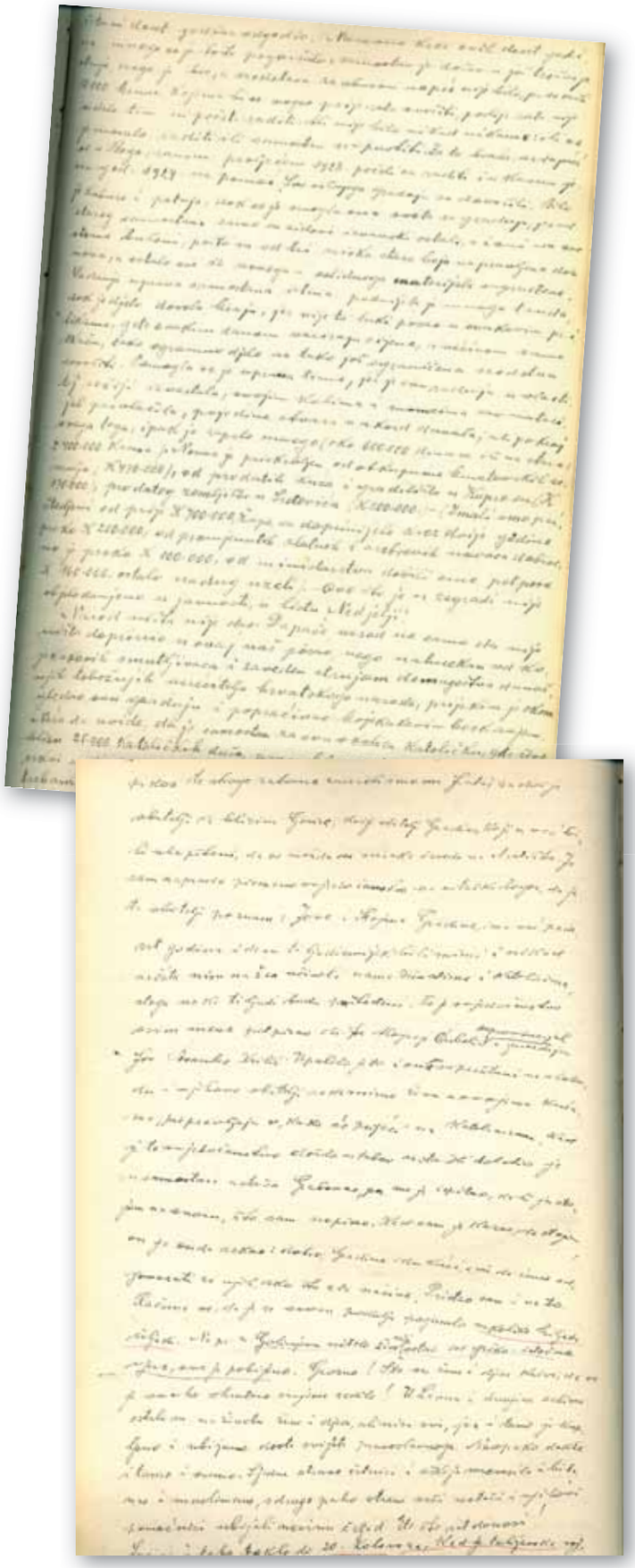

b) Ljetopisi

Franjevci samostana na Gorici pridržavali su se navedenih naredaba i naputaka o vođenju samostanskih arhiva i ljetopisa. Da je tomu tako govori nam činjenica da se u arhivu čuva pet uveza Ljetopisa/Kronika, a započeta je i šesta knjiga. Najstarija i najznamenitija je prva knjiga kronike (1833. – 1962.). Tu kroniku pisalo je trinaest kroničara,[107] a pisana je jednim dijelom retroaktivno. U njoj je obrađen period od sto šezdeset godina. Prvi pisac kronike jest fra Jeronim Vladić[108] a posljednji fra Miroslav Džaja. I jedan i drugi su imali težak zadatak. Naime, fra Jeronim je pokušao prikazati prilike u kojima su se našli franjevci onog doba, te povijest župa Donjeg i Gornjeg livanjskog polja, povijest kupnje zemljišta na kojem je kasnije izgrađen samostan… Na prvih četrnaest stranica samostanske kronike obradio je razdoblje od 1802. – 1852. godine. U to pola stoljeća zbili su se mnogi događaji, a vjerujemo da je dobar dio njih ovdje zabilježen.

Kronika je manje-više uredno vođena sve od 1942. godine. Fra Mirko Džaja nastavlja s pisanjem samostanske kronike 1955., a u razdoblju od 1942. do 1955. kronika nije vođena.[109] Ni fra Mirko nije imao lak posao pri popunjavanju te praznine. Trebalo je zapisati ratna i poratna zbivanja, a sam fra Mirko je zabilježio na 388. stranici ove kronike sljedeće:

… Srećom je iza pok. "Dida" mnogopoštov. i marljivoga fr. Bonifacija Vidovića, ostalo dosta bilježaka, na koje se uglavnom i oslanjam do 1948. Njih sam popunjao podacima iz kućnog (samostanskog) arhiva, kronikama obližnjih župa i sličnim izvorima.

Kroničar s najdužim stažem bio je fra Anđeo Ćurić: knjigu kronike vodio je pune dvadeset i četiri godine (1892. – 1917.).

Druga knjiga kronike nije se redovito vodila. Od 29. studenog 1972. do 1. veljače 1975., i 22. siječnja 1977. pa sve do svibnja 1979. godine nitko nije vodio kroniku. Drugi svezak kronike pisalo je osam kroničara. Treći i četvrti svezak samostanske kronike pisao se redovito, a pisala su ih po četiri kroničara. Peti svezak kronike pisao je jedan kroničar, fra Anđelko Barun. Isti pisac započeo je pisati i šesti svezak samostanske kronike.

Kronološki prikaz kroničara samostana na Gorici

Red. br.	Ime i prezime	Godina kad je počeo	Obrađeno razdoblje	Svezak i stranice
1.	Fra Jeronim Vladić	17. V. 1876.	1802. – 1852.	I., 1. – 14.
2.	Fra Anđeo Ćurić	1892.	1852. – 1917.	I., 15. – 193.
3.	Fra Bonifacije Vidović	1917.	1917. – 1919.	I., 193. – 204.
4.	Fra Bernardin Sarić	1919.	1919. – 1920.	I., 204. – 212.
5.	Fra Franjo Ćurić	15. X. 1921.	1920. – 1923.	I., 212. – 243.
6.	Fra Bonifacije Vidović	1. XII. 1923.	1924. – 1928.	I., 244. – 293.
7.	Fra Ljubomir Galić	30. X. 1928.	1928. – 1931.	I., 294. – 308.
8.	Fra Alojzije Ćubelić	1. VI. 1931.	1931. – 1934.	I., 309. – 312.
9.	Fra Anđeo Kaić	11. II. 1934.	1934. – 1937.	I., 313. – 331.
10.	Fra Bogdan Vrdoljak	1937.	1937. – 1940.	I., 332. – 350.
11.	Fra Juro Vuletić	1940.	1940. – 1941.	I., 350. – 367.
12.	Fra Bonifacije Vidović	26. VI. 1941.	1941. – 1942.	I., 367. – 387.
13.	Fra Miroslav Džaja	10. X. 1955.	1942. – 1962.	I., 387. – 570. II., 1. – 146.
14.	Nitko nije pisao kroniku		29. XI. 1972. – 1. II. 1975.	II., 147. – 165. Prazne stranice!
15.	Fra Lovro Sučić	VII. 1975.	2. II. 1975. – 22. I. 1977.	II., 166. – 265.
16.	Nitko nije pisao kroniku		22. I. 1977. – V. 1979.	II., 266. – 275. Prazne stranice!
17.	Fra Bogdan Jolić	1979.	V. 1979. – XII. 1979.	II., 276 – 290.
18.	Fra Bono Vrdoljak	I. 1980.	I. 1980. – 29. V. 1981.	II., 291. – 313.
19.	Fra Bogdan Jolić	Nadopuna na pisanje kroničara	1980. – 29. V. 1981.	II., 315. – 338.
20.	Fra Leonard Barba	VI. 1981.	VI. 1981. – XII. 1983.	II., 338. – 402. III., 1. – 4.
21.	Fra Stjepan Vrgoč	VI. 1984.	VI. 1984. – 29.VI.1991.	III., 7. – 117.
22.	Fra Bono Vrdoljak	VI. 1991.	29.VI.1991. – 7.X.1994.	III., 118. – 269.
23.	Fra Vlado Tičinović	X. 1994.	X. 1994. – XI. 1997.	III., 270. – 395. IV., 1. – 101.
24.	Fra Tihomir Salapić	XI. 1997.	XI. 1997. – 11.VI.1998.	IV., 102. – 148.
25.	Fra Tomo Maganjić	VII. 1998.	VII. 1998. – IX. 1998.	IV., 149. – 158.
26.	Fra Miroslav Vrgoč	X. 1998.	X. 1998. – 28. III. 2002.	IV., 158. – 493.
27.	Fra Anđelko Barun	4. V. 2002.	29. III. 2002. –	V., 1. – 520. VI., 1. –

c) Ljekaruše[110]

Kako se jedan dio goričkih fratra iz devetnaestog stoljeća bavio liječenjem prirodnim lijekovima, poglavito ljekovitim biljem, pisali su ili pribavljali ljekaruše pa se tako u arhivu našle trideset i tri ljekaruše.[111] Pisane su latinicom ili bosančicom na latinskom, hrvatskom, talijanskom i mađarskom jeziku. Neke od njih pisalo je više osoba, neke su pisane na više jezika i pisama, a nekima nedostaje izvjestan broj stranica. Neke su ljekaruše uvezane i pisane su obostrano, a uvezi su osjetno oštećeni. Neke su, opet, načinjene od sveščića različita formata.

Najstarija ljekaruša goričkog arhiva potječe iz 1670.[112] godine, a počinje ovako: *Drago znanom stiozu. Gliubexniui pozdravu i opomena*. Na naslovnoj stranici rukom je zapisano: *Libro di Nicolo – 1670. – Stipanović, C. R primo Tenete Venezia 29 Settembre*.[113] Ljekaruša je pisana bosančicom, dok je naslovna strana pisana latiničnim pismom hrvatskim jezikom. Prva tri retka teksta napisana su talijanskim jezikom, a potom slijedi tekst na hrvatskom jeziku pisan ćirilicom/bosančicom. Na unutarnjim stranicama ljekaruše može se zapaziti pokoji redak zapisan talijanskim jezikom. Još je jedna ljekaruša pisana jednim dijelom bosančicom, a počinje: *Chi non puo orinare…*[114] Druga opet ljekaruša počinje riječima: *Sekreti od likariah na službu fra Garghe Kotoromanovicha*. Iznad teksta olovkom je napisano: 1785. – 1864..[115]

Također, zanimljiva je i sljedeća ljekaruša jer je bilježnica pisana obostrano. S druge je strane prognoza vremena – horoskop, a ima i dodatak: *Descriptum Anno Domini 1791*. Samo je naslov pisan latinskim jezikom, a tekst ljekaruše je na hrvatskom jeziku.[116]

Iz 1832. godine je ljekaruša: *Likarie protiva koleri*[117]. Pisana je latinicom, hrvatskim jezikom na dvolistu papira i vidno je oštećena na uglovima. Da je jedna ljekaruša pripadala fra Lovri Vucići,[118] svjedoči natpis na prvom listu iza korica gdje je rukom zapisano *R. P. Laurentii Vucić a Livno, 1846.*[119] Knjiga je pisana jednom rukom do 135. str., a od 136. – 139 drugom.

Posljednja ljekaruša koju ćemo navesti pripadala je fra Mihovilu Sučiću, a zavedena je u arhivu pod nazivom *Botanica applicata alla medicina*. Na dnu naslovne stranice je napisano: *Padre Michele Sucich da Livno, Min.O.ft.,*[120] a potječe iz 1846. godine.

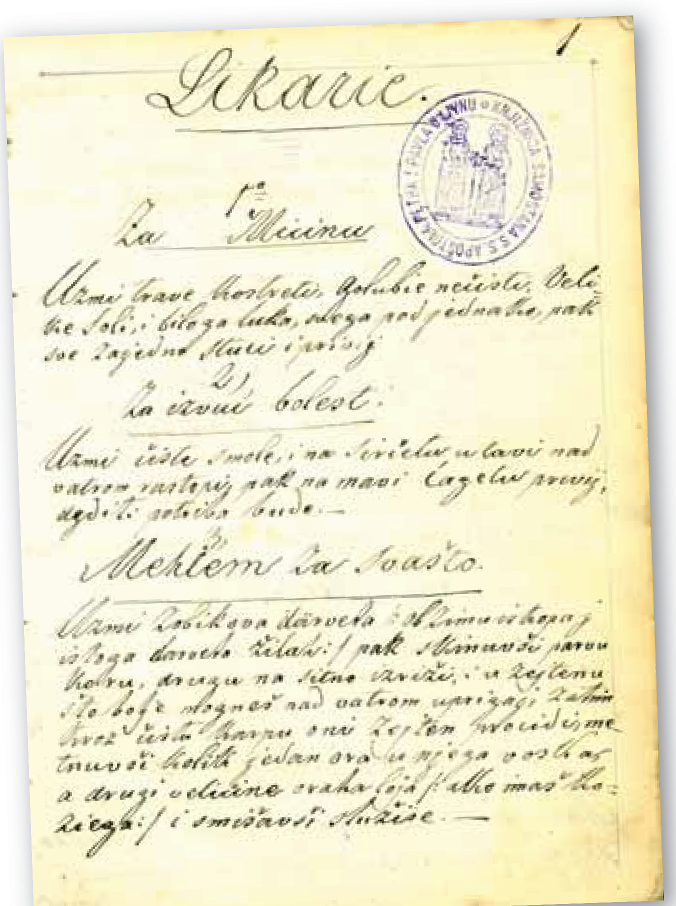

* * *

Zahvaljujući marnim fratrima, koji su znali prepoznati vrijednost pisane riječi i sve to čuvati kroz stoljeća, Livno i Livnjaci imaju danas bogatu knjižnicu i arhiv. Sustavno prikupljano gradivo nikad nije sebično čuvano iza zatvorenih vrata i zaključanih vitrina. Naprotiv, u starijim inventarnim knjigama pronađeni su zapisi posuđivača – danas bi rekli knjižničnih korisnika – knjiga iz knjižnice. Doista, najčešći korisnici knjižnice bili su fratri ovog samostana, no knjige su posuđivane i civilima.[121] Danas je potpuno drukčije. Knjižnica je otvorena za javnost, a većinu korisnika čine civili. Najčešći korisnici knjižnice su studenti ne samo naše županije nego i šire, potom su tu livanjski srednjoškolci (uglavnom gimnazijalci), znanstveni djelatnici i mnogi drugi. Iako je otvorena za javnost i uređena po suvremenim knjižničnim standardima, Knjižnica ne posjeduje članske iskaznice i ne naplaćuje članarinu. Od 1996. godine uredno se vode knjige posudbe, i može se reći da se iz godine u godinu povećava broj korisnika.

Nova zgrada muzeja i obnovljena *Stara škola*

3. Franjevački muzej i galerija Gorica Livno

Livanjski su se franjevci, još od fra Lovre Karaule pa do najnovijih vremena uza sve pastoralne i druge obveze, skrbili za kulturnu baštinu livanjskog kraja. Uz sakupljanje, čuvanje i prezentiranje livanjskog kulturnog blaga, vodili su brigu i oko registriranja arheoloških lokaliteta.[122] Svaki pronađeni predmet koji su držali arheološki vrijednim donosili su u samostan. Na taj su način povećavali samostansku arheološku zbirku i gajili nadu da će jednoga dana formirati muzej. Početak formiranja muzeja možemo smjestiti u 1896. godinu kada je gorički gvardijan fra Antun Brešić dao izraditi vitrinu za numizmatičku samostansku zbirku i obratio se Zemaljskoj vladi u Sarajevo tražeći dopuštenje za javno izlaganje zbirke otomanskog oružja.[123] Od tad pa sve do danas, franjevci konstantno rade na sakupljanju kulturnog blaga, posebice iz prošlosti livanjskog kraja, i traže rješenja kako ga na najbolji način izložiti i učiniti dostupnim očima javnosti. Vrijedna donacija i kolekcija slika i crteža Gabriela Jurkića, svakako, trebala je biti dostupna očima javnosti. Franjevci su to učinili postavljanjem stalne izložbe i otvaranjem galerije Gabriela Jurkića. Nakon Domovinskog rata stvoreni su uvjeti da se ujedini gradski i franjevački muzej na jednom mjestu u jednu zajedničku instituciju. Željom franjevaca i općinskih vlasti došlo je do formiranja jedinstvenog muzeja kao pravnog subjekta. Rješenjem Višeg suda u Mostaru 15. travnja 1996. godine osnovan je *Franjevački muzej i galerija Gorica Livno* (FMGG).[124] Budući da je Muzej od općeg interesa za cijeli kraj, briga o njegovu proširivanju, funkcioniranju i financiranju spada ne samo na samostan nego i na livanjsku općinu i županiju.

Najvažnije informacije o gradnji i namjeni muzejskih prostorija te o pojedinim muzejskim zbirkama i njihovom prezentiranju donijet ćemo ukratko u sljedećim podnaslovima.

Samostanske gospodarske zgrade na Gorici pred rušenje da bi se gradila nova zgrada muzeja

Početak gradnje nove zgrade muzeja

a) Gradnja i namjena muzejskih prostorija

Svjesni činjenice da prikupljeno kulturno blago zavređuje posebno uređen i prilagođen prostor unutar samostana, franjevci su se još 1975. godine obratili Privrednoj banci u Livnu, tražeći zajam za uređenje samostanskog muzeja, Jurkićeve galerije i knjižnice.[125] Banka im je obećala zajam uz uvjet da Općina Livno dadne garanciju. Općina je za čuvanje i prezentiranje kulturne baština imala sluha.

Za gvardijanstva fra Bogdana Jolića ozbiljnije se počelo planirati i ostvarivati zamisao o samostanskim muzejskim prostorijama. Koncem 1979. godine angažirane su stručne osobe da naprave popis postojećih eksponata i dadnu prijedlog gdje i kako ih izložiti.[126] Nakon uvida u količinu muzejskih eksponata konstatirano je da ih se sve ne može smjestiti u postojeće samostanske prostorije. Nužno je, dakle, bilo graditi nove prostorije. Kada je konačno, nakon višekratnih rasprava i svestrane analize odlučeno da samostanska zajednica ustupi postojeće stambene prostorije za muzej, a za stanovanje napravi novo krilo samostana, krenulo se u realizaciju. U Republičkom zavodu za zaštitu spomenika u Sarajevu dogovoreno je 24. ožujka 1980. da projekte za muzej, galeriju, knjižnicu i nove stambene prostore izradi arhitekt Zlatko Ugljen.[127] Novogradnja za stambeni prostor završena je i fratri su u nju uselili 1985. Tada se tek moglo krenuti u izgradnju muzejskih prostorija. Godine 1987. započela je obnova zapadnog krila samostana namijenjena za muzej. Izvana su fugirani zidovi, promijenjen je krov i svi limarski dijelovi urađeni su bakrenim limom.

Dolaskom fra Tome Maganjića 1991. godine za gvardijana započeli su radovi na unutarnjem preuređenju bivšeg stambenog dijela samostana u muzejske prostorije. Odustalo se od nacrta

Zlatka Ugljena; odlučilo se za projekt arhitekta iz Splita Zorana Jeramaza. Radove je izvodilo *Matković d. o. o. Livno*. Već je 29. 10. 1991. salivena je betonska ploča u prizemlju. Zbog ratnog stanja radovi su jedno vrijeme prekinuti da bi 3. veljače 1994. ponovno bili nastavljeni i toliko napredovali da je 18. 10. 1995. priređeno otvaranje Galerije Gabriela Jurkića na katu. Građevinski radovi na uređenju muzejskih prostorija intenzivno su nastavljeni i potkraj 1995. godine i okončani.. Preuređenje samostanskih prostora u muzejsko-galerijske prostore financirali su: Samostan, fra Jakov Kuprešanin, Općinsko vijeće Livno, SIZ za kulturu BiH i livanjske župe.[128]

Od samostanskih zbirki do galerijskih i muzejskih postavki

Prije izgradnje prikladnih muzejskih prostorija, vrijedni eksponati bili su uglavnom smještani u suhe, ali nepristupačne prostorije; čuvani su od propadanja, a samo nešto najvrednije bilo je izlagano i zainteresiranim posjetiteljima pokazivano. Nakon Gabrielove smrti dobivale su njegove slike sve više na cijeni te su bivali sve brojniji posjetitelji koji su ih željeli vidjeti. Prikupljene i čuvane samostanske arheološke, etnografske, numizmatičke i zbirke starog oružja kao i bogata sakralna zbirka te i zavidno velik broj umjetničkih slika i crteža od Gabriela i drugih umjetnika nisu više mogli ostati u skrivenim i nepristupačnim prostorima. To je razlog da se, jednostavno, moralo pristupiti izgradnji i otvaranju muzeja. Izgradnjom odgovarajućih prostorija stvorena je mogućnost plodne muzejske djelatnosti.

Dugogodišnja nastojanja livanjskih franjevaca da se muzej registrira kao samostalna ustanova i da se otvori široj javnosti konačno su urodila plodom i svoj pravni okvir počela su dobivati 2. listopada 1995. godine potpisivanjem Ugovora o osnivanju ustanove Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno. Ugovor su potpisali u ime samostana fra Tomo Maganjić, gvardijan i Mirko Baković, predsjednik Općinskog vijeća Livna.[129]

Zbog sve većeg zanimanja za akademskog slikara Gabriela Jurkića, prioritet je bio izgradnja prostorije za memorijalni postav njegovih slika. Na tome se užurbano radilo, te su svi radovi završeni i 18. studenog 1995. godine upriličeno je Otvaranje stalnog postava slika Gabriela Jurkića. Tada je novoutemeljena ustanova FMGG otvorila svoja vrata javnosti i posjetiteljima. Slijedilo je postupno uređenje i otvaranje arheološke, sakralne i drugih zbirki. Time su Muzej i Galerija poprimali oblik sve organiziranije kulturne ustanove i tako su se sve više afirmirali.

Vizija današnjeg muzeja kao kompleksne ustanove dugo se vremena stvarala i postupno sazrijevala. Za nastajanje FMGG-a kao zasebnog pravnog subjekta i stvaranje vizije o kompleksnoj muzejsko-galerijskoj ustanovi posebno veliku ulogu odigrao je fra Bono Mate Vrdoljak. On je i dugo vremena bio predsjednik Upravnog vijeća FMGG-a, a jedno vrijeme i vršitelj dužnosti ravnatelja. Ustanova se s vremenom popunjavala sa stručnim osobljem. U vremenu svoga nastajanja i postavljanja pojedinih zbirka, zbog nedovoljnog broja stručnog osoblja,

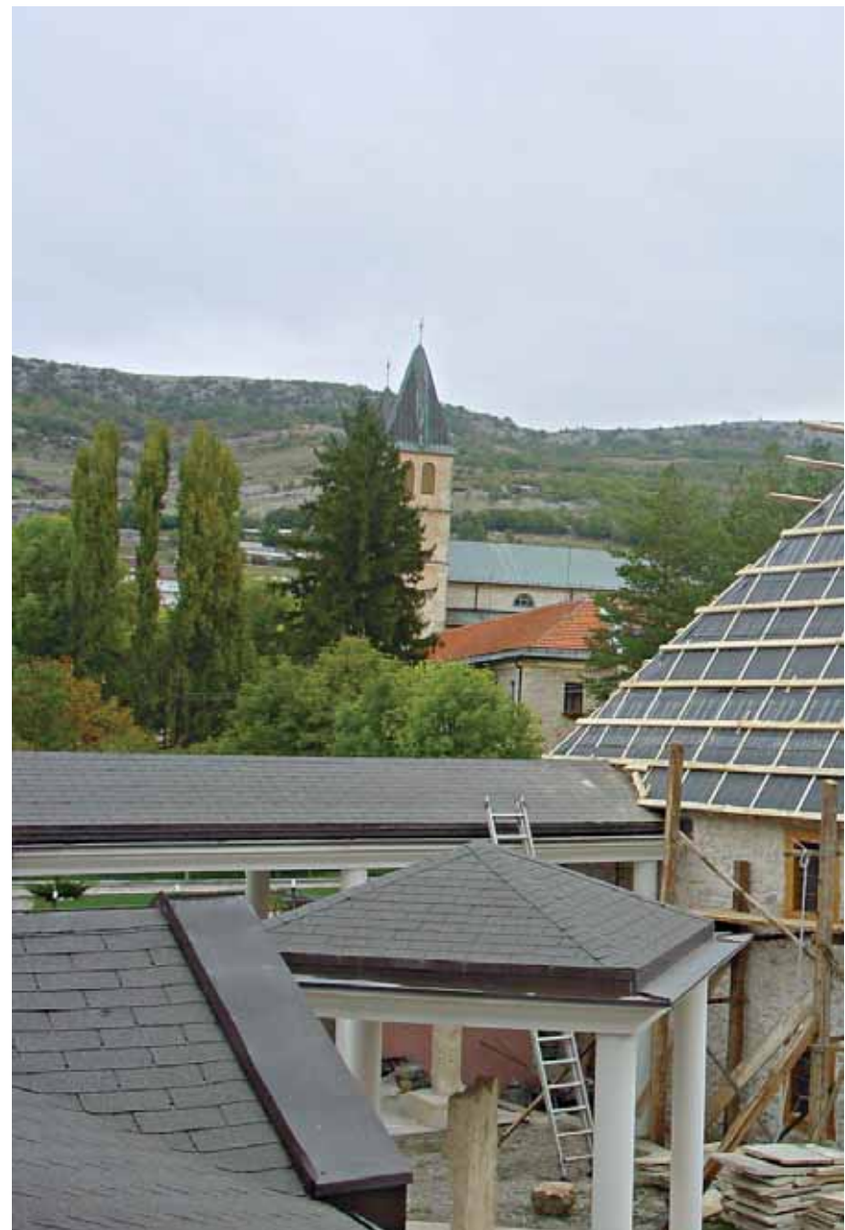

Muzej je u postavljanju zbirka tražio savjete i pomoć stručnih osoba iz drugih muzeja, kulturnih institucija i ustanova. Posebno je dobru suradnju imao s Muzejom hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita, koji je stručno i praktično podupirao aktivnosti FMGG-a, posebice kada je govor o nastajanju arheološkog postava.

Samom postavljanju arheološke zbirke u preuređene prostore u suterenu i dijelu prizemlja samostanskog prostora, prethodilo je izdavanje monografije *Arheološka zbirka franjevačkog muzeja u Livnu* i izložbe dijela arheološke građe FMGG-a u Arheološkom muzeju u Zagrebu i Konzervatorskom odjelu u Splitu.[130] Projekt vitrina i troškovnik za arheološki postav u prosincu 1999. godine uradio je arhitekt Zoran Jeramaz iz poduzeća *Gradal inžinjeringa d. o. o. Split*.[131] U lipnju 2000. godine, uz financijsku pomoć *J. P. Hercegbosanske šume*,[132] nabavljene su vitrine za arheološku zbirku, a potom su uslijedili građevinski radovi u izložbenom prostoru (rekonstrukcija apside, oltarne pregrade iz starohrvatske crkve u Rapovinama, gotičkog luka i radovi na uređenju vitrine za predmete iz tumula s Pustopolja).[133] Na postavljanju arheološke zbirke radili su Mate Zekan, autor postava iz MHAS-a i Marija Marić, viša kustosica arheologinja iz FMGG-a. Radovi na postavu zbirke su završeni pred kraj 2001. godine. Budući da se u suterenu pojavila kapilarna vlaga, a radovi na izgradnji novoga muzeja bili su u tijeku, članovi Upravnog vijeća na prijedlog ravnatelja su zaključili da će se budući stalni arheološki postav postaviti u novome muzeju.

Obnova krova *Stare škole*

Kako je Samostan raspolagao bogatom sakralnom zbirkom, zahvaljujući između ostalih franjevaca posebice fra Anđelu Kaiću, na jednoj od sjednica Upravnog vijeća FMGG-a zaključeno je da se u slobodnom prostoru prizemlja Muzeja postavi sakralna zbirka. Početkom 2001. FMGG se obratio Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH s molbom da mu ustupe stručne osobe poradi odabira predmeta za postav sakralne zbirke i pomoć i u postavljanju zbirke. Uprava za zaštitu kulturne baštine preporučila je Lukreciju Pavičić-Domjan iz Konzervatorskog odjela Zadar i Zoraidu Demori-Staničić iz Konzervatorskog odjela iz Splita.[134] Uz njihovu stručnu pomoć krajem 2001. godine napravljen je izbor predmeta za restauraciju i za stalni postav, a tijekom 2002. godine postavljen je stalni postav sakralne zbirke. Tako su izložbeni prostori FMGG-a postali bogatiji za još jednu vrijednu zbirku.

Nakon postavljenja stalnog postava slika Gabriela Jurkića, arheološke i sakralne zbirke, u prizemlju Muzeja ostao je jedan manji slobodan prostor u kojem su tijekom 2002. godine, na molbu FMGG-a, Dinka Đeldum iz Konzervatorskog odjela iz Splita i kustosica etnologinja iz FMGG-a Jela Vrdoljak napravile izbor i izložile dio predmeta iz etnografske zbirke. Tom izložbom samo se djelomično moglo nazreti bogatstvo etnografske zbirke s kojom raspolaže FMGG. Postavi navedenih zbirka, kojima su popunjene sve postojeće prostorije koje danas nazivamo *stari muzej*, već su ukazivale na činjenicu da je FMGG prerastao u moderno uređeni muzej i galeriju.

Restauracija stropa u prezbiteriju samostanske crkve u ljeto 2004. godine. Fra Stjepan Vrgoč, fra Anđelko Barun (čući) i fra Bogdan Jolić s restauratorima Tomislavom Paradijem i Miroslavom Perenčićem. Sjede: Ivan i Suzana Damiani

Od otvorenja Galerije konstantno se radilo na poboljšanju tehničkih uvjeta, pa je tijekom 2005. godine u *starom muzeju* instaliran vatrodojavni i protuprovalni sustav,[135] a u 2007. godini u stalnom memorijalnom postavu slika Gabriela Jurkića ugrađena je suvremena galerijska rasvjeta.[136]

Gradnja nove muzejske zgrade

Ubrzo se pokazalo da *stari muzej*, tj. cijelo zapadno krilo samostana preuređeno za muzej, nije dostatan za sve muzejske zbirke kojima FMGG raspolaže. Livanjski franjevac fra Jakov Kuprešanin, koji je cijeli radni vijek proveo u Njemačkoj kao duhovni pomoćnik na njemačkim župama, a potom kao dugogodišnji voditelj Hrvatske katoličke misije u Bocholtu, još dok su bili u tijeku radovi na preuređenju zapadnog krila samostana u muzejske prostore, potaknut razgovorom s fra Bonom Vrdoljakom, gvardijanom fra Tomom Maganjićem i drugim franjevcima, izrazio je spremnost da će on i njegova majka Kaja pomoći financirati izgradnju nove zgrade Muzeja. Samostan se pokazao spremnim ustupiti lokaciju gdje se nalaze gospodarski objekti za izgradnju te zgrade. Sve je to utjecalo na odluku da se ide u izgradnju nove zgrade. Projektni zadatak dan je arhitektu Zoranu Jeramazu.

U razgovoru s projektantom došlo se do zaključka da nova muzejska zgrada treba biti usklađena s obzirom na brda i doline livanjskog kraja, a ne neka klasična zgrada. To će se postići izbjegavanjem monotonije zidova i unošenjem "nemira" u cjelokupni vanjski izgled.[137] Arhitekt Jeramaz koji je već izradio projekt preuređenja zapadnog krila samostana i projekt vitrina za arheološki postav, dobio je zadatak da napravi idejno rješenje. Na samostanskom kapitulu 26. svibnja 1999. godine razmotren je i prihvaćen

idejni projekt uz male korekcije.[138] Samostan je dao dopuštenje za rušenje gospodarskih objekata, ustupio građevinsku parcelu, a Općina Livno, kao suosnivač Muzeja i galerije, dala je lokacijsku i građevinsku dozvolu bez naplate.

U ožujku 2000. godine završena je projektna dokumentacija i istovremeno su krenuli radovi na rušenju gospodarskih objekata. Općina se pobrinula i za iskop podrumskih prostorija.[139] Odlukom Upravnog vijeća FMGG-a radovi izgradnje novoga muzeja povjereni su u lipnju iste godine građevinskom poduzeću *Šandrk d. o. o. iz Livna*.[140] Kamen temeljac položen je 13. srpnja 2000. godine. Tom prigodom uz ravnatelja Muzeja, nazočnim se obratio glavni donator fra Jakov Kuprešanin, koji je između ostalog rekao:

"Snovi ipak postaju ponekad stvarnost. Prije ne tako dugog vremena, san o jednoj zgradi, pod čiji će se krov smjestiti vrijedne stvari naše prošlosti i sadašnjosti, je bio san pretežno na suhom papiru. I evo izgleda da će taj naš san postati stvarnost… Mi danas započinjemo s nečim što će nam poslužiti da ne zaboravimo onu davnu prošlost, a isto tako i onu neposrednu kao i sadašnjost. U tu tvorevinu bit će stavljene one stvari koje se nas tiču, naših predaka, naše starine, naše prošlosti. Stvari koje su itekako važne za jedan kraj, naš kraj, za zajednicu i to ne samo našu fratarsku, nego i građansku…"[141]

Skele u prezbiteriju crkve u vrijeme restauracije

Tijekom 2000-te godine poduzeće *Šandrk d.o.o. Livno* izvelo je grube građevinske radove.

U 2001. godini poduzeće *Poljarić d. o. o. Livno* ugradilo je aluminijsku stolariju i zatvorilo otvore na Muzeju. Muzej je izvana ožbukan, postavljene su klupice na otvorima, izvršeni su armiranobetonski radovi u trijemu, izliven je potporni zid u potoku Brini i asfaltiran je prostor između Muzeja i potoka Brine. S južne strane Muzeja položene su kanalizacijske cijevi, a u dvorišnu dijelu postavljen je sabirni šaht za krovne vode.[142] Već krajem 2001. godine dalo se nazrijeti da će FMGG sa svojom novom zgradom postati jedna od ozbiljnijih muzejsko-galerijskih ustanova na razini Bosne i Hercegovine.

Nova muzejska zgrada zacijelo je bio jedan od znamenitijih i zahtjevnijih objekata ove djelatnosti na području cijele države, stoga se FMGG 20. svibnja 2002. godine prijavio i na natječaj za sredstva Državnog proračuna Republike Hrvatske za programe iz područja kulture namijenjena Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Natječaj je raspisalo *Ministarstvo vanjskih poslova RH, Odjel za kulturu, znanost i prosvjetu*. Vlada RH na sjednici održanoj 1. kolovoza 2002. donijela je Odluku o raspodjeli sredstava za financiranje znanstvenih, obrazovnih, kulturnih i zdravstvenih programa Hrvata u Bosni i Hercegovini kojom je potpomogla projekt izgradnje nove zgrade Muzeja u Livnu.[143] Ministarstvo kulture RH na čelu s ministrom Božom Biškupićem, još od vremena otvorenja stalnog memorijalnog postava slika Gabriela Jurkića,[144] potpomagalo je viziju, nastajanje i razvoj FMGG-a. Vlada RH od 2002. godine pa do danas prati gradnju novoga muzeja i redovito podupire projekte FMGG-a.

Federalno ministarstvo kulture i športa u manjoj je mjeri podržalo samu gradnju muzejske zgrade,

Stalni postav lapidarija u dvorištu novog muzeja

no, u posljednjih nekoliko godina redovito financijski podupire muzejske projekte. U 2002. godini izveden je veliki dio elektroinstalacijskih radova, a radove je izvodilo poduzeće *Inter-Etis d. o. o. Livno*. Poduzeće *Tolming d. o. o. Livno* izvodilo je radove na vodovodnoj instalaciji i kanalizaciji unutar Muzeja i položilo je cijevi za centralno grijanje. Do kraja 2002. godine završeni su, također, radovi na unutarnjoj žbuci i estrihu.[145]

Istim intenzitetom nastavljeni su radovi i u 2003. godini. Izvedena je glavnina elektroinstalacijskih radova, zatim su urađeni bravarski i stolarski radovi i dio klesarskih radova. Poduzeće *Interijer-gips d. o. o.* iz Livna izvršilo je radove spuštanja stropa, dok je poduzeće *IMC d. o. o.* iz Livna tijekom 2003. i 2004. izvodilo radove u kotlovnici i na centralnom grijanju.[146] U 2003. godini poduzeće *Tolming* ugradilo je kanale za zračno grijanje i odsisnu ventilaciju (radovi na instalaciji zračnog grijanja još nisu završeni) i uradilo je dio radova na protupožarnom sustavu.

U 2005. godini poduzeće *Ipon d. o. o.* iz Mostara ugradilo je protuprovalni i vatrodojavni sustav.[147] Radovi na instaliranju protupožarnog sustava završeni su krajem 2005. godine. Klesarski radovi u novom muzeju završeni su u 2006. godini popločavanjem trijema i postavljenjem sokla oko zgrade novoga muzeja. Radove je izvodilo poduzeće *Silit d. o. o. Sturba-Livno*.[148] U 2006. godini u trijemu nove muzejske zgrade postavljen je lapidarij arheološke zbirke, koji obuhvaća predmete od I. do IV. stoljeća, u suradnji s Miranom Palčokom i Markom Rogošićem iz MHAS-a iz Splita, autorima postava.

Građevinski radovi na svim potrebnim uredskim prostorima u novoj zgradi završeni su i uredskim namještajem opremljeni u 2007. godini.[149]

Restauracija "stare škole"

Stara fratarska kuća u kojoj su fratri, osim stanovanja u vrijeme izgradnje samostana, držali povremeno i školu, prema prvim fotografijama imala je izgled stare bosanske kuće. Nju smo željeli sačuvati i za potrebe Muzeja iskoristiti. Kod projektiranja nove muzejske zgrade išlo se za tim da se ona uklopi u novi kompleks muzejskih prostora. Postojala je jasna vizija da za nju treba izraditi poseban projekt po kojem će biti restaurirana i dobiti prvobitan izgled kakav je imala

polovinom XIX. stoljeća kada je građena. Odmah se pomišljalo da u nju treba smjestiti etnografsku zbirku. Ona je, stoga, pošteđena rušenja prigodom čišćenja lokacije za novu muzejsku zgradu i čekala povoljne uvjete za restauraciju. Davno je nestalo Karauline *pojate*, tj crkvice u kojoj su fratri držali pučku misu i školu za djecu te *Kule* u kojoj su fratri stanovali pri dolasku na Goricu. Ova sačuvana stara zgrada na kat, više puta preuređivana, ne samo da je najstarija sačuvana fratarska kuća na Gorici nego je i najstarija sačuvana zgrada u kojoj su fratri barem povremeno držali i nastavu za djecu. To je razlog da se nazvala *stara škola*. Pod tim se imenom tražila dozvola i novčana sredstava za njezinu restauraciju. Zbog njezina povijesnog značenja projektantu dan je zadatak da prigodom izrade projekta vodi računa kako inkorporirati *staru školu* s novom muzejskom zgradom u jedinstvenu cjelinu.

Gorički gvardijan fra Anđelko Barun u ime samostana i fra Bono Vrdoljak u ime FMGG-a podnijeli su 28. listopada 2003. godine zahtjev *Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika BiH* da se *staru školu* proglasi nacionalnim spomenikom.[150] *Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika* učinilo je to svojim rješenjem od

Jedna od zbirki u staroj zgradi muzeja

25. ožujka 2005. godine.[151] Nakon njezina proglašenja nacionalnim spomenikom, *Zavod za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i športa* u rujnu 2006. godine izradio je izvedbeni projekt restauracije, a *Federalno ministarstvo prostornog uređenja* izdalo je odobrenje za građenje.[152] Radovi na restauraciji započeti su krajem 2006. godine i u potpunosti završeni u 2007. godini. Radove je izvodilo poduzeće *VH gradnja d. o. o. iz Fojnice*, a u potpunosti ih je financiralo *Federalno ministarstvo kulture*.

Građevinski radovi na novoj muzejskoj zgradi i restauraciji *stare škole* uglavnom su završeni. Ono što sad slijedi jest tehnički prijam ovih dvaju objekata i samo postavljanje zbirka u za to namijenjene i pripremljene prostore. Slijedi konačni postav pojedinih zbirka na za njih predviđeno mjesto.

Namjena muzejskih prostorija
i konačni smještaj postojećih zbirka

FMGG sada ima tri odvojene cjeline, zapravo tri zasebne zgrade u kojima izlaže eksponate, ima i urede u kojima obavlja svoju djelatnost. Te cjeline su: sjeverozapadno krilo samostana koje običavamo zvati *stari muzej*, novoizgrađena zgrada *novi muzej* i restaurirana *stara škola*. Svaki od njih u konačnom uređenju ima svoju namjenu s odgovarajućim sadržajima.

U samostanskom dijelu ostat će stalni memorijalni postav slika Gabriela Jurkića, sakralna zbirka i knjižnica. Kad se preseli sadašnji stalni arheološki postav u *novi muzej*, u dijelu prizemlja *starog muzeja* širit će se Knjižnica i ujedno će se morati napraviti preinake u sakralnom postavu. U suterenu, zbog pojavljivanja vlage, bit će nužno napraviti sanaciju i, ukoliko se prostor pokaže uvjetan, odredit će se njegova namjena. Ostaje mogućnost da se prostor suterena koristi za povremene izložbe ili za izložbe zbirka koje se još uvijek nalaze pohranjene u muzejskom depou.

Ostali sadržaji smjestit će se u novu muzejsku zgradu i *staru školu*. U prizemlju nove muzejske zgrade izgrađena je polivalentna dvorana predviđena za povremene izložbe, okrugle stolove i simpozije. U njoj je poduzeće *Mach d. o. o. Livno* ugradilo suvremenu galerijsku rasvjetu i tako su, uz ranije instaliranu sigurnosnu zaštitu, u *novom muzeju* stvoreni preduvjeti za organiziranje ozbiljnijih izložaba. Također se u prizemlju nalazi dio uredskih prostorija i prostorija predviđenih za Arhiv Franjevačkog muzeja i galerije.

Na katu su u tijeku radovi na novom stalnom postavu arheološke zbirke. Interijer izložbenog prostora je obojen. Vitrine su nabavljene, smještene u prostor i obojen je vanjski dio vitrina. Sukladno izložbenom materijalu i zahtjevima likovnog postava određena je vrsta rasvjete i radovi na elektrifikaciji vitrina završeni su koncem 2008. godine. U 2009. predviđen je završetak radova na arheološkom postavu. Jedino što neće biti do kraja postavljeno, zbog dodatne konzervacije predmeta, jesu predmeti iz tumula s Pustopolja. Uz stalni arheološki postav na katu novoga muzeja svoje mjesto će naći zbirka starog oružja i numizmatička zbirka. Na katu se također nalaze dvije prostorije koje će se, s prijamom novih djelatnika, koristiti kao uredski prostori. U podrumskim prostorima smještena je kotlovnica za zagrijavanje zgrade i predviđeni su prostori za restauratorsku radionicu.

U *staroj školi* sve prostorije poslužit će za postavljanje stalnog etnografskog postava. Napravljen je koncept postava zbirke i tijekom 2009. godine slijedi odabir predmeta i restauracija dijela etnografske građe.

FMGG ima, dakle, svoje radne prostore i zbirke u trima zgradama. Sve je to jedan jedinstveni i samostanski i općinski muzej, vlasništvo ostaje svakome što je tko uložio. Suradnja između osnivača i suvlasnika, tj. Samostana i Općine dosada je na zavidnoj visini. Čvrsto smo uvjereni da će tako, a vjerojatno i još bolje, biti u bliskoj i daljnjoj budućnosti. Radi se o općem dobru ne samo livanjskog kraja nego i mnogo šire. Nadamo se da će i livanjska županija koja odvaja novčana sredstva za funkcioniranje Muzeja pokazati još više interesa, te da će FMGG jednoga dana postati i županijski muzej.

Na koncu sa zadovoljstvom možemo konstatirati da su pokušaji i nastojanja livanjskih fratara i mjerodavnih institucija glede formiranja Muzeja i galerije kao samostalne ustanove i uređenje prostorija u tu svrhu postala stvarnost. Kulturno blago s područja livanjske općine i cijele Hercegbosanske županije, koje su franjevci desetljećima i stoljećima skupljali i čuvali konačno će biti ne samo stručno obrađeno i zaštićeno, nego će i prikladno biti izloženo i pogledu javnosti pristupačno.

Kalež, Venecija, XVII./XVIII. st.
i Kalež, domaći rad, 1819. god.

Kalež, domaći rad, 1883. god.

b) Sakralna zbirka

Sakralna zbirka muzeja na Gorici treći je dio cjeline Franjevačkog muzeja Gorica koja se nakon Arheološke zbirke i Galerije Gabriela Jurkića otvara na Gorici u privremenom postavu. Ove tri objedinjene zbirke, uz etnografsku, svoje će pravo bogatstvo moći pokazati javnosti tek po dovršenju nove zgrade muzeja.

Povijesno brončano zvono, ukrašeno reljefnim medaljonima koji prikazuju *Raspeće* i *Navještenje*, iz 1479. godine s neke od srednjevjekovnih livanjskih crkava jedno je od najranijih poznatih nam zvona. Ono simbolički označava sakralnu zbirku kao *reliquia reliquiarum* nekadašnjeg važnog srednjovjekovnog grada, ali i kao najstariji muzejski eksponat koji je u samostanu još od 1879. godine.

Oltarni križ, Fojnica, 1840. god.

Pokaznica, Verona, druga polovina XIX. st.

Relikvijar, domaći rad, 1643. god.

Predmeti sakralne zbirke obuhvaćaju slike, skulpture, liturgijsko posuđe i crkveno ruho koji su se još donedavna upotrebljavali ili ukrašavali crkvu i samostan na Gorici. No ovdje su utočište našle i umjetnine iz okolnih livanjskih župa koje su fratri dugo i brižno čuvali od propadanja i raznih opasnosti. Jednostavni natpisi na podnožju kaleža ili relikvijara iz XVIII. i XIX. stoljeća nose imena župa Ljubunčića, Vidoša, Priluke, čuvajući tako rani spomen ovih mjesta. Predani fratri koji su skromnu imovinu davali za izradu i nabavu slika, kaleža, svijećnjaka ili misnog ruha, želeći ukrasiti svoje crkve, također su ostavili zavjetne zapise pa ćemo u ovoj svojevrsnoj trodimenzionalnoj kronici, pročitati imena ovjekovječena u srebru ili na brokatu. Fra Matija Marijanović Franić 1805. daje izraditi kaleže, mučenik fra Lovro Karaula, jedan

Ciborij, domaći rad, XIX. st.

od glavnih sakupljača starina i utemeljitelj muzeja, 1840. godine kao svoj *ex voto* označava oltarni križ, fra Ante Ćurić 1883. *prikaza* kalež apostolima Petru i Pavlu, fra Ivo Vidošević daje učiniti relikvijar 1843., fra Ivo Mihaljević 1889. za livanjsku crkvu naručuje cijeli komplet velikih oltarnih srebrnih svijećnjaka, sve do fra Ante Subašića koji je 1895. godine iz Beča dobavio raskošnu pokaznicu i fra Mije Dujića koji daruje ciborij župi u Ljubunčiću, dok fra Franjo Grabovac 1895. godine u radionici *Fellinger & Hasinger* u Beču nabavlja cijeli komplet misnog ruha.

U muzejskim vitrinama izložen je niz kaleža, pokaznica, ciborija, moćnika, oltarskih križeva i pektorala, patena, *janguša* te posuda i kutija za sveto ulje i hostije, posudica za apotropejske *zapise*, visećih i oltarnih svijećnjaka rađenih od srebra i zlata starim tehnikama zlatarskog zanata: lijevanjem, iskucavanjem, graviranjem, cizeliranjem te tiještenjem. Razaznaju se među njima kaleži mletačkih zlatarskih radionica XVII. i XVIII. stoljeća označeni žigovima tamošnjih zlatara koji su u livanjski kraj dolazili bilo iz Primorja ili direktno iz grada na lagunama. No daleko je veći broj predmeta iz domaćih bosanskih radionica, najčešće iz fojničke, kreševske i iz Kraljeve Sutjeske, prepoznatljivih po karakterističnim ukrasima od filigranske žice. Radionice metala djeluju kroz cijelo razdoblje turske okupacije Bosne, a u XIX. stoljeću biskup Augustin Miletić, inače sin zlatara, čiji se mladoliki portret nastao u Ateljeru Weisenstein u Pragu čuva u zbirci, daje im novi poticaj mnogim narudžbama. U predmetima izrađenim po njegovim zamislima uočljiv je eklekticizam i stilska retardacija poznata kao *Miletićev stil*, uz korištenje filigranskih mreža geometrijskih oblika i vitičastih spirala, grančica, cvjetića i uz apliciranje pozlaćenih kuglica, koralja i brušena stakla. U XIX. i XX. stoljeću nabavljaju se kaleži i pokaznice iz austrijskih najčešće bečkih i talijanskih zlatarskih radionica. No zbirka sadrži i predmete koji nisu isključivo sakralne namjene, a koji su oporučivani Samostanu. Iz ovih predmeta u svakodnevnoj upotrebi posebno je vrijedna srebrna kutija za nakit domaće radionice ukrašena nizom figuralnih scena lova čiji je umjetnik motive crpio iz srednjovjekovne ornamentike stećaka. Između brojnih kutijica za *zapise* i medaljona-relikvijara pronađena je i potvrda loretskog svetišta o autentičnosti crnog vela kojim se pokriva Gospin kip, izdana nekom bosanskom fratru-hodočasniku još davne 1796. godine. Za zbirku je zbog povijesne istine i svjedočenja vjere posebno vrijedan kalež u obliku obične staklene čaše koja je u *olovnim vremenima* tajno korištena u Euharistiji usred zatvora u Zenici od livanjskog fratra-uznika.

No zaštitni je znak ovog muzeja, raritet sačuvan samo u Livnu, prenosivi oltar koji se iz jednostavnog, neuglednog sanduka malih dimenzija može pretvoriti u raskošni oltar s oslikanim triptihom s likovima svetaca i tekstovima kanonskih ploča kao retablom, sa svijećnjacima za voštanice, dok mu je drvena unutrašnjost podijeljena na odjeljke obložena mekom crvenom kožom i oslikana u imitaciji mramora s biblijskim tekstovima. Također se otvara i prava oltarna menza s otvorom za moći. Ovaj upravo ingeniozni koncept preobrazbe od običnog do uzvišenog može se razumjeti isključivo u kontekstu bosanske povijesti. Dovoljno je zamisliti bosanskog ujaka koji hoda uz konjića kojeg je uprtio neuglednim sandukom koji ne izaziva ničiju pažnju, da bi ga na sigurnom, u okrilju vjernika, a često i *sub divo* širom rastvorio, a iz njega se prosula raskoš Božjeg blagoslova.

Natpis otkriven na gornjem poklopcu-vratnicama tijekom restauratorskog zahvata ispod zatečenog s drugačijim smjerom slova, daje oltaru povijesnu dimenziju: ALTARE. HOC./EX. DECR. S. CONGREG. DE. PROPAG. FIDE/POSITVM PHILIPPVS BOSCNAICOVICH DE. MOSTAR. .M.O./ PROFESSOR. MERITVS IN COENOBIO. PATAVIN/ CHRISANTHO. LAVRENTIO. MARCO/FRATRIBVS. DULCISSIMIS. POST. EORVM./DONO. DEDIT/M.DCCCIV. Povezuju ga uz lik i djelo fra Filipa Bošnjakovića iz Mostara. Ovaj bosanski franjevac bio je profesor teologije i savjetnik padovanskog biskupa te zastupnik bosanske franjevačke provincije kod Kongregacije za promicanje vjere. Umro je 1814. ili 1815. godine u Padovi. Po zamolbi trojice franjevačke braće koji su na natpisu navedeni svojim imenima (Krisant, Lovre i Marko) od Kongregacije je zatražio, a potom i dobio odobrenje za ovaj oltar 1804. godine. Kada i kako je oltar stigao u livanjsku župu i gdje je bio smješten, nije poznato. Posredno ga se može povezati i uz djelovanje biskupa Miletića koji je u livanjskoj župi

vršio krizmu 1804. i 1812. godine. Promjena natpisa i položaja vratnica je neobična no nije nam poznato kada je i zašto izvršena. Može se pretpostaviti da bi to bilo oko 1905. kada se podižu oltari u franjevačkoj crkvi na Gorici.

Najveći broj slika i kipova u zbirci potječe iz franjevačke crkve na Gorici prije njezina preuređenja početkom XX. stoljeća. Stare slike i oltari Sv. Petra i Pavla, Sv. Obitelji sa sv. Antom, Jurom i Josipom te Gospe Žalosne zamijenjeni su novima. Slika Gospe Žalosne iz XVIII. stoljeća svojom patetičnom izražajnošću odaje jake utjecaje austrijskog baroknog slikarstva XVIII. stoljeća koji se spuštao i do Furlanije i Veneta, dok su ostale nastale u XIX. stoljeću imitirajući oblike renesanse. Niz slika Bogorodice u shemi štovanih predložaka potječe iz XVII. i XVIII. stoljeća. Posebno je zanimljiv prikaz sv. Ivana Trogirskog pred modelom grada Trogira što upućuje na bliske veze s Dalmacijom. Kako inače objasniti štovanje jednog lokalnog sveca s obale duboko u unutrašnjosti? Među drvenom skulpturom prevladavaju kipovi Bogorodice i svetaca, nevješta, gotovo naivna, izraza koji su kroz XIX. stoljeće izrađivani u lokalnim drvodjeljskim radionicama. Među kipovima koji su se štovali na oltarima kvalitetom se osobito ističe netom restaurirani barokni kip sv. Jeronima, izražene dinamike pokreta, rad kvalitetna mletačkog majstora XVIII. stoljeća dok maleni kipić sv. Franje ispod čijeg je habita restauratorski zahvat otkrio zlatne draperije pripada nekom od izgubljenih *zlatnih oltara* iz vremena baroka.

No sakralna zbirka samostana na Gorici krije još jedno iznenađenje, dosad nepoznatu skulpturu sv. Jurja na konju koji ubija aždaju. Obrada najfinijeg kararskog mramora, izražajna kompozicija i vrhunska modelacija čine ovu kiparsku minijaturu jednim od najdojmljivijih djela renesansne skulpture.

c) Arheološka zbirka

Iako je suvremena arheološka zbirka Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno službeno utemeljena 1995. godine, zajedno s Muzejom, početci ove zbirke sežu mnogo ranije, gotovo do sredine XIX. st., kada je sagrađen i osnovan samostan sv. Petra i Pavla na Gorici.

Nastajanje zbirke

Sakupljačkom aktivnošću franjevaca oformljena je Franjevačka zbirka samostana na Gorici u koju je pohranjivano kulturno blago livanjskog kraja, između ostalog i arheološka građa. Uglavnom su to bili slučajni nalazi, a nerijetko bi se radilo o spašavanju kulturne baštine od trajnog propadanja. Ova zbirka kao i druge samostanske zbirke nastala je kao rezultat nastojanja franjevaca da se sačuva kulturno nasljeđe, te njihovog interesa za starine što je rezultiralo postupnim popunjavanjem samostanske zbirke. Podatci o tome sačuvani su u samostanskim kronikama,[153] a ponajbolje nam svjedoči sama arheološka građa.

O važnoj ulozi koju su franjevci odigrali u čuvanju spomeničke baštine govori i činjenica da se arheologija kao znanstvena disciplina tijekom XIX. st. u većini zemalja tek formirala. Važan poticaj starinarstvu, kao preteči arheologije kao znanstvene discipline, davale su i onodobne političke i društvene prilike, naime, proučavanjem starina težilo se dokazati pripadnost jednom

Restauracija apside ranokršćanske bazilike na Rešetarici u staroj zgradi muzeja

narodu koji je imao svoju povijest, to je vrijeme intenzivnijeg zanimanja za nacionalnu baštinu, istražuju se i objavljuju hrvatske starine,[154] što je istodobno imalo velik odjek i u ovim krajevima, ne zanemarujući pri tom sva povijesna razdoblja i narode koji su formirali kulturnu sliku livanjskog područja. Važno je i tadašnje stajalište u puku, koje se znakovito zadržalo i do danas, kako su svećenici jedini dovoljno obrazovani da shvate vrijednost nekog spomenika, pa se upravo njih obavještavalo kada bi se u svakodnevnim radovima naišlo na nešto vrijedno ili u najmanju ruku nerazumljivo.

Prikupljanje i čuvanje arheološke građe

Već je fra Lovro Karaula upozoravao na brojne arheološke lokalitete u livanjskom kraju, gdje su čak "šesdeset i dve razvaline cerkvah kerščanskih i bogomoljnicah u ovoj krajini", između ostalih samostan sv. Ive na obali Bistrice i crkva sv. Petra u Rapovinama.[155]

Fra Grgo Lozić je također, uz predanost pastoralnom radu, vodio brigu o arheološkim i etnografskim starinama, o čemu je ostavio zabilješke u *Adnotationes variae R. P. Gregorii Lozić a Kupres* (rukopis se čuva u samostanu u Kreševu). Pratio je kada bi se naišlo na kakve starine, te bi ih nastojao dopremiti u samostan. Iz Lištana je 1855. godine prenio u samostan rimske nadgrobne ploče, koje su otkopali Firdusovi kmetovi, iz Vašarovina nastoji dobiti rimski reljefni spomenik, u Kablićima 1864. prati otkopavanje ploča s latinskim natpisom, obilazi Gradinu iznad Podgradine, i brojne druge arheološke lokalitete s livanjskog, kupreškog i glamočkog područja.[156] Sakupljanjem i otkupljivanjem starina nastojao je oformiti zbirku kako se kulturno blago ne bi rasipalo po stranim muzejima, što svjedoči o njegovoj izvanrednoj kulturnoj osviještenosti, jer svaki predmet više ili manje vrednovan, najveću vrijednost ima upravo ondje gdje je i ponikao. Ljuti se i zbog uništavanja starina, što se kako onda tako i danas događalo što zbog nemara i neznanja, što zbog nakane da se okoriste.[157]

Livanjskim starinama bavio se i fra Anto Brešić; on je kao samostanski vikar na Gorici, s groblja u Rapovinama donio arhitravnu gredu s natpisom (naknadno upotrijebljena kao obložnica groba) i dva ulomka pluteja koji su pripadali starohrvatskoj oltarnoj pregradi,[158] a kao gvardijan samostana 1896. godine, od Visoke zemaljske vlade u Sarajevu tražio je dozvolu za držanje starina, te je dao izraditi ormar za pohranu numizmatičke zbirke.[159]

Poseban interes pokazao je i fra Stipo Krešić (1850. – 1938.), on je 1889. godine u suradnji s fra Lujom Marunom proveo probna iskopavanja na dva lokaliteta u Lipi što saznajemo iz njegovih dopisivanja s Marunom.[160] Tom prigodom su otkriveni ostatci rimske zgrade i ranokršćanske bazilike s presvođenom grobnicom.

Fra Lujo Marun (1857. – 1939.),[161] sa svrhom dokazivanja hrvatskog identiteta i samosvojnosti hrvatskog arheološkog blaga, razvio je iznimnu terensku djelatnost, te je s ciljem utvrđivanja crkvenih ostataka pregledao i izvršio manja iskopavanja u Lipi i Lištanima na Livanjskom polju.[162]

Fra Vladimir Dolić bavio se prosvjetnim i kulturnim radom; poznato je da je kao župnik u Otinovcima na Kupresu 1886. godine pronašao ostatke ranokršćanske i kasnosrednjovjekovne crkve, na čijim temeljima je podigao novu crkvu.[163] Kasnije je kao župnik u Vidošima 1896. – 1899. godine, pronašao temelje srednjovjekovne crkve na Rešetarici, odakle je iz ruševina u Vidoše prenio kamenicu za blagoslovljenu vodu (danas se nalazi u samostanu na Gorici).[164]

Fra Branko Krilić kao meštar novaka u samostanu na Gorici 1938. – 39. godine, skupa s novacima napravio je iskop na Crkvini u Potočanima. Tom su prigodom otkriveni ulomci ranokršćanske oltarne pregrade i doneseni u zbirku samostana na Gorici. Vjerojatno u istom razdoblju je izveo i probno iskopavanje na gradini Kasalov gradac u Livnu.[165]

Fra Anđeo Kaić, poznat kao ljubitelj starina i slikar, između ostalog prikupljao je i arheološke eksponate, mnoge vrijednosti sačuvane su upravo njegovom zaslugom. Prilikom raščišćavanja ruševina džamije Perkuše, 50-ih godina XX. st. pronašao je zabat oltarne pregrade iz starohrvatske crkve. Također, ulomke pluteja ukrašena troprutim pleterom koji su nađeni odbačeni uz cestu iznad groblja na Gorici, dopremio je u samostan.

U najnovije vrijeme fra Bono Vrdoljak (1930. -), kao doktor povijesti Crkve i veliki zaljubljenik u arheologiju, uvelike je pridonio popunjavanju, te

službenom osnivanju arheološke zbirke i samog FMGG-a. Na njegov poticaj provedena su arheološka iskopavanja na Rešetarici i na groblju sv. Ive u Livnu, u kojima je i sam sudjelovao, te objavljivao rezultate iskopavanja.[166] Napravio je probna, sondažna iskopavanja na Crkvini u Potočanima, u Suhači i u Prispu. Zaslužan je za brojne slučajne nalaze koji su nabavljeni za zbirku, bilo otkupom ili kao poklon, između ostalih zaslužan je za nabavu Dijane iz Halapića, Libera iz Vašarovina i stele iz Isakovaca.

Osim franjevaca i brojni svjetovnjaci su zaslužni za popunjavanje arheološke zbirke, ne nabrajajući sve koji su pridonijeli prikupljanjem starina, potrebno je izdvojiti livanjskog trgovca Antu Tadića (1865. – 1939.), koji je osim Samostanu velik broj predmeta poklonio Zemaljskom muzeju u Sarajevu, i Matu Vetranića Čavčića (1857. – 1941.), velikog zanesenjaka i kolekcionara, koji je osim zbirke starog oružja posjedovao i bogatu numizmatičku zbirku u kojoj su se nalazili kako antički tako i novci bosanskih vladara. Svoju zbirku je poklonio Franjevačkom samostanu u Livnu.[167]

Arheološka zbirka posebno je obogaćena u posljednjih dvadesetak godina, tomu su pored slučajnih nalaza iz Vašarovina i Prispa,[168] pridonijela arheološka iskopavanja na Rešetarici i na groblju sv. Ive u Livnu. Iskopavanja na Rešetarici provedena su u tri kampanje između 1989. i 1991. godine, a rezultirala su otkrićem ranokršćanske bazilike i starohrvatskog groblja.[169] Iskopavanja na groblju sv. Ive u Livnu također su provedena u više kampanja, 1991., 1993./94. pri čemu su otkriveni ostatci rimske nekropole, starokršćanske crkve s nekropolom, starohrvatsko groblje i franjevački samostan iz XIV. st.[170]

Zbog ratnih zbivanja arheološki predmeti iz Franjevačke zbirke samostana na Gorici preneseni su u Muzej hrvatskih spomenika u Splitu, gdje su bili pohranjeni između 11. travnja 1992. i 16. lipnja 1994. godine, kada su vraćeni u livanjski samostan.[171] Također, iz Zavičajnog muzeja *Hasan Brkić* evakuirani su ostatci iz prapovijesnog groba s Kupreškog polja, dijelom su smješteni u samostanski podrum, a dijelom u HE Orlovac u Podgradini.[172] Konačno, okončavanjem ratnih zbivanja, u listopadu 1995. godine stvoreni su uvjeti za formiranje

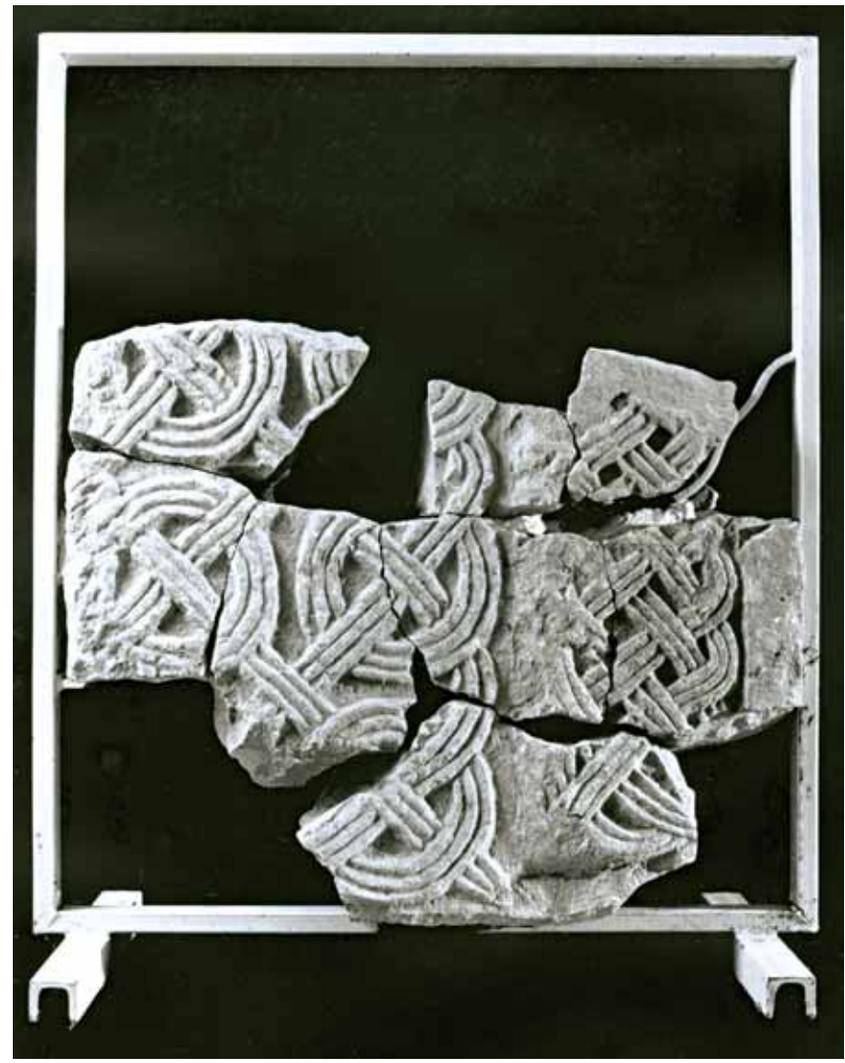

Ulomci pluteja oltarske pregrade,
Livno, 9. – 10. st.

suvremenog Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno, u sklopu kojeg se čuva i zbirka arheoloških spomenika, privremeno izložena u muzejskim prostorijama u sklopu samostana. U nastojanju popunjavanja FMGG-a stručnim kadrom, u ljeto 1998. godine, arheološka zbirka je dobila kustosa arheologa s ciljem skupljanja, čuvanja, zaštite i znanstvene obrade svih eksponata u zbirci.[173] Daljnja aktivnost odnosila se na inventarizaciju, stručnu obradu i objavljivanje u stručnoj literaturi, terenski rad, prikupljanje i dokumentiranje,[174] te rad na zaštiti eksponata, što uključuje konzervaciju, restauraciju i deponiranje.

Djelatnost FMGG-a na području arheologije uvelike je obilježila suradnja s drugim muzej-

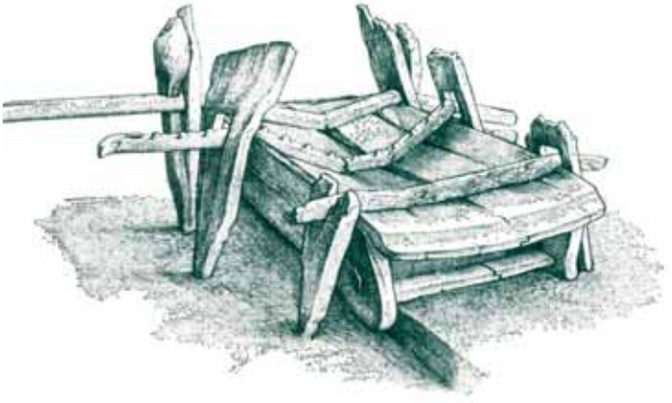

Crtež ostataka iz prapovijesnog groba,
Pustopolje, Kupreško polje

Prilozi iz prapovijesnog groba, Vašarovine,
njiva Džeparuša, 6. – 4. st. pr. Kr.

skim i kulturno-znanstvenim institucijama, posebno s Muzejom hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Ta suradnja seže od kraja 80-ih godina XX. st. u vrijeme arheoloških iskopavanja na Rešetarici, nastavila se organizacijom znanstvenog skupa *Livanjski kraj u povijesti*, 1992. godine, i tiskanjem istoimenog zbornika 1994. godine.[175] Sljedećih godina djelatnici MHAS-a pomažu u muzejskoj obradi fundusa arheološke zbirke i pripremi privremenog postava,[176] te konzervaciji i dokumentaciji eksponata,[177] što je rezultiralo izdavačkom i izložbenom aktivnošću. Godine 1999. izdan je katalog *Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*,[178] a 2000. godine u suradnji dvaju muzeja priređena je izložba *Očekujući arheološku zbirku Franjevačkog muzeja u Livnu*, kada je tiskan i istoimeni vodič.[179] Suradnja s MHAS-om nastavlja se i dalje, ponajprije vezano uz arheološka iskopavanja, a kao rezultat slične suradnje u

Zavjetni spomenik Liberu, Vašarovine, 2. st.

Starohrvatske naušnice, 9. – 11. st., Lištani, Podvornice

FMGG-u je 1999. godine priređena izložba *Rimsko staklo Argyruntuma* u organizaciji Arheološkog muzeja u Zadru.[180]

Arheološka iskopavanja u organizaciji FMGG-a

Arheološka iskopavanja u organizaciji FMGG-a provedena su u Lištanima na lokalitetu Podvornica i u Lipi, također na lokalitetu Podvornica. Iskopavanja u Lištanima kroz pet kampanja između 2001. i 2006. godine rezultirala su otkrićem rimske nekropole, ranokršćanskog kompleksa i srednjovjekovnog groblja. Rezultati iskopavanja objavljeni su u više znanstvenih publikacija,[181] a prezentirana su i ilustrativnom izložbom u sklopu projekta *Tekuća arheološka istraživanja u Hrvatskoj* 2008. godine, u organizaciji Ministarstva kulture RH i Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Iskopavanjima u Lipi kroz dvije kampanje 2007. i 2008. godine otkriveni su ostatci antičke *ville rustice,* stambeno-gospodarskog objekta na gospodarskom imanju iz IV. st., na što upozorava preliminarna analiza većine nalaza. Objekt je podijeljen u više prostorija, koje su bile povezane natkrivenim trijemom, s elementima koji ukazuju na podno grijanje i krov od opeke. Obrada materijala je u tijeku.[182] Ipak, glavna djelatnost vezana uz arheološku zbirku u zadnjih nekoliko godina odnosi se na stalni postav arheološke zbirke u novosagrađenoj zgradi Muzeja.[183] Cilj postava je ne samo stručna prezentacija, nego i edukativno zabavni pristup, razumljiv i privlačan široj populaciji, a ipak stručno vrednovan. U postavu se eksponatima arheološke zbirke prezentira kulturnopovijesni kontinuitet na području Livanjskog polja, ali i susjednih polja, od prapovijesnih razdoblja do kasnog srednjeg vijeka, nastavljajući se s turskim razdobljem, te numizmatičkom i zbirkom starog oružja.

Važniji eksponati u arheološkoj zbirci

Iz fundusa arheološke zbirke izdvojit ćemo tek dio eksponata kako bismo napravili presjek života na Livanjskom polju, te ukazali na povezanost livanjskog kraja sa susjednim područjima. Najstariji eksponati su kamene sjekire-čekići s kraja bakrenog doba (Ždralovac, Kasalov gradac), ali vrijednošću i atraktivnošću u širim europskim okvirima ističu se nalazi iz prapovijesnog

Pečatnjak biskupa iz Modene, Livno, Groblje sv. Ivo, 1. pol. 14. st. Prstenje – pečatnjaci (Livno, Rapovine), 13. – 15. st.

groba s Pustopolja na Kupreškom polju, gdje su uz ostatke pokojnika sačuvani drveni sanduk sa saonikom drvenih saonica i tekstilni plašt, utvrđene starosti oko 3600 godina (+/- 120), koji su pripadali nomadima stepskog podrijetla.

O životu na gradinama raspoređenim uz rub polja najbolje svjedoče keramički ulomci posuda, utega i pršljenova. Nadalje, tu je delmatski nakit, te oružje iz razdoblja kasnog brončanog i željeznog doba, kada je Livanjsko polje zajedno sa susjednim poljima JZ Bosne i Dalmacije predstavljalo matično delmatsko područje. Izdvajaju se srp iz Korita, mač iz Prispa, spona tipa Golinjevo, ratnička ostava iz Prispa, nakit delmatskih žena iz Vašarovina i Suhače, te grobni prilozi iz grobnice u Vašarovinama (nakit, oružje i posude).

Nakon što Rimljani u gotovo dva stoljeća sukoba pokoravaju Delmate, početkom I. st. započinje proces romanizacije, ali uz stalno nazočan sinkretizam autohtone delmatske i novopridošle rimske kulture. Brojni eksponati svjedoče o rimskim naseljima na području Livanjskog, ali i Glamočkog polja. Tu su nadgrobni i posvetni spomenici iz Livna, Ličtana, Vašarovina, Suhače, Potočana i Halapića. Sudeći prema njima posebno se štovao kult Dijane, Silvana i Libera, ali i kult Atisa i Magna Mater. O svakodnevnom životu svjedoče nalazi motika, sjekira, nakita (spone, prstenje i geme), te ulomci staklenih i keramičkih posuda iz Livna, Lipe i Ličtana.

Razdoblje kasne antike obilježeno je pojavom kršćanstva i ostatcima ranokršćanskih crkava u Livnu (groblje sv. Ive), Rešetarici, Ličtanima, Potočanima i Suhači. Izdvajaju se reljefno ukrašeni ulomci crkvenog namještaja, keramičke i staklene posude i svjetiljke. U bogatoj srednjovjekovnoj zbirci s nalazima iz starohrvatskih i kasnosrednjovjekovnih grobova, posebno se

Starohrvatske posude,
Groblje sv. Ivo, Prisap, Rešetarica, 8./9. st.

Posude iz franjevačkog samostana,
Livno, Groblje sv. Ivo, 14. – 15. st.

izdvaja oprema ratnika i ostali grobni prilozi s Rešetarice, nakit (naušnice i prstenje) iz grobova u Lištanima i Livnu, u kojima su nađeni i brojni željezni noževi. U Muzeju se čuvaju i keramičke posude iz starohrvatskih grobova, te reljefni ulomci crkvenog namještaja iz starohrvatskih crkava u Rapovinama, Potočanima, Prispu i Livnu. Nalazi iz franjevačkog samostana iz XIV. stoljeća u Livnu (groblje sv. Ive) obogaćuju kulturno-povijesnu sliku života u kasnosrednjovjekovnom Livnu, a ploče s natpisima pisanim glagoljicom i hrvatskom ćirilicom iz Lištana i Livna svjedoče o razvijenoj pismenosti.

Lapidarij

Arheološka zbirka je također nadopunjena lapidarijem – zbirkom na otvorenom s izloženim kamenim spomenicima. Obuhvaćeni su spomenici s područja Livanjskog i Glamočkog polja, iz razdoblja rimske antike od I. do IV. st. Miljokazi iz Strupnića i Halapića potvrđuju jedan od glavnih prometnih smjerova Salona – Servitium, koji je prolazio preko Livanjskog i Glamočkog polja. Arhitektonski ulomci upozoravaju na veće objekte rimske arhitekture, samim tim i na rimska naselja (Suhača, Strupnić, Lištani, Halapić, Glavice). O pogrebnim i kultnim običajima svjedoče nadgrobni spomenici (cipusi, stele, urne i ossuariji, u koje su se pohranjivali spaljeni ostatci ili kosti pokojnika), zavjetni spomenici i žrtvenici.[184]

Numizmatička zbirka

Kao poseban dio arheološke zbirke izdvaja se numizmatička zbirka s primjercima kovanica iz predrimskog i rimskog vremena, s posebno velikim brojem primjeraka iz vremena rimske republike i rimskog carstva. Srednjovjekovni novac zastupljen je bizantskim i novcem bosanskih vladara (Stjepana Kotromanića, Tvrtka II., Tomaša Ostojića i Stjepana II. Tomaševića). Tu je i novac slavonskih banova, ugarski, akvilejski, dubrovački i venecijanski novac.

Osim arheološkog dijela numizmatička zbirka sadrži i novac (papirnati i kovani) iz kasnijih razdoblja, od turskog, ugarskog i austrougarskog, do jugoslavenskog, hrvatskog i novca iz mnogih drugih zemalja do najnovijeg doba.

Sakupljačka aktivnost i formiranje numizmatičke zbirke također seže u XIX. st., naime 1896.

godine zbirka je svojom vrijednošću potakla fra Antu Brešića, gvardijna samostana na Gorici, da naruči iz Splita numizmatičke ormare po uzoru na one iz bečkog muzeja,[185] što samo po sebi govori o bogatstvu numizmatičke zbirke, te razvijenoj svijesti franjevaca o potrebi da se i ovaj dio kulturno-povijesne baštine vrednuje i zaštiti.

Istraživači i pisci arheologije s livanjskog područja

Na kraju, arheologijom na području Livanjskog polja bavili su se i o njoj pisali: Géza Alföldy, Vukosava Atanacković-Salčić, Phillipp Ballif, Đuro Basler, Alojz Benac, Šefik Bešlagić, Ivo Bojanovski, Borivoj Čović, Irma Čremošnik, Vejsil Ćurčić, Vedrana Delonga, Tihomir Glavaš, Vedrana Gotovac, Blagoje Govedarica, Gojko Kraljević, Jan Krčmar, don Šime Ljubić, Mihovil Mandić, Marija Marić, Boško Marijan, Davor Marijan, Ivan Marović, Dušan Nikić, Julijan Medini, Nada Miletić, Ante Milošević, Veljko Paškvalin, Esad Pašalić, Karl Patsch, Darko Periša, Maja Petrinec, Jozo Petrović, Vaclav Radimsky, Duje Rendić-Miočević, Tomislav Šeparović, Dimitrije Sergejevski, Ante Škegro, fra Bono Vrdoljak, Marin Zaninović, Mate Zekan, Anđelko Zelenika.[186]

d) Etnografska zbirka

Prvo ime koje se veže sa etnografskom zbirkom, odnosno sabiranjem etnografskog materijala, odnosi se na Livnjaka franjevca Anđela Kaića. Navodi se za njega da "popunjava periodiku, skuplja arheološke spomenike i posebnu pozornost posvećuje sakralnoj i etnografskoj zbirci".[187] Budući da je u više mahova boravio u Livnu, a konačno je u samostanu na Gorici od 1958. godine,[188] možemo tako utvrditi početak njegova sakupljačkog rada koji je istodoban s prekretnicom u kulturi livanjskog puka.

Njegovim stopama sabiranja predmeta krenuli su i drugi franjevci, a rezultat toga rada je danas neprocjenjivo etnografsko bogatstvo koje u svom fundusu ima oko 2500 artefakata. Sačuvani predmeti svjedočanstvo su o korijenima vlastitog postojanja i kulture koncem 19. i prve polovine XX. stoljeća, na kojoj se mogu vidjeti zemljopisni, politički i ekonomski utjecaji. Livanjski se kraj tako nalazi u srcu dinarskog areala čije su osnovne grane gospodarstva (stočarstvo i ratarstvo) ostavile tragove u svim segmentima ljudskog života.

U ovom radu ću obraditi samo neke predmete i njihovo značenje u životu jedne etničke skupine.

Zbirka tekstila

U zbirci tekstila najviše predmeta pripada seoskoj ženskoj nošnji. Općenito gledajući, nošnja livanjskog kraja pripada skupini dinarskih nošnja čija se osobitost vidi u kroju osnovnih dijelova, boji, skladu te u obilju ornamentike izražene u vezu, tkanju i pletenju. Predmeti kao što su naše košulje, krojene iz jednog komada platna, po svom obliku odgovaraju tunici dalmatici koje su poznate i prije dolaska Hrvata na ova područja. Livanjska se nošnja izdvaja od ostalih iz skupine dinarskih nošnja po ornamentici, bojama i kompoziciji motiva.[189]

Najvažnija sirovina za izradu dijelova je svakako vuna. Žensku odjeću od ovog materijala čini: *čerma* ili *sadak* što je ljetna nošnja crne boje bez rukava; *modrina*, odnosno zimski kaput, tamnoplave boje, ukrašena čojom na prsima i vezom na *kapcima*; djevojke za razliku od udanih žena nosile su bijelu *aljinu*, odnosno *biljaču*. Opasivale su se pojasom - *pasom* crne boje ornamentiranim

okomitim prugicama, a svečaniji i srmom. Pregača se vezala preko pojasa, a u Muzeju se čuva nekoliko različitih tipova vunenih pregača. Najstarija je ujedno najdeblja i najduža, tkana vunom višnjeve boje, ornamentirana pri dnu vodoravnim prugama, zatim svečana *srmana,* nazvana tako budući da je cijela od srme, dok je novija ujedno i kraća te složena u faltne, ornamentirana vodoravnim prugama sa srmom. Preko pregača se u novije vrijeme zakvače *šudari francuzi*. Na nogama su se nosili *terluci* i *površani čorapi*.

Muški sačuvani dijelovi od vune su hlače *čakšire*, tamnoplave boje s crvenim vezom oko džepova - gajtanom, te novije po uzoru na gradsku nošnju *rajtozne*. Zimski kaput zvani *koparan*, *pas*, *terluci* i *kličani čorapi* te *šal*, čine ostatak nošnje izrađen od vune.

Od lanena materijala domaće proizvodnje izrađivale su se ženske košulje širokih rukava vezene biljnim i geometrijskim motivima na rukavima, prsima i uskim jakićima oko vrata, pamučnim koncem crvene boje. Veći broj košulja sačuvanih u Muzeju su novijeg tipa, uskih rukava, bijelog veza i od tvorničkog materijala. Preko košulje oblačila se *anterija* od domaćeg lanena platna bez rukava dužine do struka. Od muških košulja Muzej posjeduje neke novijeg stila s uskim rukavima i bogatim vezom na prsima koji se u puku naziva *krožanje*. *Gaće* čine ljetnu mušku nošnju s vezom i resama na nogavicama koje se sužavaju. Izrađene su od domaćeg platna, a kasnije i tvorničkog.

Žensko oglavlje razlikovalo se ovisno o tome radi li se o djevojci, nevjesti (*mladi*), mlađoj ili starijoj ženi. Djevojka se prepoznavala po crvenoj kapici s prekinutim nizom *cvancika*. U Muzeju je pohranjeno, osim ostalih oblika oglavlja, 12 dragocjenih kapa *počelica* (*privezača*) koje se prvi put stavljaju na dan vjenčanja i nose kratko vrijeme iza udaje. To je najstariji tip ženskog oglavlja sačuvana u zbirci koji je u sjećanju livanjskog puka potpuno iščezao.

Za *počelice* se može sa sigurnošću reći da imaju svoje korijene još iz predturskog vremena, čineći tako svojevrsni stilski odsijev europske mode kasnogotičkog razdoblja. Dolaskom Turaka na ova područja livanjski kraj ostaje odsječen od Dalmacije pa tako i od ostatka Europe što je omogućilo da se *počelica* sačuva sve do početka XX. stoljeća.[190] *Počelice* predstavljaju proizvod domaćeg tkanja

od lana i veza svilom najviše crvene i crne boje s cvjetnim ili geometriziranim cvjetnim motivima.

Ispod *počelice* nosio se *kovrljak* ispleten od loze i obložen platnom, te je tako *počelica* stajala visoko nad čelom. Preko *počelice* nosila se *bošča* izrađena od lana i bogato navezena različitim motivima bijele boje s kitama na krajevima. To je stariji tip bošče koji je početkom XX. stoljeća zamijenjen s kupovnim platnom i oskudnijim vezom. Na dan vjenčanja i u svečanim prilikama, žene nose visoku perjanicu od paunova perja zvanu *perla*.

Kada dođe vrijeme da žena skine *počelicu,* oblači *crljeni šudar* i preko njega bošču što obilježava udanu i stariju ženu.

Od kupovnog materijala – *čoje* je *džemadan,* muški gornji odjevni predmet u obliku prsluka, okruglog izreza i veza crne boje preko kojeg se oblačila *čerma* također vezena, tako da se vidi vez na *džemadanu* i na *košulji*.

Do promjena u načinu odijevanja dolazi najviše u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, kada se upotrebljavaju i drugi materijali, ali se istodobno mijenja i kroj pojedinih dijelova nošnje. U upotrebu ulaze i neki novi dijelovi kao što je ženska *modra* nastala po uzoru na dalmatinsku nošnju.[191] Između ostalih činitelja i rekvizicija vune po završetku rata dovela je u pitanje daljnje nošenje vunenih predmeta.[192]

Seoska nošnja Livanjskog polja ima velikih sličnosti s nošnjama susjednog dalmatinskog stanovništva s jedne strane, te s druge strane s nošnjama kupreškog i duvanjskog područja.

Gradska nošnja sastoji se od *košulje*, *salte*, *kušteljke* i crnih *dimija*. Turski zakoni su strogo zabranjivali izjednačavanje katoličkog i islamskog stanovništva, te su postojale odredbe kojima se katoličkom stanovništvu dopuštalo nositi odjeću ljubičaste, crne i modre boje dok su zelena, bijela, žuta i crvena boje muslimansko-janjičarske. Ako bi se dogodilo da netko prekrši zapovijedi i propise, mogao se staviti pred sud i kazniti. Nakon povoljnijeg razdoblja za kršćane građani su i imućniji ljudi imitirali u odijevanju vladajuću kastu muslimana.[193]

Osim hrvatske nošnje livanjskog stanovništva, u Muzeju se čuvaju i dijelovi srpske nošnje Livanjskog polja, dvije begovske *anterije*, dijelovi kupreške nošnje te mnogi drugi tekstilni predmeti za koje nije utvrđeno mjesto pripadnosti.

Sanduk ili kovčeg

Zbirka drveta

Muzej predstavlja i svojevrsnu riznicu drvenih predmeta od kojih ćemo spomenuti samo neke. Drveni predmeti proizvod su domaćih majstora koji su preko skromna alata izražavali svoju osobnost i prenosili tradicionalne vještine.

Uz pomoć pribora koji je sadržan u zbirci: od *perala* i *prakljače* za pranje vune, *gargaša* i *grebena*, *čekrka*, *kolovrata*, *prele* ili *kudilje* s *vrtenom*, te tkalačkog stana može se vidjeti proces obrade vune i nastajanje odjevnih predmeta. Taj posao su obavljale isključivo žene, najčešće tijekom dugih zimskih noći ili ponešto idući *za blagom*. *Stupa* za lan je primjer obrade i uzgoja lana u nekim dijelovima livanjskog polja.

Kako je ratarstvo jedna od glavnih grana poljogospodarstva, tako su i predmeti za njezinu obradu, kao što je plug, prvobitno izrađeni od drvenog materijala. Njegova upotreba prestaje početkom XX. stoljeća, dok se u donjim sjeverozapadnim selima Livanjskog polja zadržao i u nešto kasnijem vremenu.[194]

Od transportnih sredstava u Muzeju se čuvaju dijelovi drvenih kola i kompletne saonice. Livanjsko polje bi tijekom kišnih mjeseci bivalo poplavljeno, a zimi i zaleđeno kada se umjesto kola koriste saonice.

Mlijeko i mliječni proizvodi bili su jedna od glavnih prehrambenih namirnica u prehrani livanjskog stanovništva. U tu svrhu upotrebljavale su se različite drvene posude kao što je *dižva* za mužnju, *stap* s *mećajom* za metenje masla, *bukarica, kaca i kačia te tvorilo* za pravljenje sira itd.

Život u selima organizirao se u obiteljskim mnogočlanim zajednicama kojima je upravljao *starešina.* U takvim okolnostima obavljanje poslova bilo je raspoređeno po članovima obitelji koji se na kraju dana sakupljaju u središnjoj prostoriji u kojoj je smješteno ognjište i po kojoj je cijela prostorija dobila ime – *ognjišće* ili *vatrišće.* U Muzeju se čuva dosta primjeraka tronožaca s naslonjačem, lijepo obrađenih i ornamentiranih na, kojem je imao čast sjediti samo *starešina* kuće. Niski *stočići*, *sinija* za odrasle i one najmanje, *fučija*,

Pribor za izradu tekstila

bucač ili *bardak* za vodu, različite *bukarice*, *ploske* i *čanjci* predstavljaju skromni kuhinjski inventar. Uz ognjište je uvijek bila i barem jedna *bešika* i *stalak* za najmanje članove zajednice.

Od drvenog materijala pravili su se *kovčezi* i *baule* koji su služili za prevoženje mladinih *sejsena* odnosno robe na dan svadbe. Ono najčešće predstavlja ženin jedini osobni imetak u velikoj zajednici s kojim ona može raspolagati. *Kovčezi* se razlikuju od *baule* po tome što su ravna poklopca i najčešće izvana rezbareni različitim motivima dok je unutrašnjost poklopca oslikana različitim bojama s ogledalcem u sredini. *Baule* su novije proizvodnje, zaobljena poklopca, bojene u zelenu i smeđu boju i bez rezbarenja.

Različiti muzički instrumenti kao što su *gusle*, *diple* ili *dvojnice* načinjeni su djelomično ili potpuno od drveta. Služili su kod različitih veselja prilikom crkvenih svetkovina – *derneka* ili svadbi što se nazivalo *kolom*.

Drveni uporabni predmeti u seoskom domaćinstvu

Pribor za jelo na siniji

Stolac

Bešika sa stalkom

Zbirka metala

Ovoj zbirci pripadaju proizvodi kovačkog, kujundžijskog i drugih zanata. U Muzeju se čuva nekoliko kompletnih pribora za kovanje poznatih livanjskih kovača. Njihov zanat počeo je izumirati razvojem industrije i modernizacijom života na selu.

U ovu skupinu predmeta ubraja se pribor uz ognjište i loženje vatre: *komoštre*, *sač*, *sadžak*, *priklad*, *maše*, *mašice*, lopatica za žar, *bronzin*, itd.

Potom je tu inventar gradskih kuća s *đezvama* i *fildžanima*, *mlinom* za kavu, *pržnjem, dimirlijama*, *sahanima*, *saharama*, *ibricima*, *đugumima* itd. U samim nazivima vidljiv je jak orijentalni utjecaj koji je rezultat dugogodišnje osmanlijske vladavine na ovim područjima.

Od plemenita materijala najviše se upotrebljavalo srebro za izradu nakita. Poznato je od davnina da je muškarcu ponos njegovo oružje a ženi njezin nakit. U popisu etnografskog materijala iz 1981. stoji da ima dosta, čak mnogo, srebrena gradskog nakita s kompletnim popisom ostavštine odnosno *alala* bogate gradske obitelji.[195] Nakit se svakako nosio u svečanim prilikama i predstavljao je mali imetak skupa s nošnjom, na kojeg se gledalo prilikom odabira djevojke.

Najviše se koristio stari austrijski novac koji se koristio za prsni nakit: *podbrnjik* i *đendar*, iako se

ŽENSKI NAKIT – ŠPIODE

GRADSKI PRIBOR ZA KAVU

ŽENSKI NAKIT – PAFTE

ŽENSKI NAKIT NA PRSIMA

negdje spominje i *struka* kao ogrlica koju je skupa s *jangošom* nosila siromašnija djevojka.[196] Zatim, postoji veliki broj križeva, *pafti*, *belenzuka* koji su izrađeni u tehnici filigrana, te kutijica sa zapisom (*jangoša*), pozlaćenih *cvancika*, *špioda* itd.

Čerma je u muškoj odjeći uz oružje najdragocjeniji odjevni predmet, te se po njoj ocjenjuje moć i položaj onoga koji je nosi. Svečane su i rijetke imale na prsima pričvršćen *kov* sastavljen od niza polukuglastih elemenata zvanih toke,[197] čiji se dijelovi nalaze u zbirci nakita Franjevačkog muzeja.

Uz svoju veliku materijalnu vrijednost *čerma* s *tokama* predstavlja i važan kulturno povijesni dokument, čiji se tragovi mogu pronaći nekoliko tisuća godina unatrag.

Uz svaki svečani izlazak bogatiji muškarci su sa sobom nosili po dvije *kubure* često okovane srebrom i optočene finim filigranskim ukrasom, *jatagan,* a ponekad i *sablju*. Odjevnu sliku ovakve nošnje možemo danas vidjeti još uvijek na viteškim igrama Alke, na alkarskom pratiocu – momku, koji drži konja i koplje alkaru što se u igri natječe.[198]

Po mnogim elementima kulture, govoru i pučkim običajima, hrvatsko stanovništvo Livanjskog polja pripada jednoj široj grupi hrvatskog ikavskog stanovništva u jugozapadnoj Bosni i susjednim dijelovima Dalmacije. Znakovite su veze s ikavskim stanovništvom Dalmacije jer su mnogi stanovnici u XVII. st. prešli iz Livanjskog polja u Dalmaciju. Ovakve veze su pojačane kasnijim doseljavanjem stanovništva Dalmacije u Livanjsko polje, pogotovo u prvoj polovini XIX. stoljeća.[199]

Rezultat svekolikih zbivanja na političkoj, ekonomskoj i povijesnoj sceni su predmeti koji su franjevci otkinuli od zaborava i koji imaju svoju kulturnopovijesnu vrijednost. Etnografska zbirka se konstantno popunjava i obogaćuje zahvaljujući povjerenju koje je puk stekao kod franjevaca, čuvara i ljubitelja kulture.

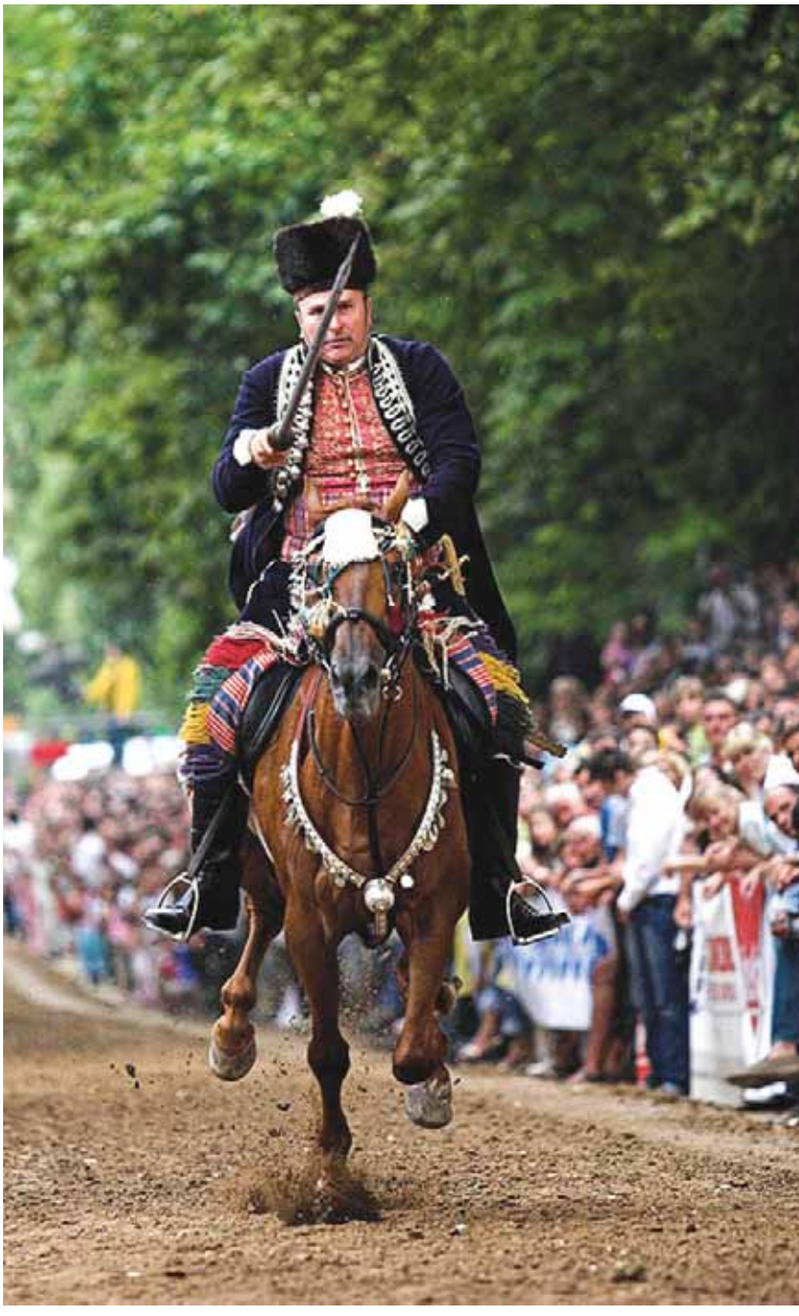

SLIČNOST LIVANJSKE I SINJSKE NARODNE NOŠNJE OČITA JE, POSEBICE NA PRATITELJIMA ALKARA

e) Zbirka starog oružja

Zbirka oružja i vojne opreme samostana Franjevačkog muzeja u Livnu vrlo je raznovrsna, kako po vrstama tako i po vremenskom rasponu od tristotine godina u kojem je nastala, tj. od kraja XVII. stoljeća do Domovinskog rata. To je vremenski okvir koji obuhvaća građu iz vremena osmanlijske vladavine i dominacije ovim prostorima, preko bitaka za oslobođenje, svjetskih ratova do obrane Livna od velikosrpske agresije u vremenu od 1991. do 1995. godine. Zastupljene su tu mnoge vrste oružja, a građa se općenito može podijeliti na hladno i vatreno oružje, te na vojnu opremu.

Zbirka hladnog oružja sastoji se od: oružja na kraćem dršku: buzdovana, topuza i nadžaka; s rukohvatom: mačeva, sablja, jatagana, noževa i bodeža; vatrenog oružja: pušaka, pištolja, revolvera, automata i opreme vatrenog oružja. Unutar ovih podjela postoje skupine vojnog, lovačkog, streljačkog, paradnog, redarstvenog i drugog oružja.

Znatan broj predmeta prikupljen je od osnutka Muzeja pa do kraja drugog svjetskog rata, a dio je građe pribavljen u drugoj polovini XX. stoljeća. Znatan broj predmeta Muzeju su darovali hrvatski borci čime je sačuvana uspomena na borbe koje su se vodile u ovom području.

Cijela zbirka oružja ima ukupno osamdeset tri primjerka, od kojih je četrdeset šest primjeraka vatrenog oružja ili njegova pribora i dijelova, trideset tri komada hladnog oružja i četiri komada vojne opreme.

Zbirka čuva najveći broj primjeraka oružja orijentalnog podrijetla ili nastalog pod orijentalnim utjecajem. Taj podatak ne začuđuje ako znamo da je Hercegovina 400 godina bila u sastavu Osmanlijskog Carstva. Proizvodnja oružja, kao najvažnijeg proizvoda u ovom području toga vremena, bliskoistočna i europska kultura svojim su miješanjem dale nove oblike i načine ukrašavanja koje je poznato kao balkansko oružje.

Oružje s drškom

Među najvrjednije i najljepše primjerke u zbirci oružja svakako pripadaju jatagani koji su ujedno i najbolje sačuvani, stoga će se nekima od njih ovom prigodom i posvetiti najveća pažnja.

Tursko hladno oružje – jatagani

Jatagan je bio neodvojiv dio folklora gotovo svakog uniformirana ali i neuniformirana muškarca na području što ga je zauzimalo Tursko Carstvo. Izlaganjem jatagana pogledima željela se naglasiti hrabrost i društvena važnost njegova vlasnika i iskazivanje staleške razlike od ostalih. Istodobno su mu pripisivana i iscjeliteljska i apotropejska svojstva. Janjičari su jatagane kao dio svoje opreme i naoružanja pronosili diljem Osmanlijskog Carstva, u krajeve u kojima su služili.

To je osobita vrsta duga noža u većini slučajeva lagano zakrivljena sječiva s blago naglašenim *S* oblikom, to jest konveksnokonkavnom zakrivljenošću. Razlika u funkciji od sablje bila je što se jatagan pri udaru vukao od vrha ka dršku, a sablja od drška ka vrhu. Korišten je za obranu i napad, za bod i sječu, a sam račvasti držak mogao je služiti i za oslanjanje puške prigodom gađanja.

Vjerojatno su izrađivani u početku u turskim vojnim radionicama, a od druge polovine XVI. stoljeća pretpostaviti je da su se njihovom izradom bavili i janjičari.

Najpoznatiji centri za izradu jatagana u Bosni bili su Sarajevo i svakako Foča, za koju se u onovremenim spisima navodi da se takmičila i sa samim Istanbulom. Tamo je sredinom XIX. stoljeća bilo sedamdeset nožarskih radnih mjesta. Osim ovih centara nožarski zanat spominje se i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Tako je i u manjim mjestima rano bio razvijen nožarski zanat, pa se tako i u Livnu već 1528. godine spominje sabljar. Iz povijesnih izvora doznajemo da su franjevci na području Bosne i Hercegovine omogućavali školovanje i obuku puka i odigrali ulogu čuvara nacionalnosti i narodne tradicije. To se osobito odnosi na majstore zlatare koji su za samostane izrađivali vrhunska majstorska djela, a koji su često radili završne radove na drškima i koricama jatagana dajući im onako veličanstven izgled.

Iako je funkcionalnost jatagana bila ono primarno na što se obraćala pozornost, majstori su ipak ovisno o materijalnim mogućnostima svojih naručitelja i na ograničenim površinama našli dovoljno prostora za svoje umjetničko izražavanje.

Većina sječiva ukrašena je ornamentikom i natpisima koji se ponekad javljaju samostalno, ali često se i isprepleću. Tauširani su srebrom ili zlatom, a ponekad cizelirani ili gravirani. Natpisi su obično sadržavali ime vlasnika i majstora koji je jatagan izradio i godinu proizvodnje. Osim ovih javljaju se više ili manje opširni natpisi s molitvama iz Kurana. Često su ti natpisi imali namjenu da magijskim putem povećaju ubojitost oružja. Ornamentalni motivi uzimani su iz biljnog svijeta najćešće orijentalnog repertoara. Pored ovih česti su i geometrijski i linearni ornamenti. Kao piktogram često je korištena šestokraka zvijezda - Suleymanov pečat, tauširana u srebru ili zlatu s druge strane glavnog natpisa na sječivu. Osim sječiva korice su bile osobito važan objekt ureŠavanja posebice zato jer su bile uvijek vidljive. Sama površina korica davala je majstorima velike mogućnosti da ostvare svoje kreativne ideje.

Hladno oružje s drškom: jatagani i sablje

Vrh korica jatagana srebrna drška najčešće je urešen dupinovom glavom, od koje se krljušti šire na gore.

Jatagani iz Livna tipološki pripadaju grupi onih najraskošnije urešenih: zaobljenih ušiju drška urešenih vitičastim ornamentom u srebru. Ovaj tip jatagana neki su autori pripisivali sarajevskim oružarskim radionicama, dok su ih drugi smatrali radovima mostarskih kujundžija. Prema raskošnosti i prefinjenosti ukrasa sigurno je da su izrađivani u jednom od većih oružarskih i zlatarskih centara. Prema do sada objavljenim primjercima ovog tipa sačuvanim u Splitu i Sinju, za vrijeme njihove izrade može se okvirno uzeti prva četvrtina XIX. stoljeća.

Sječivo najljepših livanjskih jatagana zakrivljeno je i ukrašeno srebrnom ili zlatnom tauširanom žicom u formi vitica s objema stranama. Oni stariji jatagani iz zbirke samostana u Livnu datirani su u prvu desetinu XIX. stoljeća (1802./3., 1807./8., i 1809./10. godine) i imaju natpis tauširan srebrnom žicom, dok oni nešto raskošniji iz druge četvrtine 19. stoljeća (1827./8. , 1850./1. godine) imaju natpis izveden zlatnom žicom.

Jatagan datiran 1827./8. godinom na jednoj strani ima ugraviran natpis nepreciznim latinskim pismom: *Abdul Ćerim*, a s druge *Zade Ahmed Beg*. Pretpostaviti je da je taj natpis naknadno ugravirao drugi vlasnik jatagana jer pored imena ima i ugraviranu godinu 1841. a to je trinaest godina nakon njegove proizvodnje. Žig majstorske radionice na obodu, koji je u obliku tulipana, vrlo rijetko se pojavljuje, tako da ga na pregledanim jataganima u splitskim i sinjskim muzejskim i privatnim zbirkama uopće ne nalazimo.

Natpis tauširan zlatnom žicom arapskim pismom s godinom proizvodnje i imenom majstora Ahmeda nalazi se na neuobičajenom mjestu, na hrptu sječiva uz listoliki nastavak. Još jedan veliki arapski natpis nalazi se s jedne strane sječiva.

Jatagan datiran 1850./1. godinom s objema stranama sječiva ima u zlatu tauširan vitičasti ornament i izuzetno bogati natpis arapskim pismom i imenom majstora i vlasnika uokviren linearnim ukrasom. Karakteristično mu je da listoliki nastavak ne postoji, već njegova imitacija tauširana zlatnom žicom na sječivu s vrlo bogatim biljnim ukrasom cvjetova na završecima. Korice su bogato okovane srebrnim limom koji je izuzetno lijepo urešen iskucanim ornamentima vitica i cvjetova, a završava ribljom glavom s krljušti.

Treći jatagan iz Zbirke koji nosi upisanu godinu 1807./8. ima arapski natpis tauširan u srebru u pravokutnom okviru, a s druge strane tauširanu godinu proizvodnje s imenom majstora Mehmeda.

Četvrti, najstariji jatagan datiran godinom 1802./3. ima jednostavan natpis tauširan srebrnom žicom koji nam odaje ime majstora jatagana Ibrahima i vlasnika Saliha. I na ovom jataganu do arapskog natpisa latiničnim pismom grubim slovima ugravirano je ime Hasan Paša.

Peti jatagan s jedne strane ima srebrom tauširan arapski natpis koji nam odaje 1809./10. godinu proizvodnje, majstora Ibrahima i vlasnika jatagana uz uobičajen ajet iz Kurana. S druge strane sječiva je linearni natpis sa Suleymanovim pečatom.

Sačuvane korice navedenih jatagana su drvene, presvučene tamnosmeđom kožom i okovane pri ustima i vršku srebrnim limom. Lim je ukrašen vitičastim ornamentom s cvjetićima, završene ribljom glavom s krljuštima, ili filigranski ukrašene upletenim žicama i krugovima s malim pravokutnim oblicima među njima.

Prodorom Turaka na Zapad nastupaju bitne izmjene u naoružanju i dolazi do prihvaćanja turskih tipova oružja ili se pod turskim utjecajem stvaraju novi oblici. Osmanlije donose veliki broj dotada nepoznata oružja, a osobito se izdvajaju turske sablje kao najvažnije oružje njihova borbena repertoara i simbol turske vojne moći.

Na ugarskom području nakon 1550. godine, ili u Poljskoj koja je pod neprestanim turskim, kozačkim i tatarskim prijetnjama, pred dotadašnjom dominacijom mača počinje prevladavati sablja. Balčak sablji postaje jednostavan i sastoji se od drvenog ili rjeđe koštanog rukohvata brazdanog u obliku riblje kosti sa završetkom stilizirane ptičje glave. Ovaj je tip sablja zvanih *karabela* u Poljskoj i Mađarskoj jako proširen i tamo ih se drži nacionalno autohtonima za XVII. i XVIII. stoljeće.

Karabele u Livnu imaju uobičajen držak ukrašen nizom redova urezanih linija u obliku riblje kosti, spojen sa zakovicama, a gornji dio drška završava u obliku stilizirane ptičje glave. Križnica je željezna s dvokrakim uskim jezikom i uskim ravno pruženim kracima s kugličastim završetkom.

Jednoj od triju karabela naknadno je zamijenjen držak koji je prilagođen križnici i oponaša oblik glave rukohvata turskih sablja. Na žalost od prekrasne *turske sablje* sačuvano je samo sječivo tipa šamšir i korice bez kožnatih obloga. Usko, jako zakrivljeno, pri vrhu dvobrido sječivo s jedne strane ima u zlatu tauširan natpis arapskim pismom u osmolatičnom okruženju. Korice su drvene sa sačuvanim srebrnim dijelovima okova lijepo ukrašenim iskucavanjem biljnim ornamentom, dok srednji široki okov ima Suleymanov pečat u čijoj je sredini zeleno stakleno oko.

U zbirci se nalazi i jedan primjerak *sablje austrijskih husara M 1768* s tipičnim ugraviranim dvoglavim orlom s krunom na sječivu. Sablja je na žalost dosta oštećena. U Zbirci se, također, nalaze dvije *sablje časnika austrijske pješadije M-1837* koju je upotrebljavala bečka Nacionalna garda 1848. godine.

U muzejskoj Zbirci vrlo je zanimljiv i rijedak *tip mača paloša* iz druge polovine XVII. stoljeća. Rukohvat mača tipski odgovara rukohvatima sablja tipa karabela s motivom riblje kosti, jedino križnica pokazuje izvjesne posebnosti. Turski paloši ponekad mogu imati križnice ovakva oblika koje završavaju listom, stiliziranim glavama zmajeva ili rozetama. Teško je i nesigurno zaključiti gdje je izrađena oprema mača, ali sa sigurnošću se može tvrditi da je to bilo unutar granica Turskog Carstva; čak što više, može se reći da su se sablje turskog tipološkog podrijetla s rukohvatom tipa karabele proizvodile i u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Sječivo mača ima tauširan u zlatu motiv vuka što bi navodilo na kovnicu u Passau. Vuk u trku je iskonski passauski znak koji je kasnije preuzet od solingenških kovača da bi ga tijekom XVI. i XVII. stoljeća oponašali širom Europe. Sasvim je sigurno da su dio takvih sječiva kao svjesno oponašanje zapadnjačkog izgleda izrađivali i unutar Turskog Carstva pri čemu posebice u krajevima uz njegovu zapadnu granicu, Bosnu i Hercegovinu. Neki od sačuvanih mačeva osim znaka vuka ili nazubljenih lukova imaju

Vatreno oružje: pištolj na kremen

i utisnut žig sa šesterokrakom zvijezdom koji je u osmanlijskoj kulturi imao magično značenje i često se javlja na oružju.

Na livanjskom maču držak je drven, urešen motivom riblje kosti tipično za sablje karabele, a glavica je u obliku stilizirane ptičje glave. Križnica je mjedena s dvokrakim jezikom balčaka, a njezini povijeni krakovi završavaju u formi lista. Sječivo mača je široko, ravno, dvobrido s plitkim žlijebom po sredini.

U zbirci se nalazi još jedan *mač palош, ali ovaj je zapadnjačkog tipa* kojemu se rukobran spaja pod pravim kutom s križnicom ravno pruženih krakova. Ovaj tip drška sličan je sabljama i mačevima za probijanje pancira s konca XVII. i početka XVIII. stoljeća a može se datirati u prvu polovinu XVIII. stoljeća.

Mačevi za probijanje pancira razvili su se u XVI. stoljeću, a odigrali su važnu ulogu u doba nošenja pancira. Sječiva su im stanjena, uska, duga, dvobrida, trobrida i četverobrida. Služili su za nanošenje ozljeda prodorom sječiva u dijelove tijela koji nisu bili zaštićeni pancirom, ili pak tako da je tanki vršak mača prodirao kroz kolutiće pancir košulje. Nosili su ga laki konjanici tako da su ga učvrstili na sedlo ispod lijevog stegna. Vrsta ovakva mača, zvanog *šiš*, nosio se u oblim drvenim koricama, a bilo je i kratkih šiševa kojima se bolo poput bodeža. Šiš je bio oružje derviša, kojim su se boli za vrijeme vjerskih obreda.

Ovaj muzejski bodež ima drveni rukohvat vretenasta oblika i sječivo dugačko i tanko, pri vrhu zašiljeno. Po sredini sječiva su dva jako duboka žlijeba.

U XVII. i XVIII. stoljeću poznat je *dugi lovački nož "hirschfanger"* koji je lovcu bio ovješen o lijevom boku, a njime se služio u izravnoj borbi sa životinjom. Upotrebljavao se u lovu na visoku, plemenitu divljač, ali i u lovu na divlje svinje.

U Zbirci Muzeja u Livnu nalazi se jedan od tipova lovačkog noža kojemu je držak od jelenjeg roga s glavicom okovanom plitkom mjedenom kapom sa zakovicom na tjemenu. Nož bi po svojim oblicima pripadao XIX. stoljeću.

U vremenu Drugog svjetskog rata od 1941. do 1945. godine u opremi *vojske Nezavisne države Hrvatske bio je bodež* iz Zbirke Franjevačkog muzeja u Livnu.

Oružje na kraćem držku

Svi sačuvani primjerci oružja na kraćem držku u Muzeju turskog su tipa i predstavljaju izuzetno lijepe primjerke tog tradicionalnog turskog oružja. Dolaskom Turaka u ove krajeve proširila se upotreba topuza i buzdovana u ratne svrhe. Pješaci su ga nosili u desnoj ruci, a konjanici su ga vješali s desne strane o sedlo. Upotrebljavali su ga za udaranje, ali i bacanjem tako da su mogli pogoditi neprijatelja na većoj udaljenosti. U XVIII. stoljeću više se ne upotrebljavaju u bitkama, nego služe za oznaku časničkog čina.

Dobro je sačuvan konjanički bojni *buzdovan* koji se upotrebljavao u XVI. stoljeću.

U vojničkoj opremi turske vojske od XIV. stoljeća nadalje upotrebljava se posebna vrsta oružja na kraćem držku zvana *nadžak*. To je oružje s kljunom kojim se moglo prodrijeti u teške oklope i hrptom poput čekića s kojim se zadavao jaki udarac. U početku su ga upotrebljavali pješaci, a od XVI. stoljeća i konjanici koji su ga vješali o sedlo ili zaticali o pojas. Turski nadžaci su u pravilu bogato ornamentirani s glavicama urešenim tauširanom srebrnom ili zlatnom žicom.

Vrlo rijetke i lijepe predmete predstavljaju dva sačuvana turska nadžaka s kraja XVII. ili početka XVIII. stoljeća. Tijelo nadžaka po svim slobodnim površinama ukrašeno je vitičastim ukrasom ukucanim srebrnom žicom.

Osim buzdovana turski ratnici služili su se i *topuzom*. Osnovna razlika između buzdovana i topuza je u glavici toga oružja jer je kod topuza glavica puna za razliku od buzdovana koji ima glavu podijeljenu na pera.

Topuz željezne glave brazdane u izduženom kupolastom obliku vrijedan je primjerak turskog oružja koje se koristilo u razdoblju od XVI. do XVIII. stoljeća. Brazde dijele glavicu na šesnaest plitkih režnjeva koji su urešeni tauširanom žicom na riblju kost. Vrat je dugačak osmerobrid, u gornjoj polovini svakog brida u potpunosti ispisan bogatim arapskim natpisom izvedenim tauširanjem srebrne žice.

Sječivo željezne *sjekire - balte* je lepezasta oblika urešeno prepletenim baroknim viticama izvedenim tauširanjem srebrnom žicom. Hrbat je proširen u pravokutnu pločicu također ukrašenu tauširanim srebrnim ornamentom. Po obliku i

Hladno oružje na kraćem dršku: sjekira-balta, nadžak, topuz i buzdovan

načinu urešavanja sjekira pripada turskoj ratnoj opremi XVII. i XVIII. stoljeća.

Vatreno oružje

U zbirci u Livnu nalazi se i jedna puška tipa opće poznatog kao *dalmatinska puška*. To je ustvari lovačka puška koja je korištena i kao vojnička širom Vojne krajine. Kod ovih pušaka su pomiješane karakteristike nekoliko pušaka tančica i zapadnoeuropskih lovačkih pušaka.

Na nizu crteža i grafika koji prikazuju stanovnike Dalmacije s prve polovine XIX. stoljeća mogu se razaznati ove puške koje su smatrane najvrjednijim pokretninama siromašnih stanovnika dalmatinskog zaleđa, koje talijanski izvori nazivaju Morlacima. Puške su vrlo vjerojatno nastale na nekom od terena Dalmatinske zagore, Like ili Imotske krajine.

Osnovnu karakteristiku čini način urešavanja kundaka čiji su okovi bogato, ali grubo iskucavani, gravirani i s probojima ponekad ispunjenim pastom u boji. Uobičajeni uresi na kundaku su inkrustacije sedefnih pločica geometrijskih oblika krugova ili trokutića, ili cvijeta s laticama ili stilizirana ribljeg mjehura. Kratke *puške tromblone* s cijevima na ustima proširenima poput trube nosili su konjanici u trku ili u borbama na blizinu. Punili su ih manjim olovnim zrnima koja bi se prigodom opaljivanja raspršila. U zbirci se nalazi jedna puška ovog tipa jednostavnije izrade.

Pištolji ledenica pripadaju među najpoznatije vrste pištolja na kremen na prostoru Balkanskog poluotoka. Češće se od ostalih tipova spominje u narodnim pjesmama, a naziv joj je zapamćen u nekoliko inačica: ledenica, ledenjača, ledenjak, a dijelom i srebrenjača, srmalija, celina ili salina.

Rukohvati ovih pištolja kao i usadnici cijevi u potpunostii su obloženi lijevanim srebrnim limom urešenim u visokom reljefu metodom

VATRENO ORUŽJE: DALMATINSKA PUŠKA

lijevanja u kalupu, a dijelom graviranjem i iskucavanjem. Ledenice su izrađivane u nekoliko radioničkih sredina od kojih su najpoznatije one u Boki kotorskoj, Skadru i Prizrenu.

Cijev ledenica iz Livna u donjem, nešto širem dijelu, ima reljefnu dekoraciju s naoružanim jahačem na propetom konju, a ispod mjesečevo lice s krunom.

Vrlo lijepe primjerke predstavlja *nekoliko pištolja na kremen* koji se mogu datirati u početak XIX. stoljeća. Lijepo urešena cijev pištolja ima utisnute žigove: žig s likom konja, i žig s krunom ispod koje je ime ljevača cijevi: FER/NAN/DEZ. Članovi obitelji Fernandez poznati su proizvođači cijevi vatrenog oružja iz Madrida, djelovali su od 1690. godine do 1800. godine. Vjerojatno se radi o Pedru Fernandezu koji je djelovao u drugoj polovini XVIII. stoljeća do 1800. godine.

Pištolj na kremen iz prve polovine XIX. stoljeća privlači skladnim proporcijama s lijepo urešenom cijevi na kojoj je reljefni prikaz konjanika i sa širokim dvokrakim branikom okidača s bogatim uresom trofejnog oružja koje se također nalazi i na pločici s druge strane. Povijena drška rukohvata završena je većom srebrom okovanom jabukom urešenom istim motivom trofejnog oružja.

Dvocijevni pištolj na kremen ima skladno i lijepo urešenu glavu rukohvata i branik okidača s motivom trofejnog oružja. Na vrhu glave u medaljonu glava turskog ratnika. Zanimljivo je da svaka od dviju cijevi ima zasebni mehanizam za opaljivanje isto kao i zasebni obarač.

Pribor vatrenog oružja

Potreban pribor svakog strijelca vatrenim oružjem posude su za spremanje i mjerice za određivanje potrebna baruta. Pribor orijentalne provenijencije po obliku i načinu urešavanja bitno se razlikuje od pribora zapadnoeuropskog podrijetla posebice jer su izrada i ukrasi neukrašenih dijelova prilično grubi. Razvidno je da su primjerke iz ove zbirke radili domaći majstori pod turskim utjecajem.

Najjednostavniji način za *mjerenje potrebne količine baruta* potrebna za željenu snagu udarca, odnosno domet zrna, posudice su s malim spremnikom za barut. Jedna od takvih sprava iz 19. stoljeća nalazi se u zbirci. Posude za spremanje baruta mogle su biti od različitih materijala: drva, metala, rožine, kosti i slično.

Tri *barutnice kruškolika oblika* izrađene od rožine u obliku čaše. Drži se da su ovakve posude rađene za puške *činke* – tešinke, a izrađivane su u XVII. stoljeću.

Posude za spremanje nauljene tkanine za podmazivanje oružja, u puku zvane masnjače ili uljanice nosile su se privješene na remenu oko pojasa da bi bile nadohvat ruke.

Posuda iz zbirke je izrađena od mjedi i uobičajena je polubačvasta oblika s tri izbočena prstena, poklopcem, dok je stražnja strana ravna. Ovaj tip posudica izrađivan je na području zapadnog dijela Turskog Carstva.

Nabojnjače ili pripojasnice zamijenile su barutnice kad je u drugoj polovini XVII. st. punjenje puščane cijevi postalo jednostavnije. Radi lakšeg i bržeg rukovanja barut se u određenim mjerama umatao u papir ili tkaninu čiji je promjer odgovarao kalibru cijevi. Ti pripremljeni naboji spremani su u posebne kutije za naboje – nabojnjače ili pripojasnice koje su bile neizostavan dio pribora strijelca.

Pripojasnice su izrađivane na Balkanu u svim većim centrima, a nastale su iz filakterija i enamluka. Nosile su se pri pojasu, zakvačene o njega ili spuštene lancem od samog pojasa. Niz od triju kutija za naboj povezane o remen iz muzejske zbirke izrađene su od pozlaćena srebra, u obliku štita, s poklopcem na šarnir. Ovaj komplet nabojnjača po svom uresu vjerojatno je nastao u kojoj od zapadnjačkih muslimanskih radionica u koje je već prodro element barokiziranih vitica.

Konjanička oprema

Razvitkom konjaništva i njegove uloge u ratnoj strategiji razvijala se i oprema za konje s ciljem da što potpunije zaštiti konja od oružja i da se što lakše upravlja i vlada konjem. *Stremen* služi za lakše uzjahivanje i sjahivanje s konja, a u borbi i kao oslonac pri jahanju. Muzejska zbirka ima dva primjerka jednostavnijih stremena iz XVII. stoljeća i jedne potkove.

* * *

Zbirka oružja Franjevačkog muzeja u Livnu ne toliko brojem ali svakako kvalitetom izrade pojedinih komada i rijetkih tipova oružja zaslužuje posebnu pozornost. Istraživanjem njihove provenijencije i analogijom s drugim obrađenim zbirkama na ovim područjima učinit će se veliki korak u otkrivanju oružarskih centara u ovim krajevima koji su preko 400 godina živjeli pod osmanlijskom vlašću.

U stalnom muzejskom postavu nije bilo moguće, ali nije niti trebalo izložiti sve predmete koje Muzej posjeduje, kako zbog koncepcije postava, zbog ograničena prostora tako i zbog stupnja oštećenosti predmeta. Izloženi su oni koji svojim tipološkim osobinama mogu prezentirati višestoljetno naoružanje u ovim krajevima, i oni za koje se po načinu izrade može pretpostaviti da su izrađivani u nekim od oružarskih centara u ovim dijelovima Osmanlijskog Carstva.

Barutnice

4. Galerija likovnih umjetnina

Umjetnost je fenomen koji je od postanka čovjeka duboko nazočan i ugrađen u njegovu svijest. U čovjeku je urođena potreba za otkrivanjem tajne koja je duboko usađena u njemu, a odražava se kroz sva polja i u raznim oblicima čovjekova života. Čovjek-umjetnik "konačno je uvijek u traženju skrivenoga smisla stvari, njegova je muka pokušaj izricanja svijeta neizrecivoga".[200] Plodovi njegove fascinantne potrebe za otkrivanjem, a ujedno i stvaranjem su mnoga prošla, današnja i buduća ostvarenja koja čine svijet umjetnosti.

Usporedo s poviješću kao njezin nedjeljiv dio mijenjala se i umjetnost koja je bila odraz općeg političkog, društvenog i socijalnog života, a time i religijskog stanja jednog društva. Kako je religija važan segment u čovjekovu životu, tako se i shvaćanje umjetnosti i njezine uloge u svim religijama s vremenom mijenjalo i preoblikovalo. Uloga umjetnosti i njezina bit tako se mijenjala i kroz povijest kršćanstva i povijest Crkve.

Tomislav Zdenko Tenšek piše da su tri velika koraka učinjena u kršćanskom shvaćanju likovne umjetnosti od njezine pojave u Crkvi do ikonoklastičkog spora i Drugoga nicejskoga sabora koji je teološki i kristološki ozakonio štovanje svetih slika u Crkvi i nekako odredio mjesto i kriterije likovne umjetnosti u Crkvi.[201]

Kroz povijest kršćanstva likovna umjetnost pojavljuje se od njegovih najranijih početaka. Najprije se javlja kroz jednostavne i svakodnevne likovne forme iz antičkog života kao što su riba, sidro ili pastir koji su nositelji i simboli kršćanskih sadržaja, tj. Krista, a kasnije kroz scenska prikazivanja iz Starog i Novog zavjeta, te iz života mučenika i svetaca i kao takva uglavnom su služila onima što ne znaju čitati. Takav likovni oblik nazvan je pripovijedanje.[202]

U istočnoj kršćanskoj Crkvi štovanje ikona je i danas važan dio liturgije, a u zapadno-rimskoj tradiciji, sakralne slike poprimile su razne oblike, uključujući reljefne rezbarije, rukopisne iluminacije, slike na zidovima, mozaike, arhitektonske reljefne rezbarije, kipove, panelne slike i vitraje.[203]

Kršćanska likovna umjetnost razvijana je kroz povijest sukladno odrednicama određenog umjetničkog stila. Ona je živjela i mijenjala se

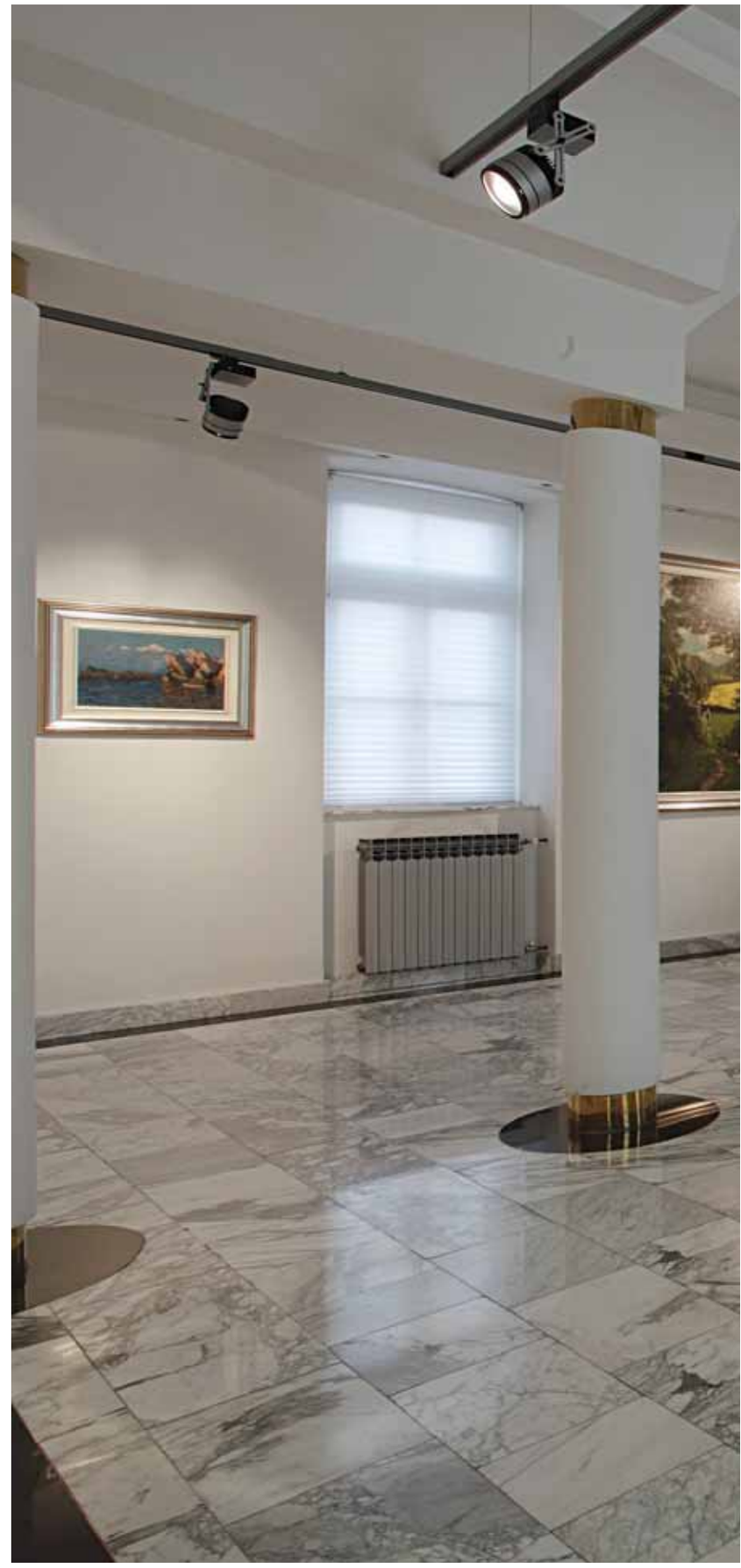

Stalni postav izložbe slika Gabriela Jurkića u starom muzeju

kroz različite medije, ali uglavnom nije bila toliko "zaokupljena likovnom formom i izvedbom koliko temeljnim sadržajem slika ili bolje rečeno sadržaj slike nalagao je uvjete likovnoj formi i izvedbi."[204]

Ovaj kratak uvod o pojavi umjetnosti i njezinoj ulozi u kršćanstvu i Crkvi potreban je da bi se bar malo osvijetlili njezini početci pojavljivanja, postojanje i smisao same umjetnosti pa i njezini početci u crkvama Bosne i Hercegovine. To je tema koja je bila jako lijepo rasvijetljena i obrađena u siječnju 2004. godine na XLIV. Teološko pastoralnom tjednu u Zagrebu pod nazivom *Crkva i likovna umjetnost*.

Proučavajući povijest umjetnosti može se zaključiti da se većina umjetnika kroz svoje stvaralaštvo, stvarajući bilo u duhu renesanse, romantizma, baroka ili duhu moderne umjetnosti, približava Bogu. Dijalog s umjetnošću je bio uvijek vođen i upravljan političkim, društvenim i socijalnim prilikama te određen otvorenošću duha i senzibilitetom pojedinaca i samog društva.

Aleksej Jewlenski kaže: "Shvatio sam da umjetnik svojom umjetnošću mora formama i bojama kazati ono što je u njemu božansko. Zato je umjetničko djelo vidljivi Bog a umjetnost čežnja za Bogom".[205]

Odlukom za štovanje slika na sinodi u Niceji 787. godine crkva je umjetnosti otvorila svoja vrata – i umjetnost je kroz njih ušla.[206] Ivan Pavao II. u svom pismu umjetnicima iz 1999. godine kaže da Crkva treba umjetnost kako bi prenosila poruku koja joj je povjerena od Krista, jer umjetnost treba učiniti shvatljivim i koliko je moguće zadivljujućim svijet duha.[207]

I dok ulogu velikog naručitelja i mecene umjetnosti koju je Crkva kroz stoljeća imala u 20. stoljeću na zapadu konačno preuzimaju civilni muzeji i galerije, u BiH u tom periodu predstavnici Crkve i vjerskih zajednica sami počinju graditi muzeje i galerije. Prema riječima fra Marka Karamatića u drugoj polovini XX. stoljeća Bosnu i Hercegovinu je zapljusnuo umjetnički val. Bosna Srebrena kao da se našla u prigodi da nadoknadi ono što joj je uništeno ili joj je onemogućeno da stvori u višestoljetnoj povijesti ispunjenoj nevoljama i borbom za goli opstanak.[208]

Ovaj osvrt posvećen je Umjetnosti – Umjetnosti koja je djelovala u livanjskom kraju, u samostanu Gorica i među franjevcima. Sačuvala se! Živi i dalje! Djeluje još uvijek!

a) Memorijalna galerija Gabriela Jurkića

Gabriel Jurkić ime je koje je tako snažno odjekivalo u prvoj polovini XX. stoljeća među umjetničkim krugovima, a i sada na početku XXI. stoljeća ono opet odjekuje. "Na svom slikarskom startu dočekan je kao prorok, kao nositelj novih i svježih europskih ideja",[209] da bi u vrijeme svog slikarskog zenita bio gotovo zaboravljen. No, njegova djela univerzalnih vrijednosti nadživjela su svoje vrijeme[210] i danas su prepoznata.

Tko je bio Gabriel Jurkić?

U bosanskohercegovačkom kao i u "složenom dijagramu suvremene hrvatske umjetnosti djelo Gabriela Jurkića zauzima izdvojeno mjesto svojim ranim pionirskim ulogom modernosti, svojom osobnošću a nadasve svojim kontinuitetom."[211] U široj javnosti uglavnom je poznat kao majstor bosanskog pejzaža, a za ljude koji su ga bolje poznavali on je prije svega bio produhovljen, svestran čovjek s istančanim osjetom za lijepo i veliki umjetnik koji je težio savršenstvu – težio je nedostižnom.

Mirko Jurkić, brat blizanac o njemu govori: "Nešto sam opazio u Gabriela, što mi se učinilo bitnom značajkom talentirana umjetnika. To je neobična ustrajnost u istraživanju… Energija u traženju ljepote… Energija je to u traženju lijepih zgoda, koje nam sakri prošlost a sačuva pisana knjiga ili kazivana riječ: kad umjetnikova mašta iz oskudne predaje za čas iz djela oživi lik, kretnju, prizor."[212]

Rođena s izrazitim senzibilitetom i osjećajem za lijepo već kao mladića privukao ga je fenomen i ljepota prirode. Od svojih najranijih dana promatrao je sve što ga je okruživalo: boje, oblike, zoru i suton, mrak i mjesečinu, staze i klance, zelenilo, sunčani dan u polju, brda u ljetu ili zimi, potoke i vrela, život i rad seljaka, životinje i sve s čime se susreo u prirodi. U želji da uhvati taj trenutak prolazne ljepote risao je i risao i onda kad nije nailazio na razumijevanje.

Kroz susrete sa Čikošem i Crnčićem, utjecaj zagrebačke škole i bečke secesije, kroz srodnost i dodir sa Segantinijevim slikarstvom te kroz sli-

jeđenje vlastitog umjetničkog creda polako se oblikovao izričaj Gabriela Jurkića. To je izričaj kojim se on danas ubraja među najosebujnije predstavnike simbolizma i secesije u bosansko-hercegovačkom i hrvatskom slikarstvu.

Dio tog izričaja danas čuva i predstavlja memorijalna Galerija Gabriela Jurkića u *Franjevačkom muzeju i galeriji Gorica Livno*. Zahvaljujući publici koja posjećuje Muzej, umjetnost koja je tako tiho, ali snažno djelovala iza samostanskih zidina danas živi i prenosi sliku svijeta Gabriela Jurkića.

Jurkićeva bliska i snažna povezanost s franjevcima iskazala se kad su franjevci pritekli u pomoć njemu i njegovoj supruzi u vrijeme kad im je to bilo najpotrebnije – kad su izgubili dom i atelijer u Sarajevu. U znak zahvalnosti Gabriel je franjevcima ostavio dio svoje umjetničke ostavštine. Vjerujući u njihovu ljubav prema baštini, Jurkić, kako je jednom zgodom rekao, umire sretan što će barem jedan dio njegovih slika ostat sačuvan na Gorici.[213]

Franjevci su opravdali njegovo povjerenje i kao pravi kustosi sačuvali njegov plodan umjetnički rad i dio njega predstavili u *Memorijalnoj galeriji Gabriela Jurkića* koja je danas na ponos cijeloga livanjskog kraja. A radovi izloženi u samostanu Gorica u Livnu pažljivom promatraču mnogo toga otkrivaju o ovom samozatajnom livanjskom stvaratelju.

Gabriel Jurkić samostanu Gorica nije u ostavštinu ostavio samo bogat opus umjetničkih slika,

GABRIEL JURKIĆ, *AUTOPORTRET*

svojih fotografija, dokumenata i bilježaka nego i stotine crteža, studija i krokija među kojima su pojedini bili idejne skice i pripreme za njegova završna djela. Mnogi umjetnici svoje skice i zabilješke unište, a Jurkić je izgleda čuvao sve, pa i najmanji papirić. Koliko je poznato Jurkić je s time jedan od rijetkih umjetnika s naših prostora kod kojega su se uspjele sačuvati takve zabilješke jer one nam ujedno pružaju mogućnost detaljna uvida u jedan proces umjetničkog rada. One nam pružaju uvid u Jurkićev umjetnički credo i njegov stvarateljski proces. Zabilješke nam pokazuju početak rađanja njegove ideje, pažljivo studiranje njezine izvedbe pa sve do njezine konačne realizacije, makar se radilo o maloj ilustraciji. Njegove svakodnevne bilješke od kojih pojedine imaju manji a poneke izniman umjetničko estetski domet, osnova su djelima kojima se danas divimo.

"Jesu li djela pravo mjerilo nas?" - preispituje se Jurkić. "Što je veće: čovjek ili djelo? Čovjek, da. Jer djelo ostaje uvijek isto, ne usavršava se. A čovjek stalno misli o tome kako da dokuči savršenstvo. On ima potrebu da teži nedostižnom."[214]

Jurkić je kroz svoje 60-godišnje stvaralaštvo neumorno istraživao, stvarao, težio i pokušavao kazati neizrecivo i kao što on kaže "oduživao se malim poklonima za veliki dar što mu je darovan."[215]

"Mali pokloni" kojima se oduživao danas su razasuti po cijeloj BiH i Hrvatskoj pa i šire. Iako je posljednjih godina priređeno nekoliko njegovih retrospektivnih izložaba, ispostavlja se da je Jurkić ostavio opus koji ni dan danas nije sagledan u potpunosti. U memorijalnoj galeriji na Gorici u Livnu izabrani su njegovi ponajbolji radovi iz zbirke s Gorice koji predstavljaju jedan rezime njegova rada – presjek njegova stvarateljskog opusa od njegovih najranijih početaka pa sve do vremena kad Jurkić zbog lošijeg vida prestaje slikati.

Iako se raspon njegova likovna rukopisa kretao od secesije do postimpresionizma, uvijek s notom simbolike, u Galeriji su najzastupljenija djela u duhu njemu svojstvene realistične impresije.

Među ranijim radovima u Galeriji predstavljeni su uglavnom portreti njemu bliskih osoba u kombiniranoj tehnici ugljena, olovke, tuša i drvenih bojica. *Saditelj cvijeća,* 1908., *Moja majka,* 1913., *Fra Eugen,* 1915., Portret *dr. Tugomira Alaupovića,* 1915., *Štefina majka,* s. a., itd. To su radovi koji su uglavnom nastali od 1913. do 1915., u vremenu nakon povratka sa studija.

Jurkićev najraniji rad u Galeriji vodi u početke njegova slikarstva, kad je kao samouk danima i noćima promatrao život i prirodu te ih studirao i bilježio. Njegovu početnu "tamnu" fazu s naglašenim kontrastom tame i svjetla predstavlja *Božićno veče* iz 1905. godine. Igrom svjetla postigao je djelo "prepuno jednostavne simbolike",[216] prikazujući pohod vjernika na ponoćku.

Djela iz Jurkićeva secesijskog perioda na žalost nisu zastupljena u Galeriji osim nekoliko crteža u zbirci koji su bili pripreme za njegova velika ostvarenja iz tog perioda. Studiozan crtež šumske margarite u zbirci temeljan je fragment upravo Jurkićeva remek-djela *Visoravan u cvatu*.

GABRIEL JURKIĆ, *DJEVOJČICA NA VRATIMA BLAKONA*

Crtež *Runolist* koji je prožet secesionističkom simbolikom u kombiniranoj tehnici, pastela olovke i akvarela prikazuje lice djevojke kao dio zemlje u cvijeću s pogledom na daleke planine.

Jurkićev crtački opus iz fundusa FMGG-a koji je predstavljen na izložbi 2007. godine dao nam je uvida u nekoliko Jurkićevih slikarskih ciklusa od kojih se pojedini nisu uspjeli ostvariti i sačuvati, a ostale su njihove idejne pripreme.

Na početku 20-ih godina prošlog stoljeća došlo je do promjena u Jurkićevoj slikarskoj percepciji. U galeriji djela poput mnogih impresija njegove supruge Štefe, *Dvije sestre u suncu,* 1921., *Masline na Lapadu*, 1920., *Marina I.,* 1920., i *Marina II.,* 1920., nagovještavaju jedan drugačiji pristup u Jurkićevu rukopisu. Paleta postaje svjetlija, kolorit svjež i topao, a namazi boje gušći. To je i period kada nastaje njegov ciklus *Zima*. I sam Jurkić kaže za taj period: "To je moje novo doba i početak novog rada, jer sam se dotakao u istinu novog svijeta koji nema granica."[217] Zima je Gabriela Jurkića dovela, kako je sam pisao, do dragocjenih spoznaja o samim čisto slikarskim problemima, jer nizovi varijacija zime nose u sebi odgonetku svih, ma i najkombiniranijih problema boja, a napose sviju problema triju drugih doba.[218]

O tomu svjedoče djela *U snijegu* - Impresija iz 1921., *Stari most* iz 1922. te njegovo osebujno djelo koje ga nesumnjivo svrstava u istaknute predstavnike moderne – njegova hladna, a opet toplo tinjajuća *Snježna idila* iz 1920. godine. Djelo ispunjeno hladno-toplim kontrastom još više naglašava snažnu simboliku predstavljene teme. Iz ciklusa zime nezaobilazno je spomenuti i djelo *Inje* doduše iz 1944. godine za koje je Jurkić osobno smatrao, kao što je naveo u jednom intervjuu, da je to njegovo najbolje ostvarenje.

U stalnom postavu izložene su i dvije iznimne figuralne kompozicije: jedna u svjetlijem ljetnom štimungu iz 1926. naslikana u Dubrovniku *Djevojčica na vratima balkona* i druga *Moja majka* naslikana u tamnijoj gami 1927. godine.

Od polovine 30-ih godina prošlog stoljeća slikar se povlači s umjetničke scene u svoj svijet, izoliran od tadašnjih suvremenih zbivanja. U tom periodu, koji ga prati sve do kraja njegova stvaranja, tematska zaokupljenost njegova slikarstva postaje bosanski pejzaž na temu četiri godišnja doba. To je vrijeme u kojem slikanje fenomena prirode postaje kao Jurkićeva svakodnevna molitva. S daškom romantične nostalgije na svoj zavičaj i na prolaznu ljepotu koja ga je okruživala Jurkić, da bi zadržao ljepotu svjetlosnog titraja, stvara realistične impresije poput *Ljetne prašine* iz 1940., *Suton.*, 1941., *Žetva*, 1944., *Sunčani dan*, 1944., *Zimska večer*, 1944., *Magle*, 1949. itd.

Nakon povratka u rodni kraj 1956. godine, gdje se nastanjuje u samostanu Gorica Livno, Jurkić nastavlja s bilježenjem prirodnih ljepota svoga kraja. Nastaju: *Pogled na Livno*, 1955., *Na gornjem izvoru Žabljaka*, 1958., *Vedrina zimskog dana*, 1959., *U proljeće*, 1960., *Sunčeve zrake nad Livanjskim poljem*, 1960., i *Proplanci Bosne* za koju se smatra da je nedovršena. Godišnja doba su tako posljednja češća tema koju je obrađivao ispunjavajući i učestale želje skromnih kupaca i to po cijeni izraženoj na originalan način – nadnica kosca i material.[219]

U izloženom *Autoportretu*, 1947., za kojeg je godinu nastanka malo teže dokučiti, sadržan je sav Jurkićev umjetnički svjetonazor. Umjetnik je sebe naslikao u svom atelijeru gdje stanovito mjesto na slici zauzima raspelo kao vodilja i težnja njegova slikarstva.

Spomenuta izložena djela samo su jedan manji dio njegove slikarske baštine iz fundusa FMGG-a. Ostala djela čuvaju se u depou ili su izložena u prostorijama samostana.

Važan segment Jurkićeva stvaralaštva je i njegov opus sakralne tematike. Niz djela s prikazom Gospe i malog Isusa, prikazi svetaca kao što je *sv. Nikola Tavelić, sv. Barbara, sv. Tereza* danas su dio sakralnog inventara mnogih sakralnih prostora livanjskog kraja i cijele Bosne Srebrene. Jurkićev sakralni opus, izuzevši nekoliko ostvarenja kao što je npr. njegovo *Raspeće* iz 1933. - 1934. koje je izloženo u sakralnoj zbirci FMGG-a, nije dosegnuo visinu estetskog dojma ostvarena u pejzažnim ciklusima.

Njegovu zaokupljenost sakralnim motivima sam je najvjernije istumačio: "Istina je da se kod mene susreću često puta vjerski motivi. Zapravo cijelo moje stvaranje imade tu notu. Vjera mi je davala inspiraciju. Ja se prosto nisam mogao oteti dojmu Božje ljubavi, koja mi se stalno nametala kao aksiom, kao neodoljivi imperativ… Svuda sam gledao Stvoriteljske prste, svuda vidio harmoniju i nju prenosio na platno."[220]

Gabriel Jurkić, *Sunčeve zrake nad Livanjskim poljem*

Imajući to u vidu shvaćamo i njegovu umjetničku preokupaciju i težnju koja se očituje u svim poljima njegova stvaralaštva i koja je uvijek podređena slavi Božjoj.

Svojom sakralnom tematikom Jurkić je dao doprinos i u izdavačkoj djelatnosti ilustrirajući mnoge katoličke časopise, kataloge, kalendare i knjige njemu bliskih osoba. Ilustratorstvo je tako još jedan segment njegova rada. Važan dio njegovih ilustracija predstavio je Franjo Marić u knjizi *Gabriel Jurkić u Hrvatskim kalendarima 1926. – 1945.*[221] Sve navedeno Jurkićevo djelovanje kao i činjenica da je i sam objavljivao svoje poglede o umjetnosti, te da je bio i predavač povijesti umjetnosti na Franjevačkoj bogosloviji u Sarajevu govori o Jurkićevu iznimno širokom rasponu umjetničkog djelovanja.

Širok raspon njegove tematske slikarske zaokupljenosti prikazuje i njegov crtaći opus na Gorici gdje je sačuvano otprilike 6.000 zabilježaka. Jurkićeve studije i skice podijeljene su u nekoliko cjelina: portretne studije, studije za njegov tzv. Historijski ciklus, skice i studije sakralne tematike i interijera, skice bosanskog i mediteranskog pejzaža, skice ruku, životinja, skice za njegove ilustracije i žanr scene.

Pojedini crteži svojom dovršenošću imaju važnost gotovih umjetničkih djela rađenih u raznim crtačkim tehnikama, dok su pojedine skice rađene u atelijeru ili pleneru - trenutačna impresija za veće kompozicije ili pomno izrađena skica detalja kasnije ukomponirana u veću kompoziciju.

Raznorodna tematika izraženo se nametnula na prvoj samostalnoj izložbi što ju je priredio odmah nakon povratka iz Beča 1911. godine, najprije u Sarajevu, a potom u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Izložio je opsežan opus od 353 djela u raznim tehnikama podijeljenim u nekoliko ciklusa: Osnove za ciklus bosanske povijesti, Portreti, Studije, Ideje, simboli, problemi, prezentacije, Iz brda iz zapadne Bosne, Bečki spomenici, S mora, Iz dubrovačke okoline i crteži.[222] Pregledajući

Jurkićev crtaći opus na Gorici pretpostavljamo da je dio tih radova što ih je izložio 1911. godine sačuvan upravo ovdje.

Na tim već pomalo požutjelim krhkim listinama nalaze se fascinantni potezi olovke, tuša i pastela gdje umjetnik potez, kompoziciju, tehniku i ideju uklapa u jednu harmoniju. To su sada vjerni dokumenti jednog vremena, jednog procesa, jednog stvaralaštva. Ti crteži svjedoče o Jurkićevoj predanosti, o strpljivosti proučavanja, ljubavi i neiscrpnoj želji da se uhvati jedan trenutak i zabilježi jedna Ideja. Ideja povijesti, stvarnosti, prirode, intime, alegorije ili portreta.

Spomenut ćemo samo nekoliko skica iz crtaćeg opusa na Gorici. Prema Jurkićevim signaturama u opusu su sačuvani radovi od otprilike 1906. do 1960. godine. Najraniji rad je skica oka, iz 1906. godine kada je upisao Privatnu umjetničku školu u Zagrebu. Iz tog perioda sačuvan je niz muških figuralnih studija. Iz bečkog perioda sačuvani su njegovi studentski radovi akta.

U portretnim studijama razvidno je njegovo umijeće portretista, kako je u portretnom žanru uspijevao pastelnom tehnikom ili olovkom jednakom vjernošću kao i u ulju uhvatiti i prenijeti duhovni profil svog modela. Među studijama za povijesni tzv. Historijski ciklus, dojmljivi su portreti gorštaka iz zapadne Bosne za ratnička lica. To su bile studije za njegov dugogodišnji san – detaljno prikazati ciklus bosanske i hrvatske narodne povijesti. Bio je to ciklus kojega Jurkić na žalost nije uspio realizirati. Od velikih kompozicija u ulju uspio je završiti samo dvije – *Davor moje gusle Javorove* i *Vila naroda moga* (1911.).[223]

Studiozan crtež šumske margarite u naravnoj veličini iz 20. srpnja 1914. godine, skica je fragmenta, koji čine mozaik slike *Visoravan u cvatu*, kapitalno djelo G. Jurkića s kojom se zapisao u povijest bosanskog i hrvatskog slikarstva.

Zanimljive su skice i studije detalja za sliku *Bosanski sabor*, koju je naručila tadašnja Zemaljska vlada BiH. No ta slika nije nikada bila završena, jer kada je Jurkić 1915. godine zamolio za produženje roka za izradu slike, bio je kategorički odbijen. U tom se ciklusu upoznajemo s Jurkićem kao dokumentaristom. On nam predstavlja unutrašnjost saborske dvorane, portrete onodobnih zastupnika kulturnog, javnog i političkog života u BiH i dočarava atmosferu u BiH saboru.

Drugi i treći plan skice nazvanom *Slika jeseni* iz 1915. godine na Kupresu identičan je pejzažu Malovana - slici *Pastirica,* iz 1918. godine što nagovještava da je Jurkić izrađivao i po nekoliko skica prije no što bi ostvario završno djelo.

Crteži dvaju fratara gdje su oni skicirani naglavačke, jedan s kamenom oko vrata, bili su idejni predlošci - skice za triptih *Smaknuće fratara u Konjicu* 1524. godine, koji se nalazi u Provincijalatu hercegovačke franjevačke provincije.

Među skicama gradskih veduta, izdvaja se ona za sliku *Jajce*, zadanih dimenzija (134 x 98). Ona bi mogla biti ishodište dviju danas još sačuvanih slika na temu Jajce. Jednu je radio po narudžbi za novu secesijsku zgradu Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a drugu, koja se čuva u zbirci Franjevačkog samostana u Visokom, radio je u duhu simbolizma.

Stotine krokija krajolika s mnogim zabilješkama svjetlosti, boje i oblika sugeriraju na Jurkićevo pomno studiranje likovnog problema gdje ništa nije prepuštao slučaju nego je pomno i sustavno izgrađivao sliku vjerujući u misao da "velika djela nisu isuta iz rukava odjednoč."[224]

Mnoge skice i studije bile su osnova za veliki historijski ciklus bosansko-hrvatske povijesti i njegove težnje da "unese u nju novo svjetlo: individualnu umjetničku spoznaju historijske istine".[225]

Jurkićevo neiscrpno, pomno, studiozno istraživanje fenomena prirode, povijesti, čovjeka i života uopće, dugo je bilo pohranjeno u mapama, a 2007. godine dio tog crtaćeg opusa predstavljen je na izložbi *Umjetnik – crta – posvećenje* u Livnu.

Život Gabriela Jurkića, njegovo posvećenje umjetnosti i njegov stvaralački duh nemoguće je predstaviti u nekoliko riječi. Njegova djela sama odišu i prenose poeziju slavljenja lijepoga i čudesnoga. Otvaranjem memorijalne galerije livanjski franjevci su zajedno sa svjetovnom vlašću odali još jednom počast i zahvalu čovjeku koji je svojim kistom ovjekovječio život i ljepotu ne samo livanjskog kraja nego je i povijesti Bosne i Hercegovine i Hrvatske ostavio svoj umjetnički memento.

Životopis Gabriela Jurkića

Gabriel je rođen 1886. godine u Livnu, gdje je završio pučku i trgovačku školu. U Sarajevu od 1902. do 1905. polazi građevinski odjel Srednje

tehničke škole koju napušta s nakanom da se posveti slikarstvu. Od 1906. đak je slikarske škole B. Čikoša Sesije i M. C. Crnčića, a već 1907. s *Napretkovom* potporom upisuje Privremenu višu školu za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu. Godine 1908. upisuje Akademiju likovnih umjetnosti u Beču, gdje je primljen u 4. godište slikarskog odjela. U specijalnoj školi K. Pochwalskoga, od 1909. do 1911. na ALU u Beču, posvetio se "studiju umjetnosti bosanske historije".

Gabrielova slika *Bukova šuma* izložena je na proljetnoj izložbi bečke secesije 1911. Te godine stalno se nastanio u Sarajevu i već u jesen priredio veliku samostalnu izložbu u Sarajevu i Zagrebu. Spomenutom izložbom mladi umjetnik stekao je ugled priznatog slikara i dobio dvije osobite narudžbe: *Grad Jajce* za novu Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu i *Prvo otvorenje Bosansko-hercegovačkog sabora* za glavnu dvoranu nove Saborske palače u Sarajevu. God. 1922. u Salonu Ulrich izložio je ciklus *Zima* s namjerom da pokaže "koje je bogatstvo boja i koliko je varijacija u naoko jednostavnoj bjelini zimskoj." Drugi svoj opsežan ciklus, ciklus *Večeri* na kojem je dugo radio, predstavio je u Ulrichovu salonu 1934. godine. Poslije te izložbe koju kritika tada nije najbolje ocijenila, Jurkić se je polako povlačio iz javnosti i živio samozatajno, radeći na svojoj omiljenoj temi "bosanskog pejzaža četiriju godišnjih doba". U svom dugogodišnjem umjetničkom radu, izlagao je na nekoliko samostalnih i skupnih izložbi, pisao o umjetnosti, pomalo se bavio restauracijom i radio na ilustracijama za knjige i časopise, uglavnom religiozna sadržaja.

Godine 1956. sa suprugom Štefom preselio se u Franjevački samostan Gorica u Livnu, gdje su proveli posljednje godine života. Zbog slaba vida prestao je slikati oko 1966. godine. God. 1970. nagrađen je *Zlatnom plaketom* Udruženja likovnih umjetnika BiH, kao jedan od petorice doajena bosanskohercegovačkih umjetnika. Njegova slika *Visoravan u cvatu* iz 1914. uvrštena je u stalni postav Umjetničke galerije Bosne i Hercegovine (Umjetnost BiH od kraja XIX. stoljeća do 1941.) a 1973. izložena na izložbi *Počeci jugoslovenskog modernoga slikarstva 1900. – 1920.* u Muzeju savremene umetnosti u Beogradu. Gabriel je umro 1974. godine u Franjevačkom samostanu Gorica u Livnu.

Gabriel Jurkić i fra Anđeo Kaić

b) Fra Anđeo Kaić – slikar i čuvar livanjske prošlosti

Franjevci su, osim svećeničkih dužnosti kontinuirano djelovali i na "razvijanju svijesti, o potrebi identiteta, o potrebi senzibilna odnosa prema svijetu stvari i svijetu ljudi."[226] Može se reći da je Red manje braće čuvar Bosne i Hercegovine i njezine kulture. Franjevci stoljećima svojim primjerom nastoje njegovati samosvijest, potrebu očuvanja i poštovanje prema korijenima, tradiciji, tj. povijesno kulturnom nasljeđu, koje bi nestalo s lica zemlje da Svevišnji nije providio vizionare kroz određena vremenska razdoblja.

Tako danas gotovo svi samostani u Bosni i Hercegovini imaju svoje zavidno bogate i vrijed-

ne knjižnice i povijesne, etnografske i umjetničke zbirke sa svjedočanstvima postojanja naroda koji su se izmjenjivali na ovom tlu. Sve te zbirke zorno odražavaju kreativnu svijest ovih prostora u prošlosti. I samo zahvaljujući vizionarima svojih krajeva koji su tu svijest i ljubav prema onome što im je predano predavali kao ključeve sv. Petra iz generacije u generaciju, danas imamo sliku i duh povijesti, te povijesti umjetnosti koju možemo osjetiti u samostanima u Fojnici, Kreševu, Kraljevoj Sutjesci, Širokom Brijegu, samostanu Gorica u Livnu i mnogim drugim kućama tih čuvara.

U samostanu Gorica u Livnu franjevci su usko vezani za nastanak ne samo umjetničke zbirke nego i sveukupnog kulturnopovijesnog nasljeđa koje su godinama skupljali i čuvali, a 1995. godine predali na čuvanje Franjevačkom muzeju i galeriji Gorica Livno. Time su oni ujedno i utemeljitelji tog muzeja i kao što kaže fra Bono Vrdoljak: "Nemoguće je nekim ljudskim mjerilima mjeriti i obuhvatiti kulturno prosvjetni rad samostana Gorica kroz 150 godina otkad samostan postoji i u njemu živi franjevačka zajednica."[227]

Jedan od vizionara livanjskog kraja u XX. stoljeću bio je fra Anđeo Kaić. Iz usmene predaje, ali i iz njegovih djela možemo iščitati da je fra Anđeo bio istinski sljedbenik sv. Franje, volio je prirodu i ljude, otkrivao je, skupljao i čuvao starine.

Kao strastveni sakupljač starina pronalazio je i sakupljao arheološke spomenike. Kao ljubitelj narodne tradicije posebnu pozornost posvećivao je sakralnoj i etnografskoj zbirci. A svojim likovnim zapisima dao je doprinos i umjetničkoj zbirci što ga svrstava u rijetke fratre umjetnike.

Bio je čovjek s izrazitim senzibilitetom koji nije mogao ostati ravnodušnim prema lijepome.

FRA ANĐEO KAIĆ, *GORICA*

Iskazivao je neizmjernu ljubav za svoj kraj i njegovu povijest, baštinu, a ta ljubav bila je i preduvjet svih njegovih djela i ostvarenja.

Već je u Visokom s ostalom braćom profesorima uređivao profesorsku knjižnicu, numizmatiku, muzejske zbirke te kolekciju crteža. Uz nastavnički rad bio je primjer kreposti mladim generacijama svojom odlučnošću i beskompromisnošću karaktera.[228] Svoju ljubav prema prirodi pokazivao je kao čuvar Perivoja pred gimnazijom u Visokom sadeći ljiljane i božure, a u samostanu Gorici dok je još bio u životnoj snazi, kušao je zasaditi voćem i drvećem cijeli fratarski okrajak, prostor između crkve i samostanskog groblja.

U samostanu Gorici sjećaju ga se i po njegovoj ljubavi prema životinjama jer je uvijek hranio pse i mačke te se brinuo za ptice u fratarskom gaju. I upravo se za životinje može reći da su pored slikanja veduta starog Livna i sakralnih motiva bile treća omiljena tema njegova slikarstva.

Fra Anđelovo slikarstvo

Među ljudima fra Anđeo je bio poznat po svojoj uočljivoj pojavi koja se "odražavala u njegovu čvrstom vojničkom hodu a još više u britkim potezima pera kod pisanja."[229] U slikarstvu također njegova linija kao i kompozicija uvijek su čvrste, jasne i čiste. Kao i on. Odlučan i odriješit, zbog čega se "ponekad doimao kao opor i tvrd – prema sebi i prema drugima,"[230] a opet svestran u svom životnom djelovanju i kao izraziti poklonik lijepoga i ljepote postojanja koju je svugdje primjećivao, da bi je sačuvao od zaborava, utjelovio je kroz svoje slikarstvo prenoseći nam tako senzibilitet svoga duha.

Ubrzo po dolasku u Visoko prepoznat je njegov osjećaj za lijepo, pa ne čudi činjenica da je već kao mlad profesor latinskog i njemačkog podučavao u Visokom i krasopis i crtanje.

Svoj talent i ljubav prema umjetnosti nastojao je njegovati i usavršavati u Beču na umjetničkoj školi i nekoliko mjeseci u privatnoj školi slikanja kod Jiraseka, a živeći od 1958. godine u samostanu Gorici dobio je mogućnost učiti i od velikog umjetnika Gabriela Jurkića. Može se reći da je fra Anđeo pokušao zastupati svoj *uzor* i njegovati svoj likovni rukopis te sklonost prema lijepome sve do svojih kasnih godina kad ga u tomu sprečava bolest.

FRA ANĐEO KAIĆ, *ISUS*

Zbog njegove predanosti svakome radu, fra Bono Šapina iz fojničkog samostana zamolio ga je da kopira - preslika jedinstveni Fojnički grbovnik[231] s ciljem da se u samostanskom muzeju pokazuje kopija grbovnika, a da se original čuva. U pismu fra Anđelu fra Bono Šapina piše: "Najljepše se zahvaljujem na ovom velikom radu i trudu. To ste mogli napraviti samo Vi sa svojom ustrpljivošću i upornošću." Jedna kopija ovog grbovnika danas se čuva u fojničkom, a druga u samostanu na Gorici.

Fra Anđelova strpljivost, preciznost i pedantnost, ali prije svega ljubav prema očuvanju baštine, iskazuje se i u preslikavanju detalja s liturgijskog posuđa po svim župama livanjskog kraja i provincije Bosne Srebrene. Kao likovni dokumentarist pokušao je na papiru sačuvati samu obradu i tematiku liturgijskog posuđa i posvete zapisane na kaležima, moćnicima, posudama za

sveto ulje i hostije koje su odraz umjetničke forme u povijesnom i liturgijskom kontekstu.

Kroz svoje slikarstvo Kaić nije toliko tragao koliko se trudio za pronalaženjem boljih likovnih suodnosa. No Kaićevo *pronalaženje* likovnih odnosa kroz njemu svojstvenu tematiku grada nije toliko naivno jer u baštinu nam ostavlja bogatu kolekciju svojih bilježaka, kolekciju akvarela, crteža i ulja s kojih bi se mogla napraviti rekonstrukcija grada Livna iz pedesetih godina XX. stoljeća.

Promatrač fra Anđelovih slika može se zaputiti u šetnju kroz jedno staro Livno, njegova arhitektonska zdanja i sokake koji više ne postoje, ali nisu izgubljeni jer i danas žive kroz intuitivni naturalizam fra Anđela Kaića.

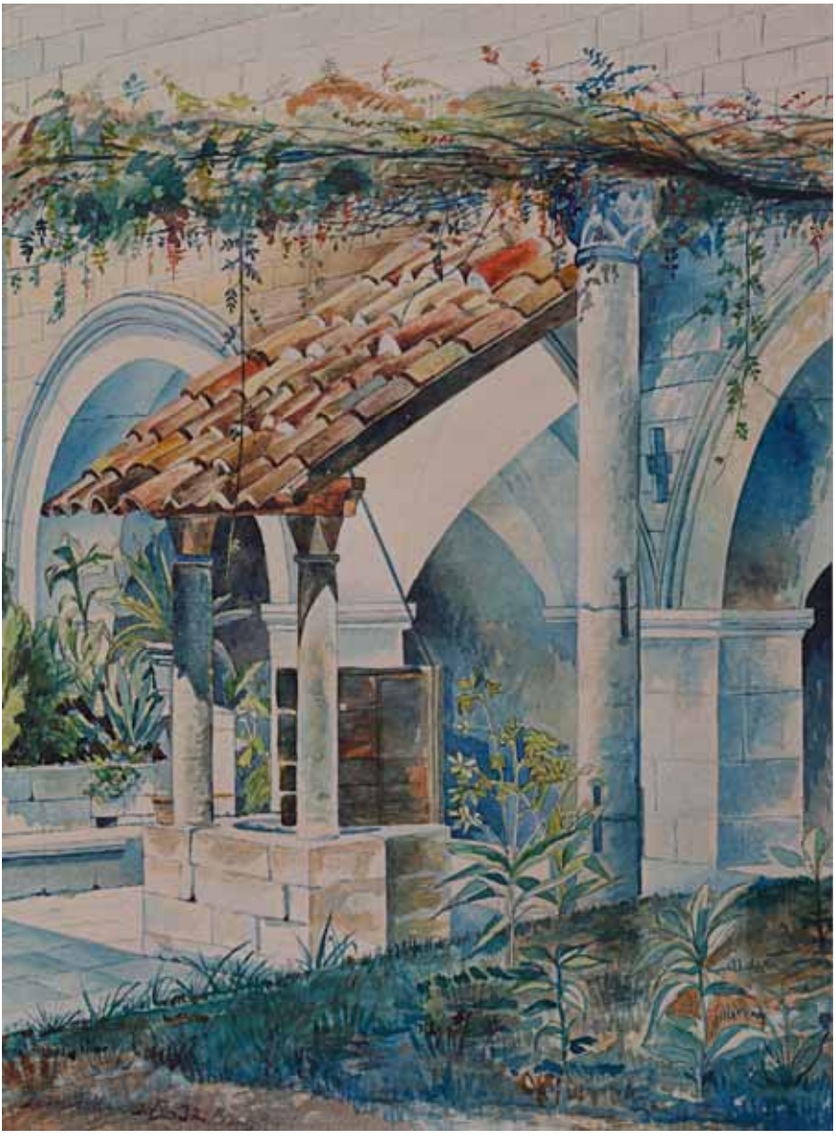

FRA ANĐEO KAIĆ, *DUBROVNIK – FRANJEVAČKI SAMOSTAN – ZDENAC*

Zbog mnogih svećeničkih i provincijskih dužnosti fra Anđeo se mogao više posvetiti svojoj zatomljenoj ljubavi - slikanju tek nakon dolaska u samostan Goricu u Livnu. Ipak, treba istaknuti dva njegova akvarela iz Dubrovnika iz 1932. godine koji se nalaze u zbirci na Gorici. Ta dva ranija rada već nagovještavaju njegovu bitnu slikarsku preokupaciju podređenosti osnovnim likovnim zakonima i problemima s naglašenom geometrijom i perspektivom. Kaić je s mediteranskim koloritom i motivom crkve i samostana u Dubrovniku, gdje se jasno očituje usklađenost proporcija, postigao jedan drugačiji ugođaj u odnosu na njegov livanjski ciklus.

Njegov livanjski stvaralački period, kako bi ga mogli nazvati, od kasnih pedesetih do sredine sedamdesetih godina XX. stoljeća, kada se fra Anđeo mogao više posvećivati slikarstvu, bio je i najplodniji. Kroz njegovu omiljenu tematiku grada Livna i okolice te sakralnu tematiku pratimo svojevrsni rast i sazrijevanje njegova umjetničkog rukopisa. Odmah po dolasku u samostan Goricu, osnovni su motivi njegovih akvarela, koji su ujedno i njegov najbolji likovni izričaj, pejzaži iz njemu bliske samostanske okolice, temeljeni na oslikavanju stvarnosti putem pikturalnih vrijednosti. Zorni primjeri su *Goričko groblje,* 1958., *Borovi – u samostanskoj bašči,* 1959., *Tvornica cementa,* 1959., *Samostan Gorica – pogled s istoka,* 1963., danas izloženi u gostinjskoj sobi u samostanu na Gorici gdje su franjevci fra Anđelu priredili stalni postav njegovih radova.

Od 60-ih godina prošlog stoljeća, motiv narodne arhitekture s folklornim elementima, podredio je problemima kompozicije i materijalizacije volumena, stupnjevanju arhitektonskih oblika u kojima se detalji podređuju dominantnom ritmu ploha i arhitektonskih masa.[232] To su ujedno i najbolja ostvarenja njegova slikarskog opusa i u jednu ruku vrijedni dokumenti nestalog Livna. Mnogi od tih radova danas se nalaze u zbirkama Bosne Srebrene i privatnim zbirkama, a u zbirci na Gorici iz tog perioda svjedoče djela *Gornji grad – detalj,* iz 1964., s naznakom da su to Šeremetove kuće, *Žitarnica* iz 1967., i *Staro Livno – detalj* iz 1966. godine. Stipo Manđeralo npr. u svojoj knjizi *Gospodari kamena* piše kako se ljepota Bajina rada – rada najpoznatijih livanjskih klesara koji su ostavili svoj impozantan stvaralački

FRA ANĐEO KAIĆ,
BOROVI U SAMOSTANSKOJ BAŠČI

duh na mnogim javnim i privatnim objektima u Livnu u 19. stoljeću uspjela sačuvati i na slici fra Anđela Kaića. Fra Anđelova slika označena kao *Kuća Ante Bilića* danas novom fasadom sakriva umjetnički rad nekadašnjih klesara, koji je upravo ovjekovječen na spomenutoj slici.

Fra Anđeo je bio izraziti ljubitelj klasične umjetnosti i kao takav se usavršavao i kroz preslikavanje djela starih majstora, posebice sakralnih motiva. U muzeju na Gorici danas se čuva nekoliko njegovih kopija na temu Isusa kao što je ona kopirana prema slici u franjevačkom samostanu u Sutjesci 1943. godine. Posebno ostvarenje predstavlja i njegov niz djela na temu Bogorodice. Kopije Madone znao je poklanjati prijateljima pa se te slike danas može naći u mnogim kućama livanjskog puka.

Umjetničko djelo ne može se razumjeti izvan njegova povijesna konteksta i spoznaja o prilikama u kojima je umjetnik djelovao, a smisao je fra Anđelova slikarstva da je sačuvana slika nekadašnjeg Livna. Izgleda da je fra Anđelu to bila i primarna ideja koja je sa svakom novom slikom ili crtežom dobivala i višu umjetničko-estetsku vrijednost. Kao što je rekao Courbet: "Držim da je umjetnost do kraja osobna, a da je dar svakog umjetnika tek rezultat njegova vlastita nadahnuća i njegova proučavanja tradicije."[233]

Slikarstvo je fra Anđela Kaića posebno, jer svjedoči i podsjeća okolinu da ono što nam je predano treba i dalje čuvati! I kao što kaže dr. Karamehmedović: "Kaićevo slikarstvo svjedoči o jednoj objektivnoj i osobnoj istini, koja bi u slobodnijem pristupu mogla biti ostvarena u daleko većem opsegu kao svojevrsna poetska slika života."[234]

Životni rad fra Anđela Kaića, a time i slikarstvo, prožet je posvećenošću Božjim djelima i njihovu očuvanju. Kao fratar svjedočio je tu ljubav prema svijetu svojim svakodnevnim djelima, a kao mnogi umjetnici ono neizrecivo pokušao je izraziti putem svog slikarstva.

Fra Anđeo Kaić, fra Ignacije Gavran, fra Mirko Ćosić, fra Petar Vidić, fra Anto Lešić i drugi primjeri su franjevaca i mnogih umjetnika čija djela pozivaju na poniranje u duboke istine vjere, što je oduvijek bila uloga sakralne umjetnosti.[235]

U liturgiji svaki vjernik postaje umjetnikom koji je pozvan da od svojega života učini nešto lijepo i dadne svjedočanstvo.[236] U duhu franjevačke ljubavi i dobrote pa i oštrine kada treba,[237] fra Anđeo Kaić dao je svoje svjedočanstvo.

c) Moderna zbirka

U katoličkoj povijesti BiH umjetnička je djelatnost bila pretežno zastupljena kroz graditeljstvo i klesarstvo. Pisarska umijeća pomalo su se očitovala u srednjem vijeku u liturgijskim knjigama kao i tzv. zlatarska umjetnost koja se predstavlja kroz liturgijsko posuđe. No s odlaskom franjevaca na školovanje u Europu umjetnost je sve više uzimala maha da bi u XX. stoljeću došlo do njezina procvata. Mladi bosansko-hercegovački fratri koji su se školovali diljem Europe, putovali svijetom ili službovali izvan svoje domovine, "ogrijali bi se umjetničkim blagom samostanskih i katedralnih crkava i riznica",[238] stekli su svijest o lijepome te skupljali umjetnička djela i donosili u rodni kraj. Tako su se stvarale ne samo pinakoteke nego i sakralne zbirke, knjižnice i arhivi te druge zbirke.

Sve zbirke pa tako i zbirke moderne umjetnosti u franjevačkim samostanima nastajale su usporedo s likovnim uređenjem sakralnih prostora. One su na poseban način plod entuzijazma pojedinaca, koji su kroz poznanstva i prijateljstva s umjetnicima pribavljali vrijedna djela s nakanom da jednom budu izložena u nekoj samostanskoj galeriji. Može se reći da je "odnos franjevaca prema likovnoj umjetnosti usko povezan s njihovim navjestiteljskim radom, a oslanja se i na činjenicu da je utemeljitelj Reda sv. Franjo iz Asiza svojom jedinstvenom osobnošću dao snažne poticaje upravo tom obliku stvaralaštva."[239]

Kao što je rečeno "za cjelokupnu aktivnost na estetskom uređenju sakralnih prostora i angažiranju velikog broja umjetnika u BiH, treba zahvaliti konkretnim pojedincima franjevcima koji su se uključivali u te nove tokove i bili spremni prihvatiti takve izazove i onda kada u svojoj

Affan Ramić, *Pejzaž*

VASILIJE JOSIP JORDAN, ???

IVICA ŠIŠKO, IZ CIKLUSA *PLAVI POSKOK*

okolini nisu mogli računati na osobito razumijevanje",[240] u okolini koja je bila navikla na jedan "tipski proizvod umjetničkog obrta"[241] realističnog nadahnuća.

Sakralna umjetnost u BiH dugo je bila gotovo podudarna u crkvama i domovima katolika s dominantnim simbolima nade i spasenja, djelomično i zbog njezine povijesne nesigurnosti. Kao u Starom zavjetu slike i kipovi imali su mnogostruko značenje – i zahvalu i potporu i pouku. Vjernika se pred takvom umjetninom ponajprije usmjeravalo na spas vlastite duše, a manje je profilirana estetska dimenzija umjetničkog djela.[242]

Prodor modernih ideja u likovno stvaralaštvo BiH bio je spor i ograničena spektra,[243] a to je još izraženije bilo za prodor modernizma u sakralne prostore i sakralnu umjetnost.

Kulminaciju umjetničko-franjevačke suradnje u BiH predstavlja otvorenje Akademije likovnih umjetnosti u Širokom Brijegu 1996. godine na kojoj je 2003. godine otvoren i poslijediplomski studij iz sakralne umjetnosti s ciljem njegovanja i produbljenja dijaloga crkve i umjetnosti. Na taj način i crkva i umjetnost zajedno mogu i dalje vršiti svoj oplemenjujući utjecaj.

Moderna zbirka Franjevačkog samostana na Gorici, za koju se brine FMGG, obuhvaća uglavnom umjetnička djela iz ostavština fratara, a pojedina djela su poklonjena od strane samih umjetnika. U modernoj zbirci koja je još uvijek u nastajanju uglavnom su zastupljena djela bosansko-hercegovačkih i hrvatskih umjetnika. Ona je plod koji je nastao kao rezultat individualnih prijateljstava franjevaca i umjetnika pa se tako i presjek zbirke proteže od amaterskih radova do važnih umjetničkih ostvarenja. Podupirući likovnost, franjevci su čuvali sve što im je bilo poklonjeno. Autori čija se djela nalaze u ovoj zbirci uglavnom su umjetnici koji su svojim životom i svjetonazorom vezani uz franjevce ili potječu iz livanjskog kraja. Od bosansko-hercegovačkih umjetnika to su upravo oni umjetnici koji se ubrajaju u pionire modernog slikarstva u BiH i

one koji su svojim umjetničkim djelovanjem bili prvi organizatori likovnog života u BiH.

Zastupljenost umjetnika iz livanjskog kraja u modernoj zbirci

Livnjaci Gabriel Jurkić i Vlado Marjanović spadaju u tu tzv. stariju generaciju slikara BiH, koji su povezali domaće stvaralaštvo s iskustvima europske umjetnosti. A Jurkić je bio prvi domaći slikar-student koji je početkom XX. stoljeća pri-

IVAN LACKOVIĆ, *AVE CRUX SPES CROATICA*

redio samostalnu izložbu u BiH. To su sve važne činjenice s obzirom da su početci modernog slikarstva u BiH vezani za period austrougarske uprave, a prvi slikari bili *kuferaši*, časnici i činovnici koji su provodili zakone Carevine.[244]

Treći umjetnik koji pripada istaknutim bosanskohercegovačkim umjetnicima i koji potječu iz livanjskog kraja je Ivo Šeremet. Uz Ismeta Mujezinovića, Micu Todorović, Voju Dimitrijevića i druge on pripada generaciji slikara rođenih u prvoj polovini XX. stoljeća koji su, školujući se po brojnim europskim metropolama i umjetničkim akademijama, umjetnička kretanja u Europi sagledali svaki iz svog kuta, razvili svoj autentičan individualni stil i otvorili put razvoju likovnih umjetnosti u BiH.[245] Udaljeni odjek europskih likovnih pokreta našim je umjetnicima otvorio putove moderne i kao što kaže Azra Begić: "Zahvaljujući svojoj relativnoj zakašnjelosti pojava domaće umjetnosti koincidira u nas s pojavom moderne."[246]

Po završetku Drugog svjetskog rata to su već zreli stvaratelji koji rade na sustavnom organiziranju likovnog života u Sarajevu i u BiH. To je generacija koja je svojim djelom i društvenim angažmanom te pedagoškom djelatnošću pripremila teren za nove generacije bosanskohercegovačkih slikara.[247] Ivo Šeremet nije bio samo izuzetan slikar već i pedagog, akademik, utemeljitelj Umjetničke kolonije Počitelj i Umjetničke galerije BiH.

Likovno stvaralaštvo u livanjskom kraju kontinuirano je, a djela u zbirci na Gorici dokaz su mnogih stvaralačkih osobnosti koje su podrijetlom iz ovog kraja. Ona svjedoče o važnom likovnom potencijalu koje svako vrijeme donosi. Mnogi umjetnici podrijetlom iz Livna uživaju danas međunarodni ugled. Ivica Šiško, Ivica Propadalo, Vatroslav Kuliš, Jakov Brdar samo su neki od tih velikih umjetnika današnjice.

Kao što je rečeno, u zbirci na Gorici čuvaju se djela akademski obrazovanih livanjskih stvaratelja ili pak onih potajnih stvaratelja koji svoj senzibilitet za lijepo i stvaralački poriv izražavaju kroz svoj slikarski rukopis ili neki drugi medij. Lokalni umjetnici, s izuzetkom pojedinaca, stvaraju u svom već utvrđenom slikarskom izrazu bez većih stilskih i tematskih raspona. Radovi koje su poklonili samostanu uglavnom su odraz njihove trenutačne

Slavko Šohaj, *Isus*

Vladimir Blažanović, *Posljednja večera*

slikarske preokupacije, vjerni tradicionalnom i u realističnom izrazu. Omiljena je tema njihova slikarstva livanjski pejzaž, ponekad s elementima pučkih elemenata ili pak kristološka tematika. Pojedini od njih ostali su na istom stupnju slikarskog izražaja, dok se drugi ipak upuštaju u nova istraživanja tematskih i stilskih elemenata.

Franjevci podupirući slobodu umjetnosti koja "…očito može biti samo na strani ljudskosti, na strani čovjekove slobode, na strani onih ideja i tokova koji ispunjavaju našu ljudsku misiju i objašnjavaju našu ljudsku egzistenciju",[248] podupiru likovno stvaralaštvo svoga kraja i čuvaju djela livanjskih stvaratelja. Iako još nisu zastupljeni svi livanjski umjetnici u zbirci se nalaze djela fra Anđela Kaića, Ivice Vlašića, Zdravka Anića, Željka Karaule, Bože Drmića, Stipe Zoroje, Momira Rosića, Nike Vrdoljaka, Ante Pervana, Milana Mihaljevića, Age Pivčića, Josipa Konte, Jure Semrena, Stipe Strinića i drugih.

No iz moderne zbirke svakako treba izdvojiti niz djela Ivice Šiške kao i grafičku mapu *Oči istine* Ivice Propadala. Ivica Šiško nasljednik je secesijske baštine iz livanjskog kraja i predstavnik neosecesije u Hrvatskom slikarstvu koji je "slijedio diktat svoje darovitosti i svog temperamenta i bez uvjeta prihvatio povijesnu lekciju secesije sa svim njezinim implikacijama".[249] Zbog njegove bliske povezanosti s franjevcima danas se u modernoj zbirci nalaze djela iz gotovo svih njegovih grafičkih mapa i ciklusa kao što su ciklusi *Plavi poskok* i *Rajski vrt* koji predstavljaju jedan neumoran stvaralački duh.

Iako je raznolikost likovnog *creda* livanjskih stvaratelja koji žive u livanjskom kraju te onih koji žive u inozemstvu očigledna, ona predstavlja bogat kreativni duh stvarateljske baštine livanjskog kraja. Svakako treba spomenuti i ostale livanjske umjetnike čija djela još nisu zastupljena u zbirci na Gorici a koji nedvojbeno čine bogat korpus livanjske likovne umjetničke baštine. To su Luka Šeremet, Vatroslav Kuliš, Jakov Brdar i mnogi drugi livanjski umjetnici koji žive i djeluju u inozemstvu, te ostali livanjski likovnjaci udruženi danas u umjetničku udrugu ULULI.

Drugi umjetnici u modernoj zbirci

U modernoj zbirci na Gorici zastupljena su i djela Nade Pivac, Ljube Laha, Affana Ramića i Mersada Berbera koji pripadaju tzv. srednjoj generaciji slikara, poslijeratnoj generaciji bosanskog slikarstva, rođenih u 30-im i 40-im godina-

Mersad Berber, ???

Miroslav Šutej, ???

ma XX. stoljeća. To su umjetnici koji su se našli na raskrižju tradicije i novih likovnih smjerova modernizma, a svojim su likovnim izrazom i drugačijim pristupom likovnom djelu potvrdili ulazak moderne umjetnosti u naše krajeve.

Nada Pivac zastupljena je sa *Portretom fra Bonifaca Badrova* iz 1969. koji je nacrtan u njezinu prepoznatljivu stilu konstruktivizma i kubizma, a Ljubo Lah sa svojim poetsko intimnim portretima u gami smeđih tonova. *Pejzaž* Affana Ramića potvrđuje njegovu vjernost predmetnom svijetu i njegovoj arheološkoj strukturi slike, gdje igrom svijetlih tonova dočarava atmosferu južnog neba i kamenjara.[250] Mala figuralna kompozicija Mersada Berbera predočuje nam umjetnikovu prepoznatljivu stvaralačku preokupaciju. Berber, oslanjajući se na folklorne motive i ornamentalne detalje, istovremeno podsjećajući na prolaznost i tradiciju, gradi jedan imaginarni svijet prožet duhovnošću.

Neki od najaktivnijih umjetnika koji su radili na uređenju sakralnih prostora BiH i zastupljenih u zbirci na Gorici su i Slavko Šohaj i Vlatko Blažanović. Blažanović je zastupljen u zbirci s nekoliko radova sa njemu bliskom biblijskom tematikom.

U grafičkoj mapi *Samo tebe volim, Oj Kroacijo*, zastupljena su neka od najvećih imena hrvatskog slikarstva druge polovine XX. stoljeća: Josip Biffel, Ferdinand Kulmer, Vasilije Josip Jordan, Miroslav Šutej, Ivica Šiško, Dimitrije Popović, Stipe Sikirica, Hrvoje Šercar, Šime Vulas, Dubravka Babić, Željko Lapuh, Ivan Lesjak i drugi. Na taj način su u zbirci predstavljeni i predstavnici hrvatske postmoderne umjetnosti.

U zbirci se nalazi i nekoliko djela Ivana Lackovića Croate koji je uz Ivu Dulčića, Kuzmu Kovačića, Josipa Botterija Dinija potvrdio duboku privrženost umjetnika prema biblijskoj tematici u Hrvatskoj umjetnosti.

* * *

Galerija franjevačkog muzeja na Gorici u Livnu i njezina pinakoteka s novootvorenim galerijskim prostorom tek trebaju istinski proraditi. Nadati se da će mnogi livanjski kao i drugi umjetnici pridonijeti svojim stvaralačkim duhom i izlagačkom djelatnošću da Galerija bude edukativni i inspirativni poticaj za buduće talente livanjskog kraja kao i mjesto za ljubitelje umjetnosti gdje se razvija i njeguje senzibilan osjećaj za lijepo, za kreativnost i za baštinu, jer dijalog s umjetnošću ne smije stati i mora se nastaviti i kroz vremena koja dolaze.

BILJEŠKE

1 Otuda i naslov knjige fra Anđelka Baruna, *Svjedoci i učitelji* : *povijest franjevaca Bosne Srebrene,* Sarajevo – Zagreb, 3003., 599 stranica.

2 Fra Miroslav je prvi put imenovan za samostanskog knjižničara 1955., a drugi put 1958. godine.

3 AFSG, *Sam.Knjiž.20* (kutija 73, a kratica *Sam.Knjiž.* odnosi se na arhivsko gradivo pod nazivom Samostanska knjižnica, pismohrana i muzej - uvezi i spisi - (kut. 70. – 74).

4 Fra Anđeo Kaić za samostanskog knjižničara prvi put imenovan je 1934., potom 1961., 1964., 1967., i 1970. godine.

5 AFSG, *Sam.Knjž.20* (kut. 73).

6 AFSG, *Sam.Knjiž.4* (kut. 71).

7 AFSG, *Sam.Knjiž.11* (kut. 72).

8 AFSG, *Sam.Knjiž.14* (kut. 73).

9 Djelo je upisano u Staru knjižnicu pod sig. S VIII-137, autor je Ciprianus Soarius. Sve bilješke u tekstu s latinskog preveo je fra Miro Vrgoč. Prijevod bilježaka: Biblioteka samostana sv. Petra Gorica Livno 1854.

10 *Iz knjiga brata Petra Banića iz Livna 1845.*

11 Djelo je upisano u Staru knjižnicu pod signaturom S IX-368/ S(sanctorum)-Te(tempore), autor je Pomerius (Pomey). Prijevod bilješke: *Pripada Knjižnici sv. Ivana Krstitelja Sutjeska.*

12 Djelo je upisano u Staru knjižnicu pod signaturom S VIII-98/1, autor je Englmayr, A. Prijevod bilježaka: *Oca Nikole Glavočevića iz Tišila,* i *Biblioteka samostana sv. Petra na Gorici Livno 1854.*

13 Ondašnji Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH iz Sarajeva pod brojem 651/53 od 30. VII. 1953. dostavilo je u prilogu akta rješenje o stavljanju pod zaštitu države Franjevačkog samostana i navedenih zbirki. Rješenje je datirano 31. jula 1953. g. - AFSG, *Sam.Sp.21* (kut. 93), a kratica *Sam.Sp.* odnosi se na arhivsku građu pod nazivom Samostanski spisi vremenskim slijedom (kut. 90. – 99.).

14 AFSG, *Kronika,* I., 1833. - 1962., 454. (Ljet.1, kut. 40).

15 AFSG, *Sam.Sp.21* (kut. 93), dopis je upućen dana 18. VII. 1953., pod brojem 607.

16 AFSG, *Sam.Sp.22* (kut. 94), dopis je upućen dana 9. VII. 1954., pod brojem 849 zajedno s popisom svih 67 djela koja su stavljena pod zaštitu države.

17 AFSG, *Sam.Sp.27* (kut. 95).

18 Dr. fra Bono Vrdoljak za vrijeme II. svjetskog. rata bio je sjemeništarac. Zbog ratnih neprilika povremeno je boravio u Franjevačkom samostanu, a kasnije je bio knjižničar i samostanski kroničar. Po njegovim riječima Knjižnica je bila smještena u sobe 21, 22 i 23 u prizemlju samostana. Potrebno je dodati da su se u Knjižnici tada nalazili etnografski predmeti, numizmatička zbirka i zbirka starog oružja. Da se muzejska građa nalazila u Knjižnici s knjigama i arhivskom građom posvjedočit će popis etnografske zbirke načinjen četrdeset godina kasnije, točnije 14. svibnja 1982. Popis su načinili dr Vlajko Palavestra i Velibor Stojaković. Usp. AFSG, *Ostavština fra Anđela Kaića (An.Kaić* 26, kut. 470 A).

19 Fra Bogdan Jolić kao sjemeništarac povremeno je boravio u samostanu u to doba.

20 Najvjerodostojnije podatke o ratnim zbivanjima u Livnu, a poglavito Franjevačkom samostanu na Gorici za vrijeme Drugog svjetskog rata zabilježio je rukom fra Bonifacije Vidović u notesu dimenzija 15x8 cm. Fra Bonifacije je poput revnog kroničara zabilježio važnija zbivanja od 1942. - 1948. godine. Prijepis notesa strojopisom načinio je fra Miro Vrgoč od 29. - 31. siječnja 2007. Usp. AFSG, *Kronika,* I., 388. – 439. (*Ljet. 1*, kut. 40). Kroniku tog perioda pisao je fra Miroslav Džaja. Fra Miroslav je zapisao u Kronici na 388. str. da se uglavnom oslanja na bilješke vrijednog fra Bonifacija ili *Dida* kako su ga ostala braća tada zvala. Što se tiče ratnih razaranja javnih zgrada (vojarnu, bolnicu, gospodarsku stanicu i školu) zapalili su ih partizani pri ulasku ili odlasku iz Livna. AFSG, *Kronika,* I., 390.

21 AFSG, *Ostavština fra Bonifacija Vidovića (Bo.Vid.* 2, 45, kut. 432). I o napuštanju samostana pričali su mi fra Bono i fra Bogdan. Obojica tvrde da samostan nije nikad u potpunosti ostavljen bez nadzora fratara. Po njihovim riječima fratri su samo noći provodili u župnom dvoru u Livnu, a preko dana su se vraćali i boravili u samostanu.

22 Fra Bonifacije Vidović piše: "… Završeno je dovlačenje žita u samostan. Računaju, da ga ima oko 200 vagona, počam od drvarnice sve do biblioteke, u donjem i gornjem spratu…". AFSG, *Bo.Vid.2*, 38 (kut. 432). Usporedi: AFSG, *Kronika*, I., 416., 436. i 438.

23 M. PETRINEC, T. ŠEPAROVIĆ, B. M. VRDOLJAK, *Arheološka zbirka franjevačkog muzeja u Livnu*, Split, 1999., 9. Usp.bilješku 2.

24 11. i 13. travnja 1992. godine odvezene su vrijednosti iz samostana u Split. Jedan dio smješten je u Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika, a drugi u Franjevački samostan na Poljudu. Kulturno blago goričkog samostana povraćeno je 16. lipnja 1994. godine. Usp. *Kronika,* III., 139., 140. i 255. (*Ljet.3*, kut. 41); M. PETRINEC, T. ŠEPAROVIĆ, B. M. VRDOLJAK, nav. dj., 11.

25 AFSG, *Sam.Knjž. 1-10* (kut. 70. – 72.). Među njima je gore navedeni *Zapisnik samostanske knjižnice iz 1876.* (Sam.Knjiž.4), a ispisano je samo sedam stranica na početku knjige. Podatci, bilježeni u rukom načinjenu tablicu, su sljedeći: pisac, naslov, koliko komada i svezaka, broj i izdanje te ormar i polica. Knjiga je pisana perom i tušem, ne baš lijepim rukopisom. Stranice nisu paginirane. Na dvije sljedeće stranice zapisivani su posuđivači knjiga od 1917. - 1919. godine. U starijim knjigama inventara knjižna građa je popisana tematski i to ovim redom (npr. *Sam.Knjiž.1-2*): crkveno pravo, crkvena povijest, liturgika, dogmatika, propovjednici, Sveti oci, Sveto pismo, liječništvo, filozofija, klasici, fizika, matematika, razno, Matica hrvatska, knjige društva sv. Jeronima, jezikoslovlje i Jugoslavenska akademija. Brojevi su u svim zastupljenim tematskim jedinicama prepravljani drugom rukom. Knjige nisu paginirane, a u njih se bilježilo: ime i prezime autora, izdanje, koliko svezaka knjižnica posjeduje i broj komada koji se nalaze u knjižnici. Neke su knjige imale slovčano-brojčanu oznaku. Slovčana oznaka koristila se za smještaj (oznaka ormara/police), a brojčana oznaka govorila nam je redni broj unutar tematske cjeline. Naime, svaka je tematska cjelina počinjala od broja jedan. Knjiga pod oznakom *Sam.Knjiž.3* razlikuje se u potpunosti od prethodnih: nema tematskih cjelina, a inventar je tekući. Osim inventara u knjigu su bilježeni: autor, djelo, svezak, mjesto i godina izdanja, signatura i opaska. Knjiga je vrlo slična našim današnjim knjigama inventara. Pri popisu krenulo se od signature (slovčano-brojčane oznake) A/1-233, B/1-187… a završena je s oznakom H/1-622. Prvo su popisane one starije knjige koje se danas nalaze u staroj knjižnici, a potom one novije.

26 O fra A. Ćubeli(ću) i njegovoj revnosti u samostanskoj kronici fra Miroslav je zabilježio sljedeće: "… Iza toga je došao na Goricu i tu ostao do smrti. Tu je imao velikoga truda, dok je samostansku knjižnicu razvrstao, sredio i popisao. Nek je trajna uspomena među braćom tome plemenitom čovjeku i redovniku." *Kronika*, I., 418.

27 AFSG, *Sam.Knjiž.17* (kut. 73). I prije nego što je imenovan knjižničarom na Gorici, fra Anđeo je pribavljao stručnu literaturu za katalogiziranje.

28 Fra Velimir Valjan, rođ. u Paklarevu kod Travnika 1942. godine, dobar je poznavatelj računarstva, a znanje o tomu stekao je u Zagrebu za vrijeme izbjeglištva 1992. - 1997. Rad u navedenom programu savladao je u NSK.

29 *Crolist* je hrvatski knjižnični informacijski sustav, a ta integrirana knjižnična aplikacija izrađena je za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. S testiranjem se započelo 1988. u NSK-i, a aplikacija dobiva ovaj naziv tek 1992. godine. *Crolist* je kratica izvedena iz engleskog naziva *Croatian Library Information System*.

30 2004. godine Povjerenstvo za zaštitu spomenika kulture poslalo je izaslanstvo u Franjevački samostan na Goricu da utvrdi u kakvu se stanju nalazi samostan i sve zbirke pod zaštitom države. Tom prigodom tražili su od djelatnika knjižnice popis knjiga stare knjižnice. Kako je upis bio u tijeku, stvarno stanje nije se znalo, te je dogovoreno da se načini privremeni popis knjiga stare knjižnice i pošalje Povjerenstvu, a kad se završi s katalogizacijom potpun popis se mora dostaviti Povjerenstvu što je ovom prilikom i učinjeno.

31 Nicolaus d'Orbellis (Dorbellus) umro 1472./75., a zna se da je 1465. završio (komentar) *Commentarius in IV sententiarum libros Petra Lombardskog* (Petrus Lombardus). Prvo izdanje tiskano je oko 1471. godine. Prijevod djela bi glasio: *Komentar na četiri knjige sentencija*. Na marginama nekih stranica nalaze se i rukom pisane bilješke.

32 Naslov za ovo djelo preuzet je s naslovne stranice drugog dijela iz kojeg se vidi da je riječ o Pomerijevim propovijedima. Zbog nedostatka stvarne naslovne stranice godina se ne može utvrditi, no po riječima fra Bone Vrdoljaka riječ je o inkunabuli. Ista je bila vlasništvo samostana u Kraljevoj Sutjesci.

33 Pravo ime autora je L. Coelius Lactantius Firmianus (Lucije Cecilije Laktancije Firmijan), prijevod djela: *Božanskih ustanova…*

34 Pravo ime autora je Q. Septimus Florens Tertullianus (Kvint Septimije Florencije Tertulijan), prijevod djela: *Obrana protiv pogana*. Knjiga je uvezana zajedno s Laktancijevom *Divinarum… libri septem*, a obnovljena je u Državnom arhivu u Splitu, 2008. godine.

35 Biblija sadrži: hebrejski original, Jeronimov prijevod na latinski, grčki prijevod Sedamdesetorice i latinski prijevod grčkog prijevoda Sedamdesetorice. Knjiga je, također, restaurirana, konzervirana i uvezana u Državnom arhivu u Splitu, 2007./2008. godine.

36 Hieronymus Stridoniensis (pravo ime mu je Sofronije Euzebije Jeronim, a rodio se između 340. i 350. godine u Stridonu na granici Dalmacije i Panonije). Sveti Jeronim je crkveni naučitelj, patrolog. Djela se sastoje od Poslanica i Komentara.

37 Djelo je zavedeno pod sig. S I-1/1-4.

38 Ioannes CHRYSOSTOMUS, *Opera omnia*, 1-4, a signirano je S I-13/1-5.

39 Eusebius PAMPHILIUS, pod sig. S I-19.

40 Cyrillus ALEXANDRINUS, *Opera omnia*, 1-2, sig. S I-24/1-2.

41 AGATHYUS, *De bello Gotthorum*, sig. S III-28.

42 Aurelius AUGUSTINUS, *Meditationum liber unus…* i *Omnia opera*, 1-11.

43 *Biblia sacra: versio illyrica selecta, seu… Bartholomei Caccij...1625.* <kroatisch Bibel des Bartol Kašić>, Paderborn, 1-2, 1999. – 2000. 1-2. Prvi svezak je izvornik, a drugi komentar, dio faksimila rukopisa i rječnik Bartola Kašića.

44 *Evangeliarium Spalatense*: faksimilno izdanje izrađeno prema izvorniku iz Arhiva splitske prvostolnice, Split, 2004. Najstariji je evanđelistar, pisan poluinicijalom i karolinom u VIII. st. (dopunjen u X. i XI. St.).

45 *The Codex of Hval Krstjanin*, Sarajevo, 1986,12.

46 *Missale Hervoiae Ducis Spalatensis Croatico-glagoliticum*, Zagreb, 1973.

47 *Pisctole i evangelya*: das Perikopenbuch des Ivan Bandulavić von 1613., Koeln, 1997. Prijevod djela: Poslanice i evanđelja: knjige perikopa Ivana Bandulavića. Pretpostavlja se da je Bandulavić rođen najkasnije 1591. godine, a umro je prije 1638. Ovaj njegov lekcionar izdan je za njegova života barem dva puta (1613. i 1626.), a zbog široke liturgijske uporabe s preradbama tiskan je oko dvadeset puta. Bandulavić je najviše doprinio uvođenju štokavske ijekavice u standardni hrvatski jezik. Usp. A. S. KOVAČIĆ, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene,* Sarajevo, 1991., 51-52.

48 Naslov je samovoljno transkribiran: *Rimski misal – glagoljski iz 1631. godine*. Knjiga je paginirana glagoljskim znakovima, a restaurirana je u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, 1994.

49 *Missale romanum*

50 Usp. Stipo MANĐERALO, *Livanjska ljekaruša*, 165, u: Livanjski kraj u povijesti, Split -Livno, 1994.

51 *Breviarium romanum... idiomate Slavonico*. Knjizi nedostaju naslovna i prve dvije stranice, a naslov je preuzet s treće stranice.

52 Matija Divković živio je od 1563. do 1631. godine. Ovaj mu je nauk tiskan samo jedanput; original se nalazi u stalnom sakralnom postavu FMGG-a. Opširnije o Matiji Divkoviću i literaturi o njemu vidi u: A. S. KOVAČIĆ, nav. dj., 103. – 108.

53 Sva navedena djela Matije Divkovića, upisana i signirana, nalaze se u knjižnici Franjevačkog samostana.

54 Obje knjige su konzervirane, restaurirane i uvezane u Državnom arhivu u Splitu. Knjiga je bila vrlo oštećena, a dobar joj dio stranica nedostaje.

55 Stipan Margitić rodio se sredinom 17. stoljeća, umro 1730. Opširnije o fra Stipanu i literaturu o njemu vidi u: A. S. KOVAČIĆ, nav. dj., 220. – 222.

56 Dva primjerka su konzervirana i restaurirana u Hrvatskoj. Jedan u Zagrebu 2003., a drugi u Splitu.

57 Juraj Habdelić rođen je 1609., umro 1678. Naziv djela je: *Dictionar ili rechi Szlovenszke zvexega ukup zebrane, u red posztaulyene, i Diachkemi zlahkotene*, Graz, 1670. To je zapravo (prvi kajkavski) hrvatsko-latinski rječnik iz 17 st. Navedeni primjerak je obnovljen u HDA u Zagrebu 2003. Usp. *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 2002., 356. – 357.

58 Ivan ANČIĆ, *Lux christiana et dulcedo animae*, 1-2. Konzervirana i uvezana u Hrvatskoj, u Zagrebu, 2003?. Pisac je živio od 1624. do 1685. Usp. A. S. KOVAČIĆ, nav. dj., 30. – 32.

59 Ivan ANČIĆ (Ioanne Ancio), *Thesaurus perpeuus indulgentiarum seraphici ordinis sancti patris nostri Francisci*, Venecija, 1662.

60 Toma Babić rođen je oko 1680., umro 1750. Naslov djela glasi: *Cvyt razlika mirisa dzuhovnoga* (u dva dijela), Venecija, 1736., konzervirana u Državnom arhivu u Splitu, a nedostaje joj naslovna strana i sve do 22. Naslov je određen po nasl. drugog dijela koji se nalazi iza 232. str. Knjiga je signirana S VI-153 . Usp. A. S. KOVAČIĆ, nav. dj., 41. – 44.

61 Marko Dobretić rođen je 1706., umro 1784. Točan naslov djela glasi: *Kratko skupgliegne chudoredne, iliti morale bogoslovicze svarhu sedam katolicanske czarkve sakramentah iz Svetoga pisma…*, Ankona, 1782. Usp.: A. S. KOVAČIĆ, nav. dj., 113. – 114.

62 Augustin Miletić živio je od 1763. do 1831. Zaslužan je za unapređenje školstva. Prvi u BiH uvodi tečajeve i na taj način opismenjavao je široke narodne mase. Navedeno djelo je konzervirano i uvezano u HDA u Zagrebu, 2003. Opširnije o Miletiću i literaturi o njemu vidi: A. S. KOVAČIĆ, nav. dj. 255. – 257.

63 Sam naslov ovog djela govori koliko se Miletić brinuo za opismenjavanje, osobito mlađih naraštaja u Bosni. Jednoj knjizi nedostaje naslovna strana pa sve do 65. Između prednje korice i teksta ove knjige uvezan je 21 list ispisan latinicom, a 3 str. bosančicom. Na 16. str. tog rukopisa napisano je i: "Ja dom Jozo Ivkovich od Livna kapelan oliti pomochnik u sellu Vidossi." Upravo zbog ovog zapisa ovu knjigu smo smjestili, iako je nepotpuna, u staru knjižnicu.

64 Dobar dio medicinskih knjiga stare knjižnice pripadao je fra Mihovilu Sučiću. U FMGG-u čuva se kirurški i stomatološki pribor fra Mihovila Sučića.

65 BOURGERY, *Anatomie elementaire*: en vingt planches, format Grand Colombier, (Osnovna anatomija na 20 tabli u bojama), Bruxelles, 1838., 90x59 cm, 20 str. s ilustracijama u bojama. Komentar nosi naslov: *Anatomie elementaire: explication des planches*, Bruxelles, 1842., 26x18 cm, ima 168 str. bez ilustracija. Ilustracije u Atlasu su zapravo rukom načinjeni crteži.

66 Djelu nedostaje naslovna stranica i nekoliko prvih listova, naslov glasi: *De conservanda bona valetudine* (O čuvanju dobrog zdravlja). Uz ovu knjigu uvezan je i adligat (privez) pod naslovom: *De tuenda bona valetudine* (O zaštiti dobrog zdravlja). Autor ovog djela je Eobanus Hessus. Fra Anđeo ga u popisu navodi i kao autora De conservanda.

67 U uvodnom dijelu rečeno je da su fra Miroslav Džaja 1960. i fra Anđeo Kaić 1961. dostavljali Izvješća Zavodu za statistiku NR BiH kolikim knjižničnim fondom raspolaže knjižnica: 7.200 – 7.250; fra Anđeo 12. svibnja 1961. dostavlja izvješće dr. fra Rastku Drljiću (direktoru i provincijskom knjižničaru) u Visoko i u njemu navodi da "knjižnica ima oko 7.500 svezaka, od toga dvije inkunabule, a dosta rariteta… Godišnja prinova knjižnice iznosi do 50 knjiga i 12 časopisa". AFSG, *Sam. Knjiž.20* (kut.73).

68 Radilo se o jednom srpskom izdanju (UDK), a u arhivu se nalazilo samo nekoliko listova skraćena izdanja. Vjerojatno mu je to poslao Bojko Papić, knjižničar, iz Banje Luke. AFSG, *Sam.Knjiž.17* (kut. 73).

69 Fra Srećko Perić pobjegao je u jesen 1944. iz BiH i trajno se nastanio u Venezueli 1949. do smrti.

70 AFSG, *Kronika,* II., 86. (*Ljet.*2, kut. 40).

71 Fra Leonard Barba (1934. – 2006.), samostanski kroničar, obogatio je Knjižnicu udžbenicima stranih jezika, vrijednim enciklopedijama i rječnicima. Opširnije o njemu vidi: M. VRGOČ, nav. dj., 24. – 25.

72 Fra Lovro Rimac (1939. – 2008.) bio je dugogodišnji djelatnik župe u Düsseldorfu. Opširnije o njemu vidi: M. VRGOČ, nav. dj., 244.

73 Fra Jakov Kuprešanin (1935. – 2008.) gotovo je cijeli svoj život proveo u Njemačkoj gdje se bavio pastoralnim radom.

74 Knjižnica danas gotovo da i ne posjeduje duplikate. Zbog neposjedovanja adekvatnih prostora za njihov smještaj, duplikati su odlagani na tavan, no ne zadugo. Koncem devedesetih godina prošlog stoljeća veliki dio knjižničnih multiplikata poklonjen je: Gradskoj knjižnici u Livnu, franjevačkom novicijatu na Gorici, samostanu Školskih sestara franjevaka na Gorici, knjižnici Osnovne škole fra Lovre Karaule u Ljubunčiću, Franjevačkom samostanu na Petrićevcu u Banjoj Luci, Franjevačkoj teologiji u Sarajevu, novoosnovanom Institutu za povijest Bosne Srebrene u Sarajevu i knjižnici Franjevačkog samostana u Tomislavgradu. Iz duplikata stare knjižnice poklonjen je znatan broj duplikata Filozofskom fakultetu u Zadru, te franjevačkim samostanima u Gučoj Gori, Rami i Tomislavgradu.

75 Katalogizacija periodičnih publikacija završena je 1. listopada 2008. godine. Evidentirana su 953 naslova periodičnih publikacija. Mnogi od njih prestali su izlaziti, a od nekih imamo samo nekoliko brojeva.

76 AFSG, *Sam.Sp.22* (kut. 94).

77 AFSG, *Kronika,* I., 24 (*Ljet. 1*, kut. 40).

78 Pregledavajući arhivsko gradivo pronašla sam zanimljiv podatak (dopis) vezan uz GZM. Dopis je datiran 15. studenog 1960., a upućen je iz Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu. Tadašnji se direktor Muzeja (dr. Alojz Benac) obraća samostanskoj upravi sa zamolbom za razmjenu duplikata prvih godišta (1889., 1890., 1891. i 1892.) GZM koje je knjižnica tada posjedovala. Iz dopisa i sadašnjeg stanja u Knjižnici može se ustvrditi da je razmjena obavljena. Usp. AFSG, *Sam.Knjiž.17* (kut.73).

79 Franjevačke/samostanske knjižnice Provincije Bosne Srebrene nisu imale stručno obrazovane knjižničare, nego su za te poslove birali fratre koji su taj posao rado obavljali, i u rijetkim slučajevima ih slali na tečaj bibliotekarstva, bolje rečeno katalogizacije.

80 *Schematismus almae missionariae Provinciae Bosnae Argentianae… pro anno* 1864., 63. Usp. M. VRGOČ, nav. dj., 182. - 183. Fra Bono Vrdoljak navodi da je odluka Provincijskog kongresa u Gučoj Gori o imenovanju knjižničara u samostanskim knjžnicama donesena 24. rujna 1868. Usp. M. PETRINIEC, T. ŠEPAROVIĆ, B. M. VRDOLJAK, nav. dj., 10 i blješka 12 na istoj stranici.

81 Prvo računalo za FMGG-e kupljeno je posredovanjem Općine Livna u srpnju 1997., a već u kolovozu iste godine instalirana je Crolistova baza podataka/knjižnični program u Nacionalnoj knjižnici u Zagrebu (posredovanjem fra Velimira Valjana). Uz program Knjižnica je dobila i literaturu koja će uputiti i olakšati rad djelatnika Knjižnice u tom programu, a to su: Pravilnik i priručnik za izradu abecednih kataloga, 1 - 2, izdan u Zagrebu, 1983. – 1986., autorice Eve Verona i Priručnik za UNIMARC kojega je za Hrvatsku priredila Mirna Willer i Stručni katalog Izvod iz univerzalne decimalne klasifikacije Janka Živkovića iz 1968. Priručnike Univerzalne decimalna klasifikacija, 1 - 2, Zagreb, 2005. – 2007. nabavili smo zadnjih godina.

82 Ružica Barišić je prva djelatnica FMGG-a, i radi u Muzeju od 1. travnja 1996. godine, kao referent za opće i zajedničke poslove, knjižničar i arhivist sve do konca 2007., kad je imenovana za muzejskog bibliotekara, jer je u međuvremena diplomirala na Filozofskom fakultetu u Sarajevu komparativnu književnost i bibliotekarstvo na Odsjeku za komparativnu književnost i bibliotekarstvo.

83 Usp. *Dnevnik rada* 2 Knjižnice Franjevačkog samostana na Gorici u Livnu od 24. 1. 2004. – 10. 5. 2007.

84 Usp. *Bosna Srebrena*, 1942., br. 3., 4. – 5.

85 U ime FMGG-a, tadašnji v. d. ravnatelja, dr. fra Bono Vrdoljak uputio je molbu Hrvatskom državnom arhivu 12. travnja 2002. i zatražio pomoć za sređivanje samostanskog arhiva. Usp. Arhivu FMGG-a, Dopisi 2002. – primljeni i poslani, D-31/2002., od 12. travnja 2002.

86 Stjepan RAZUM, *Pismohrana Franjevačkog samostana sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu*, Prethodna napomena, 1.

87 Isto.

88 Boravio je u samostanu od 16. do 21. srpnja 2005.

89 Usp. S. RAZUM, nav. dj., 1.

90 Među spisima najstariji je datiran 1639., a koliko se može vidjeti riječ je o prijepisu starijeg spisa. Vidi: AFSG, *Sam.Sp.1* (kut. 90).

91 U HDA-u su uglavnom stavljali pečat s godinom restauracije. Zna se da su prve knjige Franjevačkog samostana obnovljene 1998. godine. No i danas se jedan dio naših matičnih knjiga obrađuje u Državnom arhivu u Splitu.

92 Ova matična knjiga spada na župu Ljubunčić, pisana je bosančicom, pisana je od 1771. – 1781., a obnovljena je u HDA 1998./1999. AFSG, Župni arhiv Ljubunčić, Mat.Krš.1 (kut. 840).

93 AFSG, *Mat.Krš.2* (kut. 840), Mat.Vje.1 (kut. 842) i Mat.Umr.1 (kut. 843, Župni arhiv Ljubunčić).

94 AFSG, *Mat.Krš.1* (kut. 870), Mat.Vje.1 (kut. 871b, Župni arhiv Vidoši).

95 AFSG, *Mat.Umr.1* (kut. 873a, Župni arhiv Vidoši).

96 AFSG, *Mis.1* (kut. 877b, Župni arhiv Vidoši).

97 AFSG, *Mat.Obi.1-10* (kut. 874-875a-c, Župni arhiv Vidoši). U Državni arhiv u Split poslane su na konzervaciju i restauraciju Matice obitelji/Stanje duša Livanjske župe. Vidi: Arhivu FMGG-a, D-308/2007., od 17. listopada 2007.

98 AFSG, *An.Kaić 26* (kut.470A). U popisu Tursko-arapske zbirke (Turcike) u AFSG stoji da se pod oznakom Tur.17 nalazi Šerijatski zakonik iz 1480. Izvorni prijepis s početka 18. stoljeća, na arapskom jeziku.

99 AFSG, *Tur.37* (kut. 113), a kratica Tur. odnosi se na arh.grad. pod nazivom Tursko-arapske knjige i isprave (kut. 110-113). Na poleđini ovog dokumenta rukom je napisano da je riječ o *tužbi na Metropolite kako s dvanaest konjanika po selim zulum su činili. Pisano turske godine 983. miseca Šabana.* Stara ozn. 3.

100 AFSG, *Tur.38* (kut. 113, st. ozn. 244). Opis dokumenta nalazi se na njegovoj poleđini. Bujuruldija je pisana arapskim pismom na turskom jezikom.

101 AFSG, *Tur.40* (kut. 113). U arhivu se nalazi tekst na latinskom i hrvatskom jeziku, a potpisao ga je provincijal fra Andrija Kujundžić, Deržavnik (kako stoji u dokumentu) Bosne Srebrene.

102 AFSG, *Rijet.1* (kut. 400), a kratica Rijet. odnosi se na arh.grad. pod nazivom Ostavštine zajedničke razne subraće (kut. 400-420). Knjiga je obnovljena i uvezana u Restauratorsko-konzervatorskom odjelu HDA u Zagrebu, 1982. Uz knjigu je priložen dopis o prvotnom stanju i o restauratorsko-konzervatorskim zahvatima na knjizi.

103 AFSG, *Rijet.9* (kut. 400). Uz grbovnik je priložen dopis fra Bone Šapine upućenog fra Anđelu Kaiću iz kojega saznajemo da je fra Anđeo načinio još jednu kopiju grbovnika i poklonio ga samostanu u Fojnici. Dopis je datiran 23. svibnja 1965.

104 AFSG, *Svjet.1-63* (kut. 180-203, a kratica Svjet. odnosi se na arhivsku građu pod nazivom Zbirka svjetlopisa). Najstariji svjetlopisi su iz 1888. godine, a dobar dio njih nalazi se u koricama.

105 Gabriel i Štefa Jurkić živjeli su u Franjevačkom samostanu na Gorici od 1956. godine pa sve do smrti (Štefa je preminula 1971., a Gabriel 1974. godine).

106 Aldo Kezić je rođen 1959. u Livnu. Dar franjevačkom samostanu na Gorici. Usp.: S. RAZUM, nav. dj., 1.

107 Kronološki prikaz ovih, ali i svih kroničara Franjevačkog samostana na Gorici bit će prikazan u tablici iza ovog teksta

108 Fra Jeronim Vladić (1848. – 1923.) počeo je pisati kroniku 1876. Usp. *Kronika,* I., 1. – 14.

109 Vjerojatno je Drugi svjetski rat utjecao na pisanje kronike, no to nije zabilježeno!

110 Po Vladimiru Aniću ljekaruše su pučke knjige s popisom i opisom lijekova, no naše ljekaruše su sadržavale i upute za korištenje tih lijekova i vrijeme korištenja istih, te ponekad se u njima mogu naći i recepti za liječenje stoke. Vidi: Vladimir ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2000., 556.

111 AFSG, *Ljek.1-33* (kut. 420-421), a kratica se odnosi na građu pod nazivom Ljekaruše i medicina (kut. 420. – 421.).

112 AFSG, *Ljek.15* (kut. 420).

113 Prijevod: *Knjiga Nikole Stipanovića…*

114 AFSG, *Ljek.13* (kutl 420).

115 AFSG, *Ljek.27* (kut. 420).

116 AFSG, *Ljek.26* (kut. 420), prijevod: *Napisano godine Gospodnje 1791.*

117 AFSG, *Ljek.30* (kut. 420).

118 Fra Lovro Vucić (1812. – 1868.).

119 AFSG, *Ljek.24* (kut. 421).

120 AFSG, *Ljek.22* (kut. 421). Prijevod: *Botanika primijenjena u medicini. Otac Mihovil Sučić iz Livna, Reda manje braće.*

121 AFSG, *Sam.Knjiž.4* (kut. 71)

122 Usp. Bono Mato VRDOLJAK, *Franjevački muzej i galerija Gorica u Livnu,* Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu, str. 11. – 14. Do sredine 20. st. važnu ulogu u brizi za kulturnu baštinu livanjskog kraja imali su fra Lovro Karaula, fra Grgo Lozić, fra Bono Jurić-Drežnjak, fra Anto Brešić i fra Vladimir Dolić.

123 Isto, 15. – 16.

124 Rješenje da se u sudski registar registriranog suda upiše utemeljenje ustanove pod nazivom: *Franjevački muzej i galerija Gorica – Livno, U/s-16/96.* Opći akti (AFMGG)

125 *Kronika,* II., 174. – 175. (AFSG, Ljet.2, kut. 40). U zgradi Općine Livna, s ciljem očuvanja i obnove kulturne baštine livanjskog kraja i s ciljem rješenja statusa samostanskog muzeja, održan je sastanak 10. srpnja 1975. Na sastanku su bili nazočni u ime samostana: fra Vlado Tičinović, gvardijan, fra Bono Vrdoljak, župnik u Livnu i dekan, te fra Lovro Sučić, knjižničar, a u ime Općine bili su nazočni Mirko Vrgoč, direktor pošte i predsjednik komisije za vjerska pitanja pri Općini Livna, Izet Balagić, predsjednik Izvršnog vijeća Općine Livna, Ago Pivčić i Dušan Nikić, kustos novoosnovanog Zavičajnog muzeja u Livnu

126 Usp. Osobni dnevnik fra Bogdana Jolića, sv. I., str. 64.

127 Na snimanju postojećeg stanja muzejskih eksponata, na temelju kojih je trebalo napraviti projekt za muzej, radila je posebna ekipa stručnjaka i svoje prijedloge dostavila arhitektu u Sarajevo.

128 Usp. *Kronika*, III., 343. (AFSG, Ljet.3., kut. 41). Dana 4. 2. 1992. gvardijan zahvaljuje *Republičkom zavodu za kulturu* u Sarajevu za poslanu i primljenu novčanu pomoć u iznosu od 4,000.000 din. za izgradnju muzejskih prostorija i preporučuje se za daljnju potporu. Općinsko vijeće Livno 3. 8. 1994. dodjeljuje 54.000 DM za gradnju muzejsko-galerijskog prostora.

129 Ugovor o osnivanju ustanove *Franjevačkog muzeja i galerije Gorice Livna* vidi AFMGG, D–11/1995. i 01 – 023-684/95.

130 *Izvješće od rujna 1999. do rujna 2000*. AFMGG-a, D-16/2001.

131 *Franjevački muzej i galerija "Gorica"-Livno arheološka postava*, AFMGG, D-59/99.

132 *Odluka J. P. Hercegbosanske šume o dodjeli pomoći*, AFMGG, D-30/2000.

133 *Izvješće o radu od rujna 1999. do rujna 2000*. AFMGG-a, D-16/2001 i *Izviješće o radu u 2001. godini*, D-15/2002.

134 *Izviješće o radu u 2002. godini*, AFMGG, D-28/2003.

135 *Završno izvješće o utrošku sredstava potpore Ministarstva kulture HR za 2005. god*inu, AFMGG, D-208/2006.

136 *Izviješće o radu u 2007. godini,* AFMGG, D-78/2008.

137 *Izjava o spremnosti financiranja gradnje novoga muzeja,* AFMGG, D-9/1999.

138 Usp. *Kronika,* IV., 224. AFSG, Ljet.4 (kut. 45).

139 U rušenju i odvozu materijala sudjelovala su poduzeća *Livno putovi*, J. P. *Komunalno* Livno i Rudnici ugljena *Tušnica* d. o. o Livno, a radove na iskopu podrumskih prostora i odvozu materijala izvršilo je poduzeće Rudnici ugljena *Tušnica* d. o. o Livno. Usp. *Kronika* IV., 300. (AFSG, Ljet 4, kut. 45).

140 *Odluka Upravnog vijeća FMGG-a Livno o dodjeli radova za izgradnju objekta kulturnog centra,* AFMGG, D-59/2000.

141 *Govor fra Jakova Kuprešanina prigodom polaganja temeljnog kamena*, AFMGG, D-67B/2000.

142 *Izvješće o radu u 2001. godini*, AFMGG, D-28/2003

143 *Ugovor o korištenju sredstava Državnog proračuna Republike Hrvatske za programe iz područja kulture*, AFMGG-a, D-80/2002.

144 Ministar Božo Biškupić i Ivica Šiško, akademski slikar i profesor na Likovnoj akademiji u Zagrebu napravili su odabir slika Gabriela Jurkića koje su izložene u stalnom memorijalnom postavu u prostorijama FMGG-a. Usp. *Kronika,* III., 343. (AFSG, Ljet. 3., kut. 41).

145 *Izvješće o radu u 2002. godini*, AFMGG, D-28/2003.

146 *Izvješće o radu u 2003. godini*, AFMGG, D-84/2004.

147 *Izvješće o radu u 2005. godini*, AFMGG, D-41/02/2006.

148 *Izvješće* o radu u 2006. godini, AFMGG-a,D-73/2007.

149 *Izvješće* o radu u 2007. godini, AFMGG-a, D-78/2008.

150 *Zahtjev za obnovu proglašenja "stare škole" nepokretnog dobra nacionalnim spomenikom,* AFMGG, D-232/2003.

151 Rješenje o proglašenju samostanskog kompleksa na Gorici nacionalnim spomenicima BiH izdano je pod brojem 08-35-80/05-18, Sarajevo, 25. mart 2005. godine.

152 *Rješenje (odobrenje) za građenje stare škole,* AFMGG, D-261/2008. Ovim odobrenjem predviđeno je zadržavanje postojećih gabarita i konstrukcijskog stropa, preziđivanje konstrukcijskih nestabilnih elemenata upotrebljavajući iste materijale i tehnike, zamjenu dotrajalih elemenata, dotrajalog crijepa, elemenata krovne konstrukcije, podne obloge, ponovno otvaranje zazidanih otvora, uklanjanje betonske dogradnje u prizemlju, zamjenu postojeće dotrajale stolarije.

Uklanjanje postojeće betonske podloge ispred objekta i njezino ponovno izvođenje na odgovarajućoj koti, prezidivanje oštećenih zidova uz dersovanje kompletne fasade vapnenom žbukom i popločavanje platoa ispred objekta lokalnim kamenom *silit*.

153 Kronika samostana na Gorici obuhvaća razdoblje od 1833. godine do danas u šest svezaka.

154 U drugoj polovini XIX. st. izlaze prvi hrvatski stručni časopisi, splitski *Bullettin* i *Viestnik Hrvatskog arkeologičkog družtva,* u kojima su se mogle naći i vijesti o starinama s livanjskog područja.

155 Fra Lovro KARAULA, *Slovo cerkveno*: propovijed prigodom blagoslova crkve u Vidošima, Zagrebački Katolički list, br. 18, Tečaj VIII., 1857., 138.

156 Usp. MANĐERALO, *Lozićev ilirski san*, Split – Livno, 1992., 26. 55. – 78.

157 Isto, 29. 53.

158 O tome piše u Kronici, I, za 1885. godinu. Ulomci su zatim ustupljeni Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

159 Usp. *Kronika*, I., 86.

160 Usp. Mate ZEKAN, *Vizionarova misija*: fra Aloysius (Lujo) Marun (1857. – 1939.) utemeljitelj hrvatske nacionalne arheologije, Split, 2008., 21.

161 Osnivač i predsjednik *Hrvatskog starinarskog društva* i *Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika*, 1893., te pokretač *Starohrvatske prosvjete*, 1895.

162 Usp. M. ZEKAN, nav. dj., 21.

163 Ova crkva je porušena u vrijeme srpske okupacije 1994. godine, nova revizijska iskopavanja 1999. vodio je arheolog Ljubomir Gudelj. Usp. Lj. GUDELJ, *Ranokršćanski kompleks u Otinovcima na Kupreškoj visoravni,* SHP, ser. III., sv. 27., Split, 2000., 95. – 113.

164 Svi su podatci preuzeti iz životopisa fra V. Dolića, *Curriculum vitae P. Vladimir Dolić, Decani Provinciae Bosnae Argentinae,* Jajce, 8. lipnja 1936., kojeg je sam pisao. Nalazi se u AFSG, Vl.Dol.1 (kut. 432).

165 Podatci prikupljeni na osnovi predaje i sjećanja fra Bone Vrdoljaka. Usp. Darko PERIŠA, *Livno u prethistorijsko doba*, Livanjski kraj u povijesti, Split – Livno, 1994., 21.

166 Usp. Bono M. VRDOLJAK, *Starokršćanska bazilika i ranosrednjovjekovna nekropola na Rešetarici kod Livna*, Starohrvatska prosvjeta (dalje: SHP), ser. III., sv. 18., Split, 1988. (1990.), 119. – 194.; Isti, *Franjevački samostan sv. Ive u Livnu tijekom 14. i 15. st.*, Livanjski kraj u povijesti, Split – Livno, 1994., 115. – 126.

167 Mato Čavka je bio podrijetlom iz Sinja, u Livno je došao 1878. g. s austrijskom vojskom. Zavolio je Livno i livanjske starine, posljednje godine života proveo je u svojoj kući u Livnu gdje je i umro 10. studenog 1941. O Mati Čavki (Čavčić-Vetranić) vidi: Jozo PETROVIĆ, *Mato Čavka*, Napredkov kalendar, sv. 17., Sarajevo, 1928., 87. – 90.

168 Usp. Boško MARIJAN, *Zajednička grobnica željeznog doba iz Vašarovina*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (dalje: GZM), n. s., 40 – 41/1985., Sarajevo, 1986., 23. – 38.; Isti, *Ostava ratničke opreme na Grepcima u Livanjskom polju*, Opuscula archaeologica, 19, Zagreb, 1995., 51. – 68.

169 Usp. B. M. VRDOLJAK, *Starokršćanska bazilika,* 119. – 194.

170 Usp. B. M. VRDOLJAK, *Franjevački samostan*, 115. – 126.; Boško MARIJAN, *Bistrički samostan na Groblju sv. Ive u Livnu, (ili: Starokršćanski i srednjovjekovni nalazi na groblju Sv. Ive u Livnu)*, Kalendar sv. Ante 1995., Livno, 120. – 126.; Tihomir GLAVAŠ, *Samostan sv. Ivana Krstitelja u Livnu, najstariji franjevački samostan u Bosni i Hercegovini*, Napredak 1995., Sarajevo, 1994., 333. – 345.

171 Usp. *Kronika,* III., 140., 255.

172 Odlukom Općinskog vijeća Livno 1992. godine, arheološki eksponati koji su se zatekli u Zavičajnom muzeju H. Brkić, preneseni su u zbirku Franjevačkog samostana na Gorici u Livnu.

173 Djelatnost kustosa arheološke zbirke obavlja diplomirana arheologinja i povjesničarka umjetnosti Marija Marić, a od 2007. godine unaprijeđena je u zvanje višeg kustosa.

174 Na terenskoj dokumentaciji i crtanju muzejskih eksponata radila je Željka Markov, kustosica umjetničke galerije FMGG-a.

175 *Livanjski kraj u povijesti,* Split –Livno, 1994.

176 Na tim poslovima 1998. godine intenzivno su radili Maja Petrinec, Tomislav Šeparović, Maja Fabjanac i Mate Zekan.

177 Marko Rogošić kontinuirano radi na konzervaciji i restauraciji metalnih, keramičkih i staklenih predmeta, Miran Palčok sudjeluje u izradi terenske dokumentacije, a Zoran Alajbeg je autor fotografija arheoloških eksponata.

178 Maja PETRINEC, Tomislav ŠEPAROVIĆ, Bono Mato VRDOLJAK, *Arheološka zbirka franjevačkog muzeja u Livnu*, Split, 1999.

179 Ante MILOŠEVIĆ, *Očekujući arheološku zbirku Franjevačkog muzeja u Livnu*, Split, 2000.

180 Ivo FADIĆ, *Rimsko staklo Argyruntuma,* Zadar, 1997.

181 Marija MARIĆ, *Ranosrednjovjekovne ostruge iz Lištana kod Livna*, SHP. Ser. III., sv. 30., Split, 2003.; Ista, *Rezultati arheoloških iskopavanja u Lištanima kraj Livna, lokalitet Podvornice (Bosna i Hercegovina)*, Obavijesti HAD-a, br. 1, god. XXXVII/2005., Zagreb, 2005., 74. – 84.; Ista, *Nastavak sustavnog arheološkog iskopavanja na lokalitetu Podvornica u Lištanima kraj Livna*, Obavijesti HAD-a, br. 3, god. XXXVII/2005., Zagreb, 2005., 113. - 120.; Ista, *Rimska Pelva u svjetlu dosadašnjih rezultata arheološkog iskopavanja u Lištanima kraj Livna*, Hrvatska misao, n. s., 39-40/28, Sarajevo, 2006., 92. – 104.; Ista, *Pregled dosadašnjih rezultata arheološkog iskopavanja u Lištanima kraj Livna*, Hercegovina, br. 20, Mostar, 2006., 25. – 40.; Ista, *Kasnoantička svjetiljka s lokaliteta Podvornica u Lištanima pokraj Livna*, Hercegovina, br. 21, Mostar, 2007., 49. – 58.; Marija MARIĆ, Marinka ŠIMIĆ, Ante ŠKEGRO, *Pop Tjehodrag i njegov natpis*, Povijesni prilozi, god. 26/2007, Zagreb, 2007., 9. – 32.; Tekst pred objavu: A. ŠKEGRO, M. MARIĆ, *Epigraphica nova pelvensia – antički sepulkralni spomenici sa Podvornica (Lištani) kod Livna*, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu.

182 Iskopavanja u organizaciji FMGG-a vodila je Marija Marić, uz prosječno 7 radnika na iskopu.

183 Autori postava su kustosica arheološke zbirke Marija Marić, te Miran Palčok i Marko Rogošić kao autori likovno-idejnog projekta postava.

184 Lapidarij je u sklopu nove zgrade Muzeja postavljen i otvoren za javnost 2006. godine: Autori postava su Marko Rogošić, Miran Palčok i Marija Marić.

185 Usp. M. PETRINEC, T. ŠEPAROVIĆ, B. M. VRDOLJAK, nav. dj., 15.

186 Arheolozi koji se ne navode u popisu, ali su sudjelovali u iskopavanjima na Livanjskom polju, te im kao arheolozima, kolegama i suradnicima dugujem zahvalnost: Angela Tabak (Babić), Ljubomir Gudelj, Ante Jurčević, Branka Milošević i Hrvoje Vuletić.

187 Bono M. VRDOLJAK, *Plodovi ljubavi i žrtve*: prinosi iz povijesti, kulture i arheologije, Livno, 2005., 174.

188 Usp. Miro VRGOČ, *Leksikon franjevaca Bosne Srebrene iz livanjskog kraja*, Sarajevo, Zagreb, Livno, 2003., 151.

189 Usp. Zorislava ČULIĆ, *Narodne nošnje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1965., 7.

190 Usp. Marijana GUŠIĆ, *Tumač izložene građe*, 1955., 180. – 181.

191 Usp. Zorislava ČULIĆ, *Narodna nošnja*, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, NS, XV. – XVI., Sarajevo, 1961., 167.

192 Usp. Miroslav DŽAJA, *Stari zanati u Livnu i neki običaji u vezi s njima*, Sarajevo, 1962., 12.

193 Isto, 11.

194 Usp. Cvetko POPOVIĆ, *Privreda*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija, NS, XV-XVI, Sarajevo, 1961., 120.

195 AFSG, An. Kaić 26, (kut. 470).

196 Usp. Z. ČULIĆ, *Narodna nošnja*, 163.

197 Usp. Jelka RADAUŠ-RIBARIĆ, *Narodne nošnje Hrvatske*, Zagreb, 1975., str. <28.>.

198 Isto.

199 Usp. Špiro KULIŠIĆ, *Etnološka i folklorističke ispitivanja u livanjskom polju*: uvod, GZM, Sarajevo, 1961., 5.

200 Josip BALOBAN, *Pozdravni govor na otvaranju Teološko-pastoralnog tjedna (27. siječnja 2004.)*, Bogoslovska smotra, LXXIV./2004., 4., 1008.

201 Usp. Tomislav Zdenko TENŠEK, *Teologija slike*, Bogoslovska smotra, LXXIV./2004., 4., 1045.

202 Isto.

203 Usp. Marchita B. MAUCK, *Umjetnost, Kršćanska*, Suvremena katolička enciklopedija, Split, 1998., 999.

204 T. Z. TENŠEK, nav. dj., 1062.

205 M. JOZIĆ, *Crkva i umjetnost*, Bogoslovska smotra, LXXIV./2004., 4., 1020.

206 Usp. Isto, 1013.

207 Josip kardinal BOZANIĆ, *Pozdravi na otvaranju XLIV. Teološko-pastoralnoga tjedna (27. siječnja 2004. godine)*, Bogoslovska smotra, LXXIV./2004., 4., 996.

208 Fra Marko KARAMATIĆ, *Sakralna umjetnost Bosne Srebrene u drugoj polovici XX. stoljeća*. Pogled u Bosnu, Zagreb, 2003., 10.

209 Josip DEPOLO, *O slikarstvu Gabriela Jurkića,* Livno, 2008., 7.

210 Ivanka REBERSKI, *Gabriel Jurkić*: Od secesije do impresije, Zagreb, 2005., 79.

211 Josip DEPOLO, nav. dj., 7.

212 Mirko JURKIĆ, *Katalog kolektivne izložbe slika Gabriela Jurkića*, Sarajevo - Zagreb - Beč , 1911. – 1912., 7.

213 Usp. Ferdo VLAŠIĆ, Boris BARUN, *Naš razgovor s Gabrielom Jurkićem*, Naša ognjišta, II., 5. (11.), Duvno, rujan – listopad, 1972., 5.

214 Vitomir LUKIĆ, *Livno*, Bosna franciscana, III./1995., 4., 205.

215 Isto, 206.

216 Ivanka REBERSKI, nav. dj., 10.

217 Citirano prema Milošu RADIĆU, *Gabriel Jurkić*, Predgovor u katalogu retrospektivne izložbe, Sarajevo, 1978.

218 Isto.

219 Isto.

220 Ferdo VLAŠIĆ, Boris BARUN, *Naš razgovor s Gabrielom Jurkićem*, Naša ognjišta, II., 5. (11.), Duvno, rujan – listopad, 1972., 5.

221 Knjiga je tiskana u izdanju Biblioteka *Hrvatska kulturna baština*, Knjiga 1., Nakladnik je *Ekološki glasnik* Donja Lomnica, 2003.

222 Ivanka REBERSKI, nav. dj., 22.

223 Usp. Ivanka REBERSKI, nav. dj., 28.

224 Bonifac BADROV, *Narcis Jenko – Gabriel Jurkić: Korespodencija,* Sabrana djela, III., Livno – Sarajevo, 1997., 287.

225 Mirko JURKIĆ, nav. dj., 14.

226 Tomislav ŠOLA, *Livnjaci Livnu*, Livno, 1984., Predgovor.

227 Fra Bono VRDOLJAK, *Plodovi ljubavi i žrtve:* prinosi iz povijesti, kulture i arheologije, Livno, 2005., 14.

228 Usp. Fra Celestin VLAJIĆ, *Uz 70-godišnjicu života*, Bosna franciscana, XV./1964., 4., 65.

229 Fra Mladen BRČIĆ, *U spomen fra Anđelu Kaiću,* Sveta baština, III./1984., 1. (17.), 15.

230 Fra Mladen BRČIĆ, nav. dj., 15.

231 *Fojnički grbovnik* tako je nazvan jer se od davnina čuva u Franjevačkom samostanu u Fojnici i jedini je i najstariji zbornik grbova koji je sačuvan na teritoriju Bosne i Hercegovine

232 Usp. Muhamed KARAMEHMEDOVIĆ, *Fra Anđeo Kaić*, Retrospektiva, Livno, 1986.

233 H. W. JANSON, Anthony F. JANSON, *Povijest umjetnosti*: Gustave Courbet, Iz pisma skupini studenata, Varaždin, 2005., 938.

234 Muhamed KARAMEHMEDOVIĆ, nav. dj., Predgovor.

235 Usp. Marchita B. MAUCK, *Umjetnost, kršćanska*, Suvremena katolička enciklopedija, Split, 1998., 1001.

236 Usp. Ivan ŠAŠKO, *Liturgijsko ruho i posuđe*: značenje za oblikovanje crkvene likovne svijesti, Bogoslovska smotra, LXXIV./2004., 4., 1141.

237 Usp. Fra Celestin VLAJIĆ, nav. dj. 66.

238 Fra Vendelin KARAČIĆ, *Fra Mirko Ćosić*, Široki Brijeg – Mostar, 2004., 5.

239 Fra M. KARAMATIĆ, nav. dj., 9.

240 Isto, 26.

241 Isto, 15.

242 Usp. Anto DUGONJIĆ, *Slike vremena*. Pogled u Bosnu, Zagreb, 2003., 140.

243 Usp. Nikola KOVAČ, *Slikarstvo u Bosni i Hercegovini 1945. – 1990.*, Sarajevo, 2003., 15.

244 N. KOVAČ, nav. dj., 9.

245 Usp. Isto, 13.

246 Citirano prema N. KOVAČ, nav. dj., 11.

247 Usp. N. KOVAČ, nav. dj., 14. – 15.

248 J. DEPOLO, *Figuracije u hrvatskom slikarstvu*, Zagreb, 1997., 44.

249 Isto, 464.

250 Isto, 24.